

15412_{УКР}

РАНЕНІ ДНІ
ДМИТРО
ФАЛЬКІВСЬКИЙ

МАМАТРОФАНЬКА РАХИДА

Фальківський

Поезія Дмитра Фальківського є незвичайним і небуденним явищем в українській літературі. Незвичайним і небуденним тому, що: а) виникла вона в добу величезних суспільних і культурних зрушень, величезної боротьби за соціалістичне мистецтво, вільне слово і вільну поетичну думку, що б) виникла вона в добу початків важких порушень найосновніших прав людини, найосновніших норм ленінізму во ім'я того ж ленінізму і що в) всупереч усім цим обставинам, які завжди діють і впливають на літературу, принесла в собі виняткове розуміння краси, виняткове призначення чутливого серця і вразливої душі, що плекає в собі незвичайно сильну ідею гуманізму.

(Й. Шелепець)

РАНЕНІ ДНІ

**АМИТРО
ФАЛЬКІВСЬКИЙ**

СЛОВАЦЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО В БРАТИСЛАВІ
ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ

Центральна наукова
бібліотека АН УРСР
Відділ української літератури
зберігає копію

3668

1969

Художнє оформлення Степана Бунти

Підготувала тексти, упорядкувала, промірила та вступила стаття М. Невра

Рецензенти: О. Зілиньский, Я. Шелестець

© Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969

Illustrations © Stefan Bunta

Сила поета міряється не кількістю виданих збірок, але силою художнього слова, вагомістю мистецько висловлених у його творах думок, всім тим, що ми звикли сьогодні називати новаторством, художньою майстерністю й значимістю змісту. Це передусім збуджує зацікавлення до його творчості, створки й вплив на сучасників. За прикладами далеко ходити не треба. В наш час показовим щодо цього є В. Симоненко, невідкупна поезія якого насичена вагоними проблемами нашої доби. Історії світової літератури відомі, остаточно, навіть «поети єдиної збірки» (напр. Бодлер у Франції, Уйтмен в Америці тощо), що так чи інакше впливали на дальший літературний розвиток. Справа, отже, не в кількості. Справжнім поетом є передусім той, що вільним висловом своїх думок і почувань зумів відобразити глибокий внутрішній світ людини, що своєю щирістю й безпосередністю переборов заборони своєї доби і зумів створити її несафальшований образ.

Таким поетом був і Дмитро Фальківський, автор всього лиш трьох збірок і окремо виданої поеми. Силою свого таланту він, звичайно, не дорівнює ані Олесеві, ані Сосюрі, але ліричною щирістю й безпосередністю є досить із ними споріднений. Коли б доля і обставини життя були до нього зичливіші, можливо що й він досяг би їх росту. Та якби там не було, і його твори є художнім документом своєї доби і кожний добре відчуває, що вирвати їх із неї ніяк не можна, що потім буде в ній щось дуже значимого бракувати. І Фальківський оспівував революцію, але більш від інших бачив також її кров і жертви. А такі були і поет їх з неприхованим болем відобразив, бо й сам же був свідком і учасником великої драми своєї епохи. Невідкупна одвертість і щирість багатьох віршів Фальківського є найкоштовнішим скарбом його поезії. А це і є те, що забезпечує їй тривалість і становить її вселюдськість.

Але перейдім до самого поета, до того середовища, з якого він вийшов і яке його, як людину, формувало. Рання молодість Фальківського була йому не тільки твердою школою, але й безпосереднім і неугасимим джерелом творчості. При ближчому ознайомленні з ним як з людиною це відразу впадає в очі.

не дивлячись на те, що в біографії поета ще й до сьогодні є кілька білих місць.

Дмитро Никанорович Фальківський, справжнє прізвище якого (Левчук) до 1968 р. не було нікому відоме, народився 3 листопада (22 жовтня) 1898 року в селі Липеси, кол. Кобринського повіту, Брестської області. Сьогодні його рідне село знаходиться в Білоруській РСР. Бідняцька сім'я поетових батьків пролетаризувалась — батько працював робітником в цегельні. Після закінчення сільської школи вчився майбутній поет в Брест-Литовській гімназії, яку через війну не закінчив. Першою школою національної свідомості був для нього прихід до його рідного села українських вояків з Галичини, які за прикладом чехів, словаків, сербів та ін. слов'ян боролися на румовищах Австро-Угорщини за свободу Західної України. Вони вперше відкрили в його селі українську школу, чимало з них стало пізніше, після польської окупації Галичини, «червоними стрільцями», перейшовши на бік Червоної Армії. Школою революційного гарту була поетові Жовтнева революція, яка пробудила в ньому класову свідомість і покликала його до лав Червоної Армії. З ранніх життєписів поета відомо, що він ще до 1917 р. «брав участь у революційній роботі», в якій, одначе, нам невідомо. Від 1920—1923 р. поет перебував на найвідповідальнішій ділянці революції — його командували до ЧК — Надзвичайної Комісії Білорусії. Працюючи три роки в органах безпеки, він вірно служив революції. З цієї служби він виніс багато нестертих вражень і спогадів. У 1923 р. поет через хворобу демобілізувався і поселився на постійне проживання в Києві. Тут 1924 р. був надрукований його перший помітний твір — поема «Чекіст» («Глобус», 1924, № 25). Її динамічний ритм відбивав похід революційних колон, наближував її до кращих зразків української революційної поезії. Цей ритм, хоч значно вже охолоджений життєвим досвідом і скепсисом, відіб'ється далеким відгомоном у вірші «Зміні» (1929), надрукованому в останній поетовій збірці, виданій незадовго до його передчасної смерті. Із спогадів сучасників відомо, що він разом з Г. Косинкою, О. Влизьком, К. Буревієм та ін. (в цій групі було 28 осіб) був засуджений до розстрілу, ставшись так жертвою розгнужданого сталінського терору після вбивства Кірова. Химерна доля талановитого поета приречла йому вмерти від тієї самої кулі, яку він в своїй ранній творчості з усім запалом молодечої душі оспівував.

Незважаючи на те, що Д. Фальківський писав вже з 14 років, до продуктивних поетів він не належав. Будучи редакційним

працівником, поет лише час від часу друкував свої вірші в різних тогочасних журналах, найчастіше в «Червоному Шляху», «Житті й Революції», «Всесвіті», «Глобусі», «Літературному Ярмарку» і т. д. Першим окремо виданим твором була соціальна поема «Чабан» (1925), прихильно зустрінута критикою. 1927 р. вийшла в Києві його перша збірка «Обрії», за нею в коротких інтервалах далші дві («На пожарищі» — 1928 і «Полісся» — 1931). Будучи секретарем редакції ж. «Кіно», що як орган Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) виходив від 1927-33 р. у Києві, поет писав також нариси й кіносценарії. В цей час він щиро подружив з М. Бажаном, який був тоді головним редактором цього журналу. Щирими друзями його були також Є. Плужник, Б. Антоненко-Давидович, Г. Косинка, Б. Тенета й нарисовець Й. Халіфман, з яким наприкінці 20-х років поет побував у Криму. За якусь особливу скромність і лагідну вдачу Фальківського всі любили і поважали.

Ще на зорі поетової творчості його підмітив передовий критик доби, відомий літературознавець і поет М. Зеров. Свій огляд української літератури за 1925 р. (такі огляди Зеров робив щороку) він закінчував: «З дебютантів і поетів, що виступали по журналах і не спромоглися на книжки з залежних чи незалежних від себе причин, відзначимо: Фальківського, поета щирого і обдарованого, але стилістично не сформованого...» Глибоко відчули людяність поезії Фальківського відомі критики Ю. Меженко й Г. Майфет, що разом з Б. Якубським був тоді на чолі т. зв. формального напрямку в українському літературознавстві.

Майже з самого початку організованого літературного життя в Києві Фальківський належав до київської філії «Гарту», який був, як відомо, Спілкою пролетарських письменників України. В другій половині 20-х рр., очевидно під впливом Всеукраїнської літературної дискусії, яка гостро засудила масовість і графоманство в «Плузі» (Спілка селянських письменників України) й «Гарті», він вступив до «Ланки» (1924-26), що була елітарною літогранізацією й вимагала від своїх членів справжнього таланту й літературної освіти. У 1926 р. «Ланка» перейменувалась у «Марс» (Майстерня революційного слова), що вповні відповідало моді тієї доби. Кожна літературна організація декларувалась за революційну, кожний другий письменник вважав себе пролетарським. Основне ядро цієї невеликої, але творчо міцної літературної організації становили письменники-попутники: Б. Антоненко-Давидович, М. Івченко, Г. Косинка, В. Підмогиль-

ний, Я. Качура та ін. З постів у ній були Є. Плужник, Д. Фальківський, Б. Тенета, Г. Брасюк і В. Ярошенко.

II

Д. Фальківський разом із Є. Плужником, Г. Косинкою, Т. Осмачкою, В. Підмогильним, Б. Тенетою та ін. попутниками тремістичним гаслом доби було — «Хто не з нами — той проти нас!» Ця рання післяреволюційна доба визначалась не тільки високим революційним піднесенням, але також болючими протиріччями. Письменники-попутники ці протиріччя не замовчували, художньо їх зображали, засуджували нездорові явища дійсності. Ліваська критика за це їх обвинувачувала в занепадничстві, реакційності і т. д. Ця велична, але одночасно й складна доба давно вже перейшла до історії. Переходить поволі до класичної спадщини і творчість її кращих письменників. Досліджування цієї доби було в силу багатьох обставин занедбане і тільки недавно розпочалось. Дальші дослідники скажуть про неї більше. Значно більше пізніше довідаємось і про Д. Фальківського.

Як це так сталося, що вчорашній чекіст, перший вояк революції, пристав до попутників, до тих, хто революцію ані не заперечували, ані її патетично не оспівували?.. Зумовило це більше причин. Суб'єктивно тут була передусім глибоко людяна, аналітична вдача самого поета, його кровний зв'язок з селянською стихією, що є особливо вразлива на соціальну й національну кривду. Об'єктивними причинами були для цього потворні явища непівського періоду, явні факти зради інтересів революції, включаючи до цього порушення ленінської національної політики й соціалістичної законності — всього того, що ми сьогодні м'яко означаємо словом культ та що було рішуче засуджено оздоровчим XX з'їздом КПРС. Жертвою цих об'єктивних причин, що постійно наростали й поглиблювались, стався згодом сам поет, який і складом своєї душі і разючими спогадами своєї молодості мав підстави бути сумним і мінорним. Право на смуток і жаль, які згодом перейшли в нього навіть в розчарування, — він викупив собі вірним служінням революції, для перемоги якої боровся на передовій.

Джерело свого песимізму, за який так дошкульно його били ортодоксальні критики (Б. Коваленко, А. Клочья, Я. Савченко та ін.), розкриває сам поет ще в своєму автобіографічному циклі

«Полісся» (1925), в якому він з синівською любов'ю й теплою оспівав не тільки красу, але також горе і злидні свого рідного краю:

*Пригадую тихе Полісся,
Мов діти, замурані дні...
І, мабуть, тому-то приніс я
З собою й молитви сумні...
Бо в нас не уміють співати
Веселих, барвистих пісень:
Життя у похиленій хаті
Нам горе кує день-у-день.*

(«1905 рік»)

Отже, сумна поліська природа й недоля рідного краю виховали передусім таку душу. Додаймо до цього все те, що доводилось поетові бачити й переживати під час військової служби і вся складність його природи, наділеної властивістю гострого сприймання навколишньої дійсності, стане для нас зрозумілою. Якої безмежної любові до природи й людини треба було мати, щоб пожаліти скошених під час жнив волошок, порівнюючи їх приреченість із долею приречених до страти... Образи цієї приреченості часто хвилюють поета, в багатьох своїх віршах (цикл «Минуле», збірка «На пожарищі») він надав їм глибокого філософського узагальнення. Оскільки в ранній своїй ліриці, в якій переважають соціальні теми, він цей мотив беззастережно схвалює й розв'язує в дусі революційної законності, то в пізніших його віршах відчуваємо значну стриманість, розчарування і певний комплекс провини. Замість молодечого запалу виступає тепер гуманізм і глибокий аналіз:

*І жах один, що жертви душу, —
Подумать тільки — душу мають...
А так — усе до болю прости...
Рука пером сім раз чирикне,
і вийде слово прости: «Розстріл».
(Папір німий... Мовчить... не крикне).*

(«В степу коса збиває роси»)

Цей злам у психіці поета був викликаний не тільки оточуючою його дійсністю, в якій вже чулася хода безжалючого культу, але, очевидно, й злидними умовами власного існування. Хворий на сухоти, поет жив із своєю дружиною Лілі в холодній підвальній квартирі, заробітки були кепські, лівацька критика

громила за «мінор» і «занепадництво». Згодом посипались одвергі обвинувачення. Відповідаючи на необґрунтовані й протидіалектичні закиди критики, яка — ігноруючи саму природу ліричного жанру — вимагала від поета бундючних декларацій і фальшивої патетики, Фальківський на оборону своєї письменницької честі лише своє постичне кредо, підкреслюючи в ньому непадкупність, щирість і людяність своєї музи —

*Комусь дано діла творить великі,
Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить, що не був дволикий,
Що серця не міняв на мідяки;*

*Я все ж радий, що кожному кому
В своїх піснях я напоїв теплом:
Я все ж радий, що вмів співати просто,
Благословляючи людей і кожному мить,
Що моє серце, виснажене доста,
Учили прагнути,*

горіти

і любить.

(«Комусь дано діла творить великі»)

Непохитно вірячи в перемогу соціалізму, Фальківський з почуттям громадянської відповідальності виступив на оборону гідності й прав рядової людини, засуджуючи в своєму середовищі пристосованців, кар'єристів і всіх тих, хто викривляв і зраджував ідеї комунізму, хто — як він каже в одному вірші — «із ідеї пошив убрання» («Ех!... І вдарило ж кляте життя»).

Відповідно до свого психічного типу, найчастіше з усіх пір року, оспівує Фальківський осінь. З певним застереженням можна б навіть сказати, що він поет осені. Мотив цей у нього не є, однак, самоціллю. В нього він завжди вкладає певні сентенції, глибокі внутрішні переживання, спогади, настрої й натяки. І в нього, як і в інших поетів, цей мотив найчастіше виражає втрату щастя й молодості, тугу за рідним краєм і розлуку з дорогими йому людьми. Але одночасно з цим вкладає в нього Фальківський ще й глибоке ідейне підґрунтя — зневіру й розчарування в мрії своєї молодості:

*Не скажу, що й досі вірю я
У правдивість юних дум...
Хто із вас...*

Якою мірою

Змірять може біль і сум?
Хто із вас життя покручене
Розмотає,

розплете?

Хто розкаже про засмучену
Осінь...

Листя золоте?

(«Час колесами чавунними»)

Осінні мотиви мають у Фальківського певний підтекст навіть у пейзажній ліриці («Голубіють ранки...»).

Важливим мотивом у творчості Фальківського є героїка революції. Їй присвятив поет більшість своїх творів, написаних до доби свого «ідейного» зламу. Вельми типічний для цього мотиву є вірш «Нас тільки сотня з батальйону» (1926), що брешить як могутнє реквієм безіменним героям революції. Безпосередньо з цим мотивом переплітається, із нього випливає і його гуманізує протест проти зради революції. У вірші «На сажень викопали яму» (1927) відкривається образ братської могили. Хоронять полеглих героїв революції. Різким переходом від перших трьох строф, в яких відчувається піднесено урочистий тон, є повне байдуцтво й знеохоти закінчення цього вірша. В образі гробарів, що на свіжій могилі борцям революції спокійно й мляво закурюють цигарки, затавровує поет гробарів революції:

Оце і все... Спокійно, мляво

Отут же сіли гробарі

І, витягну махру з халяви,

У небо сірі димарі...

В народі кажуть, що хто любить дітей, той добра людина, той і серце має добре. З багатьох разючих образів неписької доби боляче запам'ятовується у Фальківського образ восьмилітньої дівчинки-жебракки, що в сльозу й негоду «по бруку туп-туп...», «Змерзла... Посиніла як труп» і — «Копійочку, дя'... хоч одну...» «Та у дядьніжки» — відповідає лаконічно поет — «комір з бобра... (Подививсь) — Пішла к чорту, шпана!» («Доц...», 1927). Кількома штрихами тут сказано досить. Таких зарисовок у творчості Фальківського більше. Вони свідчать не тільки про вміння художнього вислову, але й про щирі людяність поета.

Фальківський, як бачимо, поет проблемний. Проблеми йому накидало само життя, гірку склянку якого випив він аж до дна. Центральним образом його широй й людяної поезії є завжди людина, її серце, думки й поривання. Це стосується в однаковій мірі його лірики громадянської й особистої. В цій останній проривається в нього часто якийсь глибокий біль і розпач, тута за давно втраченим щастям:

Ах, любить! — та пізно... Осінь — без любові
 Вороними кіньми мчить у далечінь...
 Що було — не буде... Що пройшло — не зловиш,
 Як ніколи власну ти не зловиш тінь...

(«Одлітають знову журавлі у вирій»)

Було б невірно розглядати це як декаденцію. Такі мотиви загальнолюдські. У Фальківського вони випливали не тільки з його поетичної натури, схильної до «мінору», але також із його власного, як він сам сказав, покрученого життя. Для поезії як такої важливо те, що цей його «мінор» — поет про це сам говорив — завжди був ширий і, додаймо від себе, соціально значимий, людинолюбний.

Тогочасні критики розглядали Фальківського як *неоромантика*. Дійсно, поруч виразно реалістичних творів (поеми «Чабан» і «1905 рік», «Зміні» та ін. вірші громадянської лірики) є в його доробку й чимало творів неоромантичного звучання. Особливо це стосується циклу «Минуле» й збірки «На пожарищі», де виразно відчувається динамічне напруження революційної епохи, удар двох її непримиренних сил, психічна роздвоєність ліричного героя, міцна стихія національного пафосу та інші компоненти неоромантичного стилю. Класичним прикладом тут можуть бути такі твори як «Одна нога в стременах», «Нас тільки сотня з батальйону», «Зійшлись обоє на багнетах» і т. п. В таких творах оживає в якихось трагічних візіях все те, що поет колись сам бачив і переживав. В цих візіях важливу функцію відіграють також сильні експресіоністичні закраски, характеристичні для неоромантизму:

Одна нога в стременах...
 Сніги. Вітри. Зима.
 Розрубані рамена,
 І голови нема.

(«Одна нога в стременах»)

Цей невеличкий віршик (має всього 7 строф) сприймається читачем як балада. В ній все — дика зимова природа з місяцем і завірюхою, вершник з відрубаною головою, стилістичне повторення і самий трагічний настрій — створює внутрішнє динамічне напруження, почуття жаху й розпачу. Як далекий стиль цього віршика від Семенових футуристичних віршів, розрахованих на епатацію міщанського смаку й деструкцію форми, або від спокійних неокласичних віршів Зерової «Камени», де відчувається рівновага думки й почувань!.. Не помітити цього не можна.

Високе динамічне напруження, посилене національно-визвольним пафосом, виступає теж у вірші «Зійшлись обоє на багнетях», який був вперше надрукований в ж. «Валліте» (1927). В ньому поет поспробував із українських позицій розв'язати «український вузол» в громадянській війні на Україні. Ідейне ядро цього невеличкого, але надзвичайно сугестивного вірша є в шолохівському конфлікті, в якому батько й син стоять проти себе на непримиренно ворожих позиціях, але хтось третій — «з кулемета обох скосив...» На цьому зажурений поет і урвав.

Маючи перед собою всю поетичну спадщину поета, можемо сьогодні простежити його стильовий розвиток в цілому. М. Зеров мав цілковиту правду, коли писав про раннього Фальківського як про поета «стилістично незформованого». Дійсно, у його ранній, художньо невибагливій і навіть вбогій поезії переплітаються «без ладу й складу» впливи народницької музи Некрасова й Грінченка, російських декадентів, Есеніна, Олеся і т. д. В цій першій добі Фальківський є переважно поетом селянським. Виняток становлять твори, породжені воєнним комунізмом — поема «Чекіст» (1924) тощо. Виразно соціальна тематика в цій добі переважає (поєми «Чабан», «Казка», «1905 рік» і т. д.). Художні засоби, мова й ритміка ще в цілому досить вбогі. Поет-еклектик ще тільки готувався вийти на власний шлях, бути самим собою.

Оскільки дошукуватись літературних впливів у творчості Фальківського пізнішого, починаючи, скажім, з 1927 р., то й тут ще можна вказати на Есеніна й Олеся, але також вже й на Сосюру (емоціональна насиченість), Рильського (пейзажна лірика), Бажана (батальні сцени, вірші «в драбинку») і навіть на Чупринку, з яким він у вірші «Знеможена рота» перегукується (згадаймо Чупринків вірш «Коли ви вмирали»). Про якесь епігонство тепер вже, звичайно, говорити не доводиться. Вірш Фальківського стає впевнений, лірична потенція сильнішає, свіжих образів щораз більше, відчувається внутрішній динамізм

у його віршах, тематика урізноманітнюється. Поруч Бажана є телер Фальківський другим поетом-баталістом новітньої української поезії. В його неоромантичні вірші, навіяні героїкою й стражданнями революції, вриваються органічно драстичні експресіоністичні образи:

*Прошли одні... Встелили шлях снопами, —
Снопами тіл, одірваних голів...*
(«Рука стиска розпечену рушницю»)

Підхоплений національно-визвольною неоромантичною стихією, народженою післяреволюційним літературним «ренесансом», Фальківський з другої половини 20-х років художньо змужнів. Крім всього сказаного, це очевидно й з багатой евфонії його поезії тих років:

*Це кулемети: та-ту!.. та-ту!
Не жди мене, не жди в село.*
(«І вперше вдарили гармати»)

Впару з помітним художнім ростом, росте поет також ідейно. Вірші його збагачуються філософським підґрунтям. Пафос всеобновляючої сили життя інколи в нього поєднується з протестом і прокляттям воєнного лихоліття:

*І слухаєш, як скаржиться колосся,
Що ворог з кулемета в жито: та-та-та.
Що не тому, хто сів, довелося
В снопи в'язать розстріляні жита.*
(«Рука стиска розпечену рушницю»)

Як апофеоз скривавленої й зруйнованої війною й революційною завірюхою України виникає в його поезії образ великого пожарища, посилений і зігрітий вселюдською ідеєю гуманізму:

*Коли ж вчетверте проревіли
Далекі постріли гармат, —
Криваві шмаття замість тіла
І пожарища замість хат...
А там, де льон мерезить тіні,
Чиясь розбита голова
Вп'ялась очима в небо синє,
Проклявши людськість і права.*
(«І вперше вдарили гармати»)

Від такої якісно досконалої поезії було вже недалеко до неокласики, яка вимагала глибину думки й художню майстер-

ність, майже абсолютну гармонію цих обидвох компонентів. В останній добі своєї творчості, на переломі 20-х і 30-х рр., Фальківський наближається до неї. Вплив її щораз більше охоплював все здібніше й здоровіше в тогочасній українській літературі. Тільки тепер можна констатувати, що виразно офіційний курс поезії, спрямовуваний Б. Коваленком, А. Ключням та ін. вульгаризаторами, допровадив до пісенно-ліричного стереотипу, до лакування життя, до вдовоної патетики й схеми. Це все гальмувало художні пошуки, утримувало українську поезію в рамках провінціалізму. Хто ж пішов шляхом Рильського, Бажана й Первомайського — розвивався й пробив собі шлях до світа. На цей надійний шлях ступив також Фальківський. Можна з певністю сказати, що коли б не кулька, що майже на початку перетяла йому цей шлях, Фальківський подарував би українській поезії ще не один високохудожній твір. Свідченням цього є саме ті його поезії, що в них виразно відчувається вплив неокласики. Вони значили вершину його художнього й ідейного розвитку:

... А за стіною стогне завірюха
і хилить голову засніжена сосна, —
то ж пий думки, терпкіші од вина,
і пісню вітра незугарну слухай,
та ще: зумій відчуть у його свисті
алюр часу мінливіший од хвиль,
і, хоч на серці стогне втома і біль, —
лети...

не оглядайсь...

не стишуй рисі...

Бо тільки зайвий рух —
і раптом долу
Впадеш під сталлю кулі копита,
і запечеться кров'ю на вустах
тавро підков цвяхованим півколом,
І вже не встанути тобі,

не звести руку.

не ухопиться знов за повідки,
не загнудать коня на бій прудкий,
на бій непевний на непевнім бруку,
І ніби в дар за дні прожиті досі,
сіренький пил кістки твої прибіє,
і заметуть вітри ім'я твоє,
як лист пожовклий замітає осінь.

Життєву й творчу трагедію Фальківського можна порівняти з долею підстреленого в zenіті свого лету сокола. Соціально й психологічно вона була значно глибшою, ніж у героя російського роману «Жорстокість» (1956) П. Ніліна. Саме тоді, коли поет остаточно дозрів, коли ліричну потенцію свою навчився дисциплінувати, коли з-під його пера почали виходити твори тривалої вартості, довелося йому замовкнути. А ліричної потенції йому, як відомо, не бракувало. Тем запозичувати він теж не мусив. Вистачало власного життєвого досвіду, занадто тверду школу життя він пройшов разом із своїм поколінням! Тривалими вартостями в його невеликій, але своїм гуманізмом надзвичайно значимій спадщині є ті його твори, які становлять художнє свідцтво про драму його епохи. Вони є визначальними в його творчості, саме в них він завжди був сам собою, саме їх ніколи не сплутаєш із творами інших поетів.

З погляду поетики Фальківський нічого нового в українську новітню поезію не вніс, якщо не рахувати його несміливих пошуків у таких віршах як «Ех!.. І вдарило ж кляте життя», у заспіві до зб. «Полісся» («Ой весно, весно!..»), «Зміні» та в ін. цього типу творах, де він досить вправно віршував «по драбинці», не виходячи одначе з основних канонів класичної поетики. Було б несправедливо не згадати, що тенденції до художніх пошуків у нього були помітні ще навіть на початку його творчості. Свідченням цього є вже рання поема «Чабан» (1925). Кожна частина цього реквієм герою народного повстання написана іншим розміром, відповідним до свого змісту й настрою. Виразно народницький характер має епічна поема «Казка» (1925), в якій поет використав поліську легенду про те, як замість роздолних степів постали в його рідному краю болота та як були закріпачені поліщуки. Художніх пошуків у цьому творі шукати зайво. Він за своєю формою є найбільш традиційний.

Не дивлячись на все це, вважаємо Фальківського за поета новітнього. Це передусім відноситься до свободи людського духа, що свіжим струменем віє з його сердечних і глибоко гуманних віршів. В його «пасивній» неоромантиці був скритий активний заряд — боротьба за свободу людини і своєї рідної країни. За це боролися і борються передові письменники всіх народів.

Д. Фальківський почав як регіональний поет, як «співець свого Полісся». Така антологійна перла, як «Очерет мені був за коліску», лягла в основу народної пісні, що побутує на

Волині. В ній поет звеличує сувору красу, задуму і волелюбність свого рідного Полісся. Ця річ була написана ще 1925 р., в першій добі його творчості. Тоді ж створив поет епічну поему про селянське заворушення на Поліссі «Чабан», поліську «Казку» і окремий цикл «Полісся», в якому пов'язав свої юнацькі сподади рідного краю з болісною тугою про його віковичну недолю. Своїй вужчій батьківщині присвячує Фальківський третю збірку — «Полісся» (1931). В ній, крім ранніх творів «регіонального» характеру, були ще й речі ширшого звучання.

Поступово поет став щораз певніше вростати в ґрунт загальноукраїнської літератури. В його творчості появляються значимі проблеми своєї доби, вони хвилюють всю Україну. З поета-поліщука, так приблизно як трохи пізніше з лемківського поета Б. І. Антонича, виріс згодом поет загальнонаціональний. Цей шлях особливо показовий для українських письменників Пряшівщини, Бачки і т. д. Приклад таких «регіональних» поетів нас учить гаряче любити свій рідний край, свою і своїх предків батьківщину, спонукує писати щиро й безпосередньо — так, щоб вкласти навіть «в кому / Хоч би одну краплиночку тепла».

М. Неврлі

Братіслава, лютий 1968.

ЧАБАН

(Поема)

Харків 1925

Чабан

Поема

Присвячую червоному партизану Ф. Халасюкowi.

I

Вечір в задумі,
в сльозах,
Вечір такий кучерявий, —
Тільки об зуби шлюза
Бут полохливо гнусавить.
Тільки мережі ланів
Пнуться
і лізуть
угору.

Обрій застиг,
почорнів

Ген —
за розпачливим бором.

Стогне журливе село
Блимає,

плаче огнями.
Горе в хатах залягло,

Ходить брудними ногами.
В'їлася влада панів

В «хлопську»,
порепану шкуру...

Хто ж сперечатися смів
З панської ласки:

— До муру...

Плаче журливе село
Блимає грізно огнями.

Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.

В згорбленій хаті до стін
Тулиться

помста
огниста,

Мовчки вигострює гнів
Проти неправди і зиску.

Гомоніла пуца
                    лунко,
                                    стоголосо,
В сльози на деревах
                            кутався туман,
Прислухались сосни,
                                    розчесавши коси,
До змови селян.
Вигравав на флейту
                            кострубатий вітер,
Товстими губами
                            дув у безліч сурм. —
Чабан сивоусий
                            сльози гніву витер:
Поведе він завтра
                            злидарів на штурм.

III

Паща ночі чорна,
                            чорна.
Зуби щірять
                            в небо зорі,
Вітер скиглить, наче жорна,
У розпатланому борі.
Сосни мружать сиві брови
(На гілках спочили роси).
Вийшла согна чабанова
Тихим кроком по дорозі.
Попереді з одрізаном
Чабан суне сивоусий.
Притаїлися тумани,
Заплітають косу русу.
Розкуйовджені тумани
Уквітчалися стрічками.
Ген
                    за бором
                            палац пана
Усміхається огнями.
Мармурові плити спали.
Парк — не парк —
                            жагуче лоно

Сірі тіні колисали
І спадали на колони.
Ніч чумаза,

чорноброва
Обваляла в сажу тіло.
Вихром сотня чабанова
На масток налетіла,
Налетіла . . .

І насила.
Порозхристувались двері
І на світлі засяхтіли
Одрізани,

револьвери.
Чабан став,

прищулив очі:
— Як живе, мосьпанове?
Постріл дзвякнув серед ночі
І напився мрамур крові.
Запеклася кров смолою.
Панські трупи на підлозі.
Вітер гнучкою рукою
На деревах вітер сльози.
Ранок глянув на пожежу,
На руїни мрамурові.
Там,

де обрій стеле межі,
Суне сотня чабанова.

Одбивають ноги
кроки,
Замітають ноги

роси.
У повстанців шлях широкий,
У них серце —
стоголосе.

Висувалась ніби з гущі
Тога

бору

пурпурова,
В туманах зелених гущі
Зникла сотня чабанова.
Зникла сотня.

Тільки вітер
Розпанахав ранку тіло;

Тільки вітер,
злидень вітер
Лоскотав повстанців смілих.

IV

Місяць дививсь командармом
На сині мережі ланів,
Рота пикатих жандармів
Виблискує лезом штиків,
Дзвоном —

хода по дорозі
Котилася,

бігла луна.
З житом браталися лози
Отам...

За селом...
На ланах.

Вітер замурзаний плакав,
Ховався під стріхи села.
Рота жандармів пикатих
Сонні хати облягла.

Ранок —
червона заграва —

Чумазий туман розпоров
І почалася розправа
За панський маєток,
за кров.

Трупів з півсотні під тином,
До решти —

прилипнув нагай

.....

Тільки один у свитині
Кущами подався у гай.
Тільки один у свитині
Захекано в сотню примчав.

А понад соснами синіми
Не небо —

Заплаканий став.

Зморшки сірими рисками
На пуці смуглявім чолі.

В серце повстанців — присками:
— Жандарми панують в селі...
Глянуло сонце самотньо;
Бризками сипало гнів.
Кулею строїлась сотня:
— ... В село.
Виручати братів...

V

Коли синій обрій
А кущі вдягнулись проковтнув зірницю,
— Не хибни, голубко! — в білявий саван:
Не хибни, зозулько! — не хибни, рушнице,
Пестять одрізана промовляв чабан.
Липне поцілунком руки, що од рала,
А старече око палець до курка.
Он того — ворога обрало
в погонах, он того — панка.
Соняшні проміння запряглися в ярма,
А логонич-сонце — пірнуло в жита.
Сотня одрізанів гупнула в жандармів
І луку ковтає небо — тихий став.
Гей, чабанське око, хоч старе роками
Та ще цілить добре, не дригне рука.
Пан-поручник землю вигриза зубами

І востаннє сонця
                                очима шука.
А довкола нього
                                трупами з півсотні.
Вулиця від крові
                                панської ятрить.
Виглядало сонце,
                                тоскне і самотне,
«Реквієм» співали
                                кудлаті вітри.
Здригнулись жандарми.
                                Кулемет лоскоче
Тіло чернозему,
                                мережі ланів.
Чабан сивоусий
                                в латаній сорочці
На бій переможний
                                веде злидарів.
Дарма, що патронів
                                в них не вистачає,
Що «пан» кулеметом
                                сіє по кущах, —
У повстанців серце
                                стотисяч-безкрає.
А рушниці міцно
                                стиснуті в руках.
Сині тіні сонця,
                                наче перехрестям.
Ген —
                                там
                                по дорозі
                                вгрузли край села.
Кулемет жандармів
                                замовк і не хрестить:
Біля нього купа
                                повстанців лягла.
І тоді, як вітер,
                                проспівавши месу.
Заховався в пущі,
                                сивих туманах.
Із всієї сотні
                                переможців десять

Вергалися а бою
й несли чабана.
Брови, що од років —
ніби срібним мохом,
А над ним чорна
кривавиця з ран
Капає струмочком
на землю вогку.
Мов проща в останнє
пущу і туман.

VI

Вечір в задумі, в сльозах,
Вечір такий кучерявий.
Тільки об зуби шлюза
Буг полохливо гнусавить.
Тільки мережі ланів
Пнуться
і лізуть
угору.
Обрій застиг,
почорнів
Ген — за розпачливим бором.
Стогне журливе село,
Блимає,
плаче огнями,
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
А за селом, де туман
Голову сиву нахилить,
Спить, спочиває чабан
В чорних обіймах могили.

ОБРІЇ

Поезії

В-во «Маса» Київ 1927

ЛІРИКА

Чи ще співать? Чи вже доволі? ..
Ні... Ні... Нехай дзвенять пісні, —
Нехай розносять їх по полю
Вітри завітчані, рясні.

Нехай плетуть вінки з шипшини,
З весняних срібно-теплих злив,
Нехай в піснях від бур спочину
Й забуду все, що пережив.

Хоч я втомивсь, хоч сил немає:
— Співать! Співать аж до кінця! ..
Бо ще цвітуть весняним маєм
Твое... моє... усі серця.

Бо ще пісні в нас силу будять:
Струмком стреми ж струмок пісень...
Нехай в піснях зустрінуть люди
Прийдешній день. Комуни день.

. . . . .

Чи ще співать? Чи вже доволі? ..
Співать! Співать аж до кінця!
Бо ще цвітуть волошки в полі,
Бо ще цвіте весна в серцях...

* * *

Ну, що ж! Здоров еси, мій день похмурий,
Повитий буйним клекотом гудка...
Нехай на сонних стінах чорних мурів
Черкне тобі привіт чиясь рука, —
А я мовчу, бо знаю, що у місто
Плетешся ти не в зоряних вінках,
Не з радістю весни, а з жовклим листом,
Прибитим першим інеем вночі,
І гониш в далечінь прозоро-чисту
Отару хмар і журавлів стрункі ключі,
І разом з ними б'єш на сполох в полі...
Ах, стань же серце... стань і не кричи,
Бо — чуєш? — наче цуценята голі,
Вітри скавчать і виють в далині
Над жовклим трупом мертвої тополі:
Це осінь виряджа на прощу сірі дні,
Як саваном укривши павутинням...
І б'ється й дзвонить тоскно по вікні
Осіжня пісня сонячним промінням.

Та й піду ж я за місто, в село, —
Там, де межі здіймаються круто.
Там, де вітер сухим помелом
Замітає шляхи позабуті.

Поклонюся я низько житам:
— «Ви простіть мене, блудного сина,
Що я вас проміняв, прогадав
На сирени, на брук, на машини...»

Проспіваю я пісню весні:
«Гей, ти весно! Розпатлана весно!
Заплету в твої коси пісні,
Пов'яжу із квіток перевеслом...»

Проспіваю про гамір машин,
Пригадаю минуле з болем,
Розкажу, що в селянській душі
Не умруть ні волошки, ні поле...

Як закапають сльози з очей, —
Упаду я на лан соковитий,
Пригорну до сухотних грудей
Зеленаве у кучерях жито.

Кожен колос обмию в сльозах,
Обцілую цілунком журливим
І намистом розсиплю слова
Про життя, про своє, про бурхливе.

Позбирають намисто вітри
І нанижуть одне до одного...
Я ж вернуся ізнов до вітрин,
Я ж вернуся до міста чужого.

Голубіють ранки... Голубіють роси
Голубіє осінь у саду...
Скоро коло брами інеї розкосі
На пожовкле листя упадуть.
І самотній вітер пролетить по селах
В пісні невеселій, у плачі...
Пролетить і стане, і туман розстеле
Над приниклим садом уночі.
А як прийде ранок, і погляне скоса
На природу сіру і сумну, —
Тільки павутиння та сріблясті роси
Нагадають людям про весну.

* * *

Ой, шуми ж, моя пісне, над шумами гаю,
Як шуміла в дитинстві колись,
Щоб акорди журливі з квітками розмаю
У вінок кучерявий сплелась.

Хай вітри загудуть у задумі глибокій,
Хай слова рознесуть по ярах
Ех, життя ж ти злиденне, життя одиноке,
Проклену я тебе у піснях!..

Мене змалку недоля прогнала у місто, —
Пам'ятаю, як батько одвіз...
На прощання тополі заплакали листям,
Зарипів непомазаний віз.

Заридала, цілуючи, мати голосно,
Засміялись вітри у гаю...
Ой, ви сосни, журливі, задумані сосни,
Чи ви чуєте пісню мою?

Батько брови насупив, немов з пересердя,
Перетяг конячину зі злом, —
А в мені защеміло, забилося серце,
Коли виїхав в степ за село.

Пам'ятаю: хотілося вискочить з воза,
Заховаться в похмарену даль...
Чи ж забуду ті перші дитячі я сльози?
Чи ж забуду дитячий той жаль?

Ну, а потім?.. А потім і сам я не знаю...
Прогули, прошуміли літа...
Своє горе сльозами не раз поливав я,
Як дощі поливають жита.

І щодня проклинав ненажерливе місто,
Чорне-чорне, жахливе, брудне,
Все чекав, чи не сплесне, вітаючи, листям
Синій бір, як недоля засне...

Я ж любив так село і кудлаті тополі,
Я ж степи так широкі любив.
Мріяв все, що колись повернуся до поля,
Що колись повернуся до нив.

Не збулось, Зажурюсь, як дитинство згадаю . . .
Ой, минуле . . . минуле . . . вернись!
Зашуми ж, моя пісне, над шумами гаю,
Як шуміла в дитинстві колись . . .

* * *

Стою на березі крутому
Над буйним ряботинням хвиль:
— Благословенна днів моїх утома
Благословен мій тихий біль.

Нехай у серці холод, бурі,
Вогонь вагань і самоти:
— Благословенні дні мої похмури —
В майбутнє радісні мости.

Хто пройде ними, я не знаю, —
Але міцніші, дужчі нас,
І смолоскипами одчаю
Не стріне їх далекий час.

О, ви, брати мої по крові,
Грядіть у радості пісень!
Нехай ваш прапор малиновий
Запалить щастям сірий день...

А я — впаду метеоритом.
Життя пройшло, як сонна мить...
Благословенні ті, хто вмів горіти,
Хто вмів згоріти і любити.

* * *

Одшуміло літо... Одспівало жито.
Тільки вітер креше іскри по стерні
І, як тінь докори, наступа копитом
Сухоребра осінь на поля сумні.

Там, де грали роси у вишневих ранках,
Не сміються дзвінко ніжні васильки,
Не шелеснуть листям над самотнім ганком
В тишині вечірній ясені стрункі...

Не озветься поле у задумі сонній...
У задумі сонній синьоока даль.
І прядеться тихо в мене під віконням
Біле павутиння й золота печаль...

А з печаллю разом і думки про осінь...
(Це ж із нею роки так підручки йдуть!)
Розгублю в дорозі дні золотокосі,
Як розгубить вітер листя у саду.

І прийду розбитий... І прийду порожній.
А куди — не знаю... Чи ж не все одно?
Мрійником родився, здохну подорожнім,
Як прибудна сука під чужим вікном.

І не вийде батько... І не стане мати,
Руки заломивши в ревному плачі, —
Тільки пес голодний, тільки пес кудлатий
Лапами облапить труп мій уночі.

І, задравши морду на янтарні зорі,
Проскавчить голодним і сумним виттям,
Скаржучись, оближе губи мої хворі,
І до вітру сходить на мое шмаття...

Ах, ця осінь, о-сінь... Ця проклята осінь!...
Білим павутинням заплітає дні...
А пожовкле листя мчить кудись у просінь
І безсило пада на стежки сумні...

Ах, ця осінь, о-сінь! Це завжди із нею
Смуток допрядає кужелясту тінь...
А у серці сохнуть снігові лілеї,
Молоді лілеї молодих хотінь.

Все таке байдуже... Чи тому, що хворий?
Чи тому, що роки в золотім огні?
І на буйні очі вже лягла покора
Днів моїх роздертих, розіп'ятих днів...

Ах, ця осінь, о-сінь у задумі сонній...
У задумі сонній синьоока даль...
І прядеться тихо в мене під віконням
Біле павутиння й золота печаль...

* * *

ЦИКЛ „МИНУЛЕ”

Нас тільки сотня з батальйону,
А батальйон, розбитий вкрай,
В останнім смертному розгоні
Пливе в чужий, ворожий край.
І трупи когяться поволі,
Нестрійно лавами вперед...
Сплетуть вінок для них тополі,
Складе їм пісню очерет...
Рушниць нема...

Багнет — на днищі
Від крові чорної ріки,
І тільки вітер мертво свище
Та над рікою вітряки.
Пливуть...

Над ними синя стеля
В розбиті скроні загляда,
І б'ється, плече об шинелі,
Немов долонями, вода.
Вже труп до трупа біла піна
Зв'язала, тихо сповила...
А вдома десь — сім'я, хатина
І клаптик поля край села.

... ..
І з батальйону тільки сотня...
А решта — всі в останню путь,
Такі об'єднані й самотні
В чужий, ворожий край пливуть.

А перед ними, як раніше,
В передніх лавах, на чолі,
Труп воєнкома чорним пише
На закривавленому тлі.
І впали в синє метеори
І блиснув місяць по ріці...
На схід далекий аж до моря
Пливуть розстріляні мерці...

.....
Нас тільки сотня...

Решту мертвих

У наступ воєнком повів...

Розбитих, кулями роздертих,

Німих і вірних юнаків.

А замість прапорів червоних —

Полотна крові в даль течуть.

... Нас тільки сотня з батальйону.

А решта...

.....

* * *

По кордону крок за кроком . . .
Зір мій тоне в сирій млі.
Тільки місяць білобокий,
Я, рушниця й журавлі.

І під пісню журавлину,
Наче шелест осоки,
Ллються, ллються синім шовком
Нерозгадані думки.

Ах, як хочеться багнета
Застромити в талий сніг . . .
І у місячних тенетах
Далеч випити доріг! . . .

. . . . .
Та натомість — бродиш зором
По кордону в сивій млі.
І вслухаєшся, як хором
Журавлі: Кур-лі! . . Кур-лі! . .

* * *

І як зійде кривий молодик
На прибитій ногами стерні, —
Тільки серця сполоханий крик
Нагадає минуле мені...

Все пройшло, проминуло давно
Наче тінь, наче сон, наче мить, —
Та чомусь не забулось воно
І від спогадів серце болить.

О, часи мої, скорбні часи!
Червонійте як рани навк...
І спадайте в краплинах роси
На прийдешні століття нові.

Це ж для них на жертovníк часу
Стільки мук і невітшних ридань...
Хай століття нові принесуть
Яриною засіяну дань...

Може в ній, як у полі огні.
Наші сльози і кров зацвітуть, —
Та ніколи, ніколи мені
Моїх ран, моїх днів не забудь,

Не забудь, як стояла вона
Коло чорної ями тоді,
А навколо бліда тишина
Допрядала проміння бліді.

Хоч би слово зірвалося з уст!
Хоч би тінь непокори лягла!
Тільки серця надламаний хруст
І в очах невиразна імла...

Хто вона і за що — не питав,
Бо любив без вагання і слів
Ще тоді, як у синіх житах
Випадково в запіллі зустрів.

І так дивно здавалось мені,
Що я сам... моя власна рука
Ці зав'язані очі сумні
Розстріляє ударом курка...

.....
.....
.....
.....
.....
Все пройшло, проминуло давно,
Наче тїнь, наче сон, наче мить.
Тїльки спогадїв буйне вино,
Тїльки серце ще й досї болить.
.....

А коли перебіг молодик,
Нїби сїрбний дзвїнкий водограй —
Синїй вогник до ночі приник
Та дитяче розгублене: — Ай!

І хотїлось до болю тоді
Закричати на всесвіт: — Агов!
Прощавайте, лїта молодї,
І розстріляна перша любов!
.....

О часи мої, скорбні часи! ..
Наче сон, наче мить, наче тїнь ...
Хай у вашїй кривавїй росї
Ярина для нових поколїнь.

Може в нїй, як у полі огні,
Нашї сльози і кров зацвітуть, —
Та ніколи, ніколи менї
Моїх ранених днїв не забудь.

І як зїйде кривий молодик,
Наче сїрбний дзвїнкий водограй, —
В моїм серці ще й досї той крик,
Те дитяче розгублене:

— Ай!

В степу коса збиває роси, —
А там — дівчата із серпами,
Забувши втому коло кросен,
У смерть іграють з колосками.
Серпи — чик-чик... і колос долі...
Чи думав він, що буде мертвий?
І в ряд поклалися по полю
Німі снопи, безкровні жертви.
І жаль такий, що між колоссям
Волошкам смерть невинуватим...
За що ж вони?

Ах, там, де косять,
Нема часу їх обминати...
Добро дівчатам із серпами:
Їх жертви плакати не вміють...
Снопи кладуться за снопами,
Лише серпи блищать як змії.
А я?

Я теж косити мушу
В ім'я майбутнього врожаю,
І жах один, що жертви душу —
Подумать тільки, — душу мають...
І стане гірко-гірко в серці:
— А може й тут волошки сині?
Та чи ж побачиш в буйнім герці,
Де винуваті, де невинні?
А так — усе до болю просто...
Рука пером сім раз чирикне,
І вийде слово просте: «Розстріл».
(Пацір німий... мовчить... не крикне).
А потім прийде сіра північ,
І в камері задзвонить тиша...
А там... «Наган» розбутить півнів...
Земля в крові...

І «він» — не дише.

* * *

Одна нога в стременах . . .
Сніги. Вітри. Зима.
Розрубані рамена
І голови нема.

А кінь стоїть і дремле:
— Куди ж його іти?
До болю вгрузли в землю
Залізні копити.

Поглянув скося оком:
— Коли б уже сідав!
І знову дрібним кроком
У далеч почвалав.

Іде, іде снігами
На південь, північ, схід, —
А вслід червоні плями,
А вслід червоний лід.

Іде, іде і стане
До місяця ірже:
— Невже ж таки не встане?
— Невже?

Одна нога в стременах.
Сніги. Вітри. Зима.
Розрубані рамена.
І голови нема . . .

Ще вчора був веселий:
Не думав, що — кінець . . .
Сьогодні ж — леле!

Мрець . . .

Ех!.. І вдарило ж кляте життя, —
Тільки струни у серці:

дзінь...
дзінь...

Хоч і хочеш мажором утять,
Дійсність чортова чорна, як тінь...
І акордить журлива струна:
Все мінор...

Все мінор...
Все мінор...

Тільки десь там,
у серці із дна

Простяглася надія до зор...

Тільки там десь,
із самого дна

Притулилась надія до зор, —

І акордить журливо струна:

Хай мінор,
зате щирий мінор.

Ще лиш рух один,
ще лиш момент, —

Я не втримаюсь,
в прірву скочусь...

Вийде з мене такий декадент,

Як не знала й не знатиме Русь.

Та чи ж винен я?..
Слухайте!..

Ви!..

В кого пузо-гора Арарат,

Хто життя за полу ізловив

І кричить:
— О, Комуно!

Vivat!

Хто зумів переплигнуть бар'єр,

Хто з ідеї пошив убрання, —

Чи ж я винен,
що з віршів кар'єр

Не роблю й не робитиму я?..

Чи ж я винен,
що чортом ганяв

Із окопу
в зацілля...
і знов...

Що здоров'я палив на огнях
Револуцій,
ковтаючи кров? ..

Чи ж я винен?

О, слухайте! ..

Ви! ..

В кого пика рум'яна,

пухка,

Що я роки найкращі провів

В товаристві рушниці й штика? ..

Знаю я ...

Ви сміялися з нас,

Як сміється,

наївшия,

вош.

Коли ми, не стерпівши образ,

Закричали:

— Комуна?

Дайош ...

Знаю я:

Ви всміхались собі

Під димок закордонних цигар,

Коли карту за картою бив

Розлютований «звір» пролетар.

І щоб нерви трухляві піднять, —

Ви топтали у ніс кокаїн ...

Ми ж тоді — розбивали загать

І обідрані йшли на загин ...

Ви не вірили самі собі ...

Як же так? ..

Жив та був Капітал ...

А тут враз:

Міліони рабів

Піднялися на сполох,

на гвалт.

Не поміг вам антантівський танк,

Ні французький,

ні англійський стяг,

Бо ми ставили сміло va-banque

свою кров ...

своє тіло ...

життя ...

Ох! ..

Тяжка і не рівна ігра...
Дивувався й дивується мир!

Так —

одвіку ніхто ще не грав, —

Так —

ніхто не боровся, як ми.

І коли в тій нерівній грі

Ми побили останню із карт, —

Ви затихли, як миші в норі,

А я...

Я? ..

Я служив у Чека...

Дні і ночі голодний,

без сил.

Я на смітнику Жовтня копавсь,

Не жахався я тіней з могил,

Тіней тих,

що я сам розстріляв...

Вартував революції кров,

Що розквітла в Республіку Рад...

Саботаж —

і учасників змов

Я розстрілював сотнями в ряд...

О!

Ви тихо сиділи тоді

В установах, з пером у руках,

І дрижали, як миші руді,

Ради власної шкури й пайка.

Ви хрипіли тоді,

що чека —

Це ганьба...

це розпуста...

садизм.

... На чорта, мов, ідея така...

... На чорта, мов, такий комунізм.

А тепер...

О, тепер ви пани!..

Прославляєте непівський зріст.

Ви і ситі...

і ніс в тютюні,

Кожен з вас:
«у душі комуніст».

В голові вашій —
«шиммі»,
«фокстрот»,
А червінці й валюта — девіз...

Чи ж я винен,
що здохну з сухот,
Що у грудях немазаний віз?..
Що я ранком вихаркую кров
І дивлюсь на пузатих в авто...
Що не крок...

Що не крок...

Що не крок...

То обличчя пухкі і манто...

Чи ж я винен?

О, слухайте...

Ви!...

Що не вмів переплигнуть бар'єр,
Що життя за полу не зловив
І не строю з поезій кар'єр?..
Чи ж я винен?

І буває в розпачливу мить,
Як на душу насунеться ніч:
... Поможіть!..

Поможіть...

Поможіть...

Закричати так хочеться м'ні.
Та ніхто не почує тих слів...
Чи ж потрібен кому інвалід?
... Одгремів...

Одгукав...

Одшумів...

Як весною розбурханий лід.

Одшумів...

Одгремів...

Одгукав...

Як розбурханий лід по весні.
Тільки іноді знов у Чека
Послужить заманеться мені.

Не тому,
що там добре служить,
(Я люблю
заколисаний степ),

А тому,
що радий від душі
Розстрілять ненажерливий неп.
Та чека вже розтанули дні,
Як весною розбурханий лід.
Мо' і жити не довго мені, —
Чи ж потрібен кому інвалід?
Чи потрібен кому інвалід,
Що колись боровся без слів?
... Одгремів ...

Одгукав ...

Одшумів ...

Як весною розбурханий лід ...

* * *

А він стояв тоді понуро:
І руки зв'язані іззаді...
І тільки місяць коло муру
Скликав сестер своїх на раду.
В очах байдужість і покора...
І тихо:

— Дайте докурити.

А ще за мить — лицем угору
Лежав він, кулею забитий.
Давно було... Було багато...
І в мене ж кров — не як у риби...
Ну чим же, чим я винуватий,
Що трошки, тільки трошки схибив...
Хотів у лоб...

Тряслися руки...

А за стіною степ широкий.

Пустить?

Та я ж чекіст...

Ах, муки!..

І це страшно, розбите око...

* * *

Рука стиска розпечену рушницю
І вздовж межі за стрілом сипле стріл:
Немало з нас ніколи не проспиться,
Немало з нас не встане із могил...

Пройшли одні... Встелили шлях снопами, —
Снопами тіл, одірваних голів, —
Тепер черга вмирать в житах за нами
Під зойк і плач розбуджених степів.

Холоне серце... Серце спорожніло...
А в голові одне: уб'ють, чи ні?
Лежиш, мов камінь, між колоссям спілим,
Неначе в полоні

І слухаєш, як скаржиться колосся,
Що ворог з кулемета в жито: та-та-та,
Що не тому, хто сіяв, довелося
В снопи в'язать розстріляні жита.

* * *

В кишені — літучка* 2300,
А в другій — рука обняла револьвер . . .
Хіба ж не все рівно для нас, для чекістів,
Чи завтра вмирать — чи тепер?

* * *

ЦИКЛ „ПОЛІССЯ”

Мої далекі, рідні села!
Ніяк, ніяк не забудь...
Мабуть, тому, що невесела
Була од вас у місто путь...

Мабуть, тому, що всю дорогу
Таки не легко було йти,
І оббивать чужі пороги,
І обминать чужі хати.

І от тепер, коли утома
В своїх обіймах пригорта, —
Мені так хочеться додому,
Де коливаються жита...

Де льон зелений між овсами
Такий замислений цвіте
І голубими головками
Мені нагадає дітей —

Де гречка буйна і шумлива,
Як невгамовний битий шлях,
Рожевим цвітом соромливо
Знялась на радісних полях.

Де сходять ранки, щоб умерти
І знов воскреснути в росі
Серед хмарин напівроздертих
Серед пташиних голосів.

Де соловей виводить скерцо
У надвечірній тишині,
Де все таке близьке для серця,
Де все таке близьке мені.

* * *

Очерет мені був за колиску;
В болотах я родився і зріс.
Я люблю свою хату поліську...
Я люблю свій зажурений ліс...
Що там тропіки,

пишні пампаси? —
Заглянь-но у пушу до нас!...
Я оддав би за неї одразу
І Тибет,

і Урал,
і Кавказ...
А поліське похмуре болото? —
Пів Полісся вода залила...
Тільки де-не-де хутір самотній,
Тільки де-не-де клаптик села.
Хоч у злиднях живемо,

у бруді,
Та привіляя яке по весні,
Коли виставиш вігрові груди
І летиш,
і летиш на човні.

А вода і хлюпоче, і плаче,
Захлинається в лютій злобі.
Ну, скажіть, в кого серце гаряче,
Як весну по весні не любить?

І укриють безкраї простори
Білокурі чайки і човни...
Тільки слухай, як воли говорять
В буйнім заспіві свята весни.
Тільки слухай, як хвилі хлюпочуть,
Як нестримана повідь гуде:
Зайвий рух —

і за обрій заскочиш;
Зайвий рух —
і навік пропадеш.

А коли зареточе негода,
О, тоді не кепкуй із води...
Як для неї, чортяки, не вгодиш —
Ох, зазнаєш же, брате, біди.

І втікаєш тоді яко мога,
Щоб скоріше на беріг з човном,
Бо ні віра в могутнього бога,
Ні чорти не допоможуть все 'дно.
Попокрутить тебе,

поповертить,
Зажене, де й Макар не бував:
Не одного закрутить до смерті,
Не одна пропаде голова.
Проковтнуть сивоусі тумани
В свою пащу тебе і човна.
І ніколи . . .

ніколи . . .
не встанеш
У болоті із глейкого дна.

. . . . .
. . . . .

А на ранок, як сонце прогляне,
Як затихнуть горласті вітри, —
Тільки хвилі гудуть неустанно
Й ряботинням болото ятрить.
Та на березі ходить, блукає
Півсела, заглядаючи в синь.
— Ну, а може таки приблукає
На човні чоловік, або син.

. . . . .
. . . . .

А пізніше:
плачі, голосіння . . .

А пізніше: жалоба в селі.
Не один . . . не одна на колінях
Лає бога святого без слів.

. . . . .
. . . . .

Так гартує природа до бою
Нас із самих малесеньких літ.
Ми зрослись, побратались з водою,
І живемо, як вміємо жити.
І не дивно, що любимо змалку
Буйну воду і буйні пісні . . .

Наше серце — це серце рибалки,
А життя наше —
книга борні . . .

Проїшли сумніви і вагання,
Проїшли як сон, як сивий дим,
Як перший запал молодий,
Як тінь забутого кохання.

Ах, день один... один лиш день
Серед борів своїх пожити...
О, скільки міг би я створити
Легенд нових, нових пісень!...

Та знаю я, що вже ніколи
В своє Полісся не прийду,
Не вдарю пісню молоду
Об синь гаїв, болот і поля.

Не жди ж, мій батеньку, мене
І ти, від злиднів жовта мати:
У чаднім місті кострубато
Спалю життя своє сумне.

І вже мої ніколи ноги
Не вмують роси осоки,
І не впаде мій спів стрункий
На перехрещені дороги...

Мені тут сумно, сумно так...
На скронях — ніби мох на соснах.
І сниться хата, в хаті кросна,
І лід роздертий в болотах.

... Весна... Болото розлилось,
І певне батько мій в човні
Гайса... і шле привіт весні
Своїм розчубленим волоссям...

Мабуть, не раз пожалкував,
Що син підручним більш не буде...
Змете не раз сльозу на груди
Його порепана рука.

І скаже, глянувши на воду:
— Ото б удвох вловили рибки!
А мати дивиться крізь шибку
І жде... і жде сина з походу...

А хто ж, матусенько моя,
Тепер цівки для тебе суче
Під посвист веретен співучий,
Під тихі шуми у гаях? ..

Мабуть, ніхто, матусю мила ...
Бо сина вже нема ... нема ...
І туга біла, як зима,
Спадає на полотна білі ...

Скажи: чи й досі ще рука
Твоя нитки тонкі виводить,
І чи в очах ще й досі води
Злилися в посмішку струмка? ..

А пам'ятаєш, як колись? ..
Було мороз у вікна клепче,
А в нас у хаті тепло, тепло,
І співи смутком повились ...

А ти, зігнувшись коло печі,
Сидиш на лаві і прядеш,
І смолоскип пасмо руде
Поклав тобі на щуплі плечі ...

Дзюрчить, співа веретено
Немов істота невмируща,
Йому вторить одвічна пуца
За манюпусіньким вікном.

Або голодний вовк понуро
Під самі вікна заскавчить ...
І встане батько мій, на мить
Суворі брови зниже хмуро,

Візьме рушницю й на подвір'ї
Кудись у далечінь пальне ...
І стріл розсиплеться, як пір'я,
І вовчий сміх на мить засне.

Лише на мить, бо за хвилину,
Немов придушені плачі,
Назустріч зорям уночі,
Виття вовків ще дужче лине.

Бувало й так, що цілу ніч,
Коли туман гаї обгорне,
З рушниць батько в безвість чорну
Світив весь час крихкі вогні.

Тоді ти в хаті світ гасила
І поглядала на Христа,
І з кожним пострілом уста
Свої до уст моїх тулила.

А луни нам несли з гаїв
Рушниць батьківської кашель,
І буйно билось серце наше
Під плач поранених вовків.

І так тремтіли ми до ранку,
Аж поки ніч не догорить,
Аж поки заспані бори
Загомонять у нас на ганку.

Скажи: чи ж могу я забуть
Твої зелень-зелені очі
І цоког веретен сорочий,
Туманів сиву каламуть?

Скажи: чи ж могу я забути
Ті ночі, жахом перевиті, —
Що так вросли, мов корінь жита,
У мізок мій, у кров, у груди?

І може через те, що зріс я
Під завивання, плач вовків
Отам, де гаї чоло вклонив, —
Я став співцем свого Полісся...

І жаль такий до сліз, до болю,
Що більш додому не прийду,
Не вдарю пісню молоду
Об синь гаїв, болот і поля...

Тепер я зовсім вже не той,
Яким мене ти, мамо, знала:
Забув про постолі і сало,
Вдягнувши «джимі» і пальто...

Та не забув тебе і пуцу
І батька зморщене чоло,
І до хатини за селом
Мене все тягне дужче й дужче.

Ха-ха! Який я став смішний,
Ото б тобі тепер побачить,
Як син твій, харцизяк ледачий,
Складає віршики весні.

І силоміць в поети суне:
— Так, знай, мов, наших чабанів! —
Навчився бренькати пісні
І рвати порвані вже струни.

І жаль такий, до болю жаль,
Що більш додому не прийду,
Не вдарю пісню молоду,
Щоб аж сміялась синя даль . . .

. . . . .
. . . . .
Не жди ж мій, батеньку, мене,
І ти, від злиднів жовта, мати:
В далекім місті кострубато
Згорить життя моє сумне.

I.

Я тільки про клаптик Полісся,
 Про тиху задуму гаїв,
 Про шуми осінні узлісся,
 Про злидні в житті чабанів.
 В минуле я думами лину,
 І тоскно, і журно мені:
 ... Вже двадцять, як пушу покинув
 ... Вже двадцять, як я в чужині.
 Не знаю: така може вдача,
 Чи може я змалку привик, —
 Як листя пожовкле побачу —
 Пригадую п'ятий я рік,
 Пригадую тихе Полісся,
 Мов діти, замурзані дні...
 І, мабуть, тому-то приніс я
 З собою й мотиви сумні...
 Бо в нас не уміють співати
 Веселих барвистих пісень:
 Життя у похиленій хаті
 Нам горе кує день-у-день.
 Живемо ми нудно і сіро
 В болоті, багні, у гаю...
 Одне лише любим без міри —
 Це волю і пушу свою.
 За волю і пушу оддати
 Готові усе чабани:
 В обдертій, похиленій хаті
 Навчилися ми волю цінить,
 Бо вирости ми на просторах
 Безмежних болот і гаїв...
 ... Я тільки про клаптики горя,
 Про злидні в житті чабанів...
 Нехай у словах моїх жура,
 Нехай мої думи сумні:
 В очах поліщуцьких похмурих
 Цвітуть невеселі огні...
 Мотивів веселих не знають
 У нас і тепер, і колись,
 Бо з тихими шумами гаю

Вродилися ми і зрослись.
Мабуть, отака моя врода,
Чи може я змалку привик, —
Як плаче дощами природа,
Пригадаю п'ятий я рік...
Пригадаю осінь... узлісся...
І діда Ігната в човні...
Що там... в болотах... на Поліссі
Загинув за волю в борні...

II.

Такий старий дідусь Ігнат...
Кому, і як його не знати?
Було: настане лиш весна,
Він вже в човні з веслом лапатим...
А поруч його шгук зо-три
Дітей сидить коло вітрила.
— Ге-ей! — гукне, й вода горить,
І човен мчиться, як на крилах.
На дні човна жаки й жаки...
Це — дідів хліб і сіль, і мило...
Дідусь Ігнат старий такий,
Що навіть вії побіліли.
Старий дідусь. Та ще в очах
Йому огонь не згас од років.
Коли кремнівка у руках —
Ціляв зайців за двіста кроків.
Старий дідусь... Така ж стара
Кремнівка, репана роками...
Ніколи з нас ніхто не брав,
Не дотикавсь її руками...
Бо дід казав, що «не візьму
Ніколи вдруге вже з собою»,
А ми ж любили так весну
Й човна з крилатою ходою...
Звідкіль прийшов дідусь, не знав
В селі у нас ніхто й ніколи...
Давно прийшов... Не 'дна весна
З того часу промчала полем...
Не раз болота синій лід
До Вісли хвилями котило.
І жив собі в хатині дід

В такій, як сам — старій, похилій...
О, як любили діда ми...
Ех, юні дні! Ех, дні кохані!
Було: а середини зими
Казали: — скоро сніг розтане...
І цілу зиму давн юрби
Щодня вливавсь до діда в хату, —
Бо що ж було для нас робить
У дні зимові волохаті?
Про школу в нашому селі
Хіба що мріяло узлісся, —
Зате — корчма була як слід,
А в ній горілки — хоч залийся.
І пив горілку поліщук,
А діти гралися з вітрами
Під монотонний пуці гук,
Під монотонні пуці тами.
Го!.. Го!.. Розумний дід Ігнат:
Усе село його любило...
А нас — манила так весна
І човен дідів легкокрилий...
Добро було тоді для нас,
Коли весна сніги поколе...
Далекий час, минулий час!
Ти вже не вернешся ніколи...
Далекий час, минулі дні...
О, любий наш старенький діду!
Ніколи вже я на човні
Разом з тобою не поїду...
Давно... давно... Вже двадцять літ,
Як я покинув пуцу сиву,
Та не забув я верховіть,
Пісень задумані мотиви...

III.

І от... прийшов той п'ятий рік...
Мабуть, така моя удача...
Його я згадувати звик,
Коли пожовклий лист побачу...
Поліська осінь... Сірі дні...
Болото хвилями ридало.
А пуца слала сум, і тнів,

І в груди біла калаталом...
Шалений вітер хвилі гнав
І розсівав туман руками.
Один старий дідусь Ігнат
В човні гайсав щодня з жаками.
Жаки — це дідів хліб і сіль...
Для діда ж треба було їсти:
Забувши втому, голод, біль,
Возив панам він рибу в місто.
І якось раз одного дня,
Коли із міста дід приїхав, —
Палали очі від огня,
А на обличчя впала втіха...
Такий веселий дід Ігнат,
В очах горить якась відвага:
— Капут вже скоро всім панам...
— Не віриш? — На, читай «бамагу».
Пішла «бамага», наче гук
По пущі ходить, — з хати в хату,
Аж поки в'рядникових рук
Прийшлося «бамазі» тій зазнати.
Спершу одного стражник вів
До пана в'рядника в покої, —
Розливсь рікою панський гнів
І дзвінко падали побой.
Нарешті все-таки узнав
Урядник правду про «бамагу».
... Старенький вже дідусь Ігнат...
В очах його горить відвага...
Сидить собі дідусь в човні
Разом з кремнівкою й жаками.
А хвилі ляскають по дні...
І парус шепчеться з вітрами...
Жаки для діда хліб і сіль,
Для діда ж треба пити, їсти...
Забувши втому, голод, біль,
Возив панам він рибу в місто...
...
І раптом стражник: — Діду! Гей!
— Ану, збирайся скоріш до пана!...
І лунко з дідових грудей:
— Нехай пожде... мені ще рано...
— Збирайся! — стражник крикнув знов,

Його рука взялась за «сміта»,
Гребнула куля за човном
По хвилях, наче кінь копитом...
А їй у відповідь набій
З кремнівки вдарив у тумани...
І стражник впав к землі сирій...
І стражник вже повік не встане...

А потім військо... козаки...
Замість села — самі руїни...
О, дні мої! Мої роки!
Тоді свою я пуцу кинув.

IV.

Я тільки про клаптик Полісся,
Про тиху задуму гаїв,
Про шуми осінні узлісся,
Про злидні в житті чабанів...
Нехай у словах моїх жура,
Нехай мої думи сумні,
В очах поліщуцьких похмурих
Цвітуть невеселі огні.
Мотивів веселих не знають
У нас і тепер, і колись,
Бо з тихими шумами гаю
Вродилися ми і зрослись.
Мабуть, вже така моя вдача,
Чи може я змалку привик,
Як осінь туманами плаче —
Пригадую п'ятий я рік...
Пригадую осінь... узлісся...
І діда рибалку в човні,
Що там... в болотах... на Поліссі
Загинув за волю в борні...
В минуле я думами лину
І тоскно... і журно мені...
Вже двадцять, як пуцу покинув!..
Вже двадцять, як я в чужині!..
Вже двадцять, як діда Ігната
До бору чота повела,

Як постріл туман волохатий
Приніс на руїни села...

Я тільки про клаптик Полісся...

Про тиху задуму гаїв...

Про шуми осінні узлісся,

Про злидні в житті чабанів...

* * *

НА ПОЖАРИЩІ

Поезії

Збірка друга

Державне Видавництво України

1928

*На майдані коло церкви
Революція іде...*

П. Тичина

І вперше вдарили гармати,
І поклонивсь овес на мить, —
А за вівсом, десь коло хати,
Прокльони, льон і смертне: — жить!

І вдруге вдарили гармати,
І жито спіле ожило,
Це кулемети: — та-ту!.. та-ту!
Не жди мене, не жди в село.

І втретє вдарили гармати,
Замовкло все і всі:
І ті, що в ямах коло хати,
І ті, що в житі, у вівсі...

Коли ж вчетверте проревіли
Далекі постріли гармат, —
Криваві шмаття замість тіла
І пожарище замість хат...

А там, де льон мережить тіні,
Чиясь розбита голова
Вп'ялась очима в небо сине,
Проклявши людськість і права.

1926

До зоряниць німих вклонялись далі,
Обмиті кров'ю ще цвіли лани, —
А час летів (о, скільки не давони!),
Як поїди за темряву вокзалів...

І вже не чуть гарматних вакханалій,
Ні бризків кулеметної луни,
І тільки може кості з борозни
Про бій розкажуть сошниковій сталі...

Та ще хіба над рештками рушниць,
Де просині колосяться над полем,
Похилена рука застигне з болем,
Жнучи в останнє золотого пшениць:

То мати, вийнявши з ріллі багнета,
промовить тихо:

— ой, сину, де ти?

Пахучий, синій день весни,
Болючих снів, пісень, розгулу. —
А крик гусей з далечини,
Як згадка про минуле.

Ідеш — не знати що стрічать —
Чи пару милиць, чи могилу —
І тулиш, тиснеш до плеча
Рушницю, як рідню, як милу.

Ступають грузно постоли:
Сто пар слідів — привіт верхів'ям!
Між них в шинелі без поли
Бреду і я на безголів'я...

Бреду й забув, що по межі
Життя і смерті я ступаю,
Що може завтра на ножі
Загрузну з вигуком одчаю.

А поки що: — Любить! Співать!
І — жить! .. А решта — все дурниці...
І хочеться покласти в головах
Шолом, набої і рушницю...

На сажень викопали яму
І труп за трупом в землю — бах!
Одних угору головами, —
Других — аби не на ногах...

І так за шаром шар — могила:
П'ятьсот... Шістьсот... усе одно:
Усіх навіки напоїла
Байдужа смерть своїм вином.

Коли ж останній шар наслали,
Тоді шинелі й штих землі
І — спить герої з Калевали,
Сини обшарпаних полів...

Оце і все... Спокійно, мляво
Отут же сіли грабарі
І, витягши махру з халяви,
У небо сині димарі.

А потім хтось уткнув ізбоку
З рушниці ржавого штика,
І напис на стели широкі:
«Стрелки NN-ского полка...»

За дротами сивий молодик,
За дротами мідь на касках варти...
А пожовклий лист гуляє в карти,
Тихо падає на дріт, на штик.

І мовчать, як сон, премудрі верби,
Тільки вартові все тук та тук...
От би вирвати рушницю з рук
І у світ махнуть тепер би!..

Та гудуть насталені дроти,
Між дротами й за дротами тіні:
Зайвий рух і в смертному тремтіні
Упадеш на штик, як листя, ти.

Так минають дні. За ними знову
Над вербою зійде молодик...
Табор... Мідь на касках... Штик...

.....
Чудово!..

1.

Шумить тривожно очерет,
А сонце — по отаві.
Ідуть вперед, ідуть вперед
На відблиски криваві.

На лоб зелені шоломи,
Багнети над землею...
І ніг розгін, як звук сурми,
Над чорною ріллею.

Коли б сам чорт промимрив: — Стій!
Спиніться на хвилину! —
Між очі вдарив би набій,
Або граната — в спину...

2.

Шумить тривожно очерет,
А сонце — на леваду...
Ступився вже сталний багнет,
Потрощено приклади...

Тоді уламками рушниць,
Аж тільки мозок бризка, —
І сотні тіл, упавши ниць,
Проклали чорну риску...

Лежить комбат... А з ним горніст:
Багнет із короговою...
В обох з грудей востанне свист,
Востанне крик:

— До бою!

3.

Шумить тривожно очерет...
Вже вечір над рікою.
Уп'явся в небо кулемет,
Та вже нема набоїв...

На поле місяць стеле синь,
На небі — полуниці...
Востанне гвакнули: —
Амінь!
Рушниці й не рушниці...

На лоб зелені шоломи:
Їх купка з батальйону
І переможний крик сурми
Упав на збиті гони...

4.

Шумить тривожно очерет...
Світанок... Мить спочинку...
Уп'явши лапи в кулемет,
Справляє крук дожинки...

Уже не виточиш із серця
Ні бурелому, ні заграв,
І всі пісні мої із терцій:
Нема октав...

Нема октав...

Не заgrimить, не заніміє...
А тихо так... все — тінь та тінь...
І я плету, закривши вії,
Плетіння синіх вечорінь...
Плету й молюсь вівсяним далям,
Де з кулеметами колись
На перехрещених скрижалях
Життя і смерть переплелись...

Уже не виточиш із серця
Усе віддав... Усе віддам...
На партитурі — кілька терцій:
Октави й фронт...

Октави — там...

І день минув... Назустріч ніч з-за хмари
Півколо місяця закутала в імлі,
А тіні сосен, як бліді примари,
Розбіглись по рудій і стоптаній ріллі.
Земля пашить: — Ах, дайте, дайте плуга! —
Скорботно руки д'горі здійняла, —
А вітер підхопив тяглисту тугу
І кличе ратая з далекого села...
Та він мовчить... мовчить і не проснеться, —
Чи літо, чи зима, чи осінь запашна:
Вже третій рік совиний крик снується
На соснах, на ріллі...
— Війна!

Зійшлись обое на багнетах:
Старий-старий і молодий;
В одного: — Сину! — з-під кашкета...
В другого: — Батьку, одійди!..

Зійшлись і стали на хвилину,
Схрестили погляди на мить, —
Кашкет мовчить і жде на сина,
А син осикою тремтить.

На перекошені обличчя —
Не біль, не втома — дикий сказ:
— Хоч би вже швидше!.. Хоч би швидше!..
Хоч би за раз!..

І довго ждали б два багнети,
(В очах кривавий перелив),
Та хтось іззаду з кулемета
Обох скосив...

Замовкла трьохдюймовка.
Надвечір випав сніг . . .
Один лиш місяць вовком
Над пущею пробіг.

А зранку тут гриміло,
Здригалосся й гуло
І вогники за стрілом
Світились над селом.

Тепер же — в небо дуло,
А з дулом — дальномір
Так хитро-хитро щулить
До місяця свій зір . . .

І жде, що хтось в шинелі
Прийде і знов: — Набій!
І запищать шрапнелі,
Як тисячі повій.

Та вже ніхто не скаже:
— Трубку на удар!
Допрядено вже пряжу,
Дотягнуто тягар!

Команда на лафеті,
Команди вже нема:
Не збудять півні треті,
Не збудить і сурма.

Вже вечір стеле чорні рядна.
Із заходу на схід — кружляста тінь.
А шлях, як нитка Аріадни,
Біжить у лабіринт, у далечинь.

Та ми — не міт... Ми не — Тезеї, —
Чота рушниць в зелених шоломах:
Не раз кривавою стежею
Гойдала смерть нас на руках.

І от тепер ідем шляхами
Мабуть туди, де тисячі лягли, —
А в голові, як молотками:
— Безсонням очі стомлені стули!..

— Засни!.. Спочинь!.. Ти маєш право,
Бо може це твоя остання путь!..

.....
— Пол об-рот на пра-во!

.....
І знову ноги машинально йдуть.

Одлітають знову журавлі у вирій
Під осінню пісню вітра уночі
І з плачем одчайним в каламутті сірій
На-добраніч дзвонять золоті ключі.

Там на перехресті чорної дороги
На хресті розп'ято малинові дні:
Догоріло літо свічкою убого
На вітрами збитій і рудій стерні.

І ніхто не плаче... І ніхто не тужить...
І ніхто не скаже: — О, вернись назад!
Тільки дощ виводить свій тоненький кужіль
Та мовчить мовчанням передсмертним сад.

Ах, любить! — та пізно... Осінь — без любові
Вороними кіньми мчить у далечинь...
Що було — не буде... Що пройшло — не зловиш,
Як ніколи власну ти не зловиш тинь...

І якась незнана, невимовна туга
Стиснула руками серце і думки...
Хто на мить розлюбить — не любити вдруге,
Не сплітати вдруге соняшні вінки...

Бо коли над сонцем заплететься хмарка,
А у серце стукне копитом зима, —
Не нарвеш ти квітів у поживклім парку,
Не нарвеш ти квітів, коли їх нема...

Ах, цей крик печальний в каламутті сірій,
Журавлина пісня золотих ключів!
Скільки дум продумав, скільки в сні я вірив
Під осінню тугу вітра уночі!..

Але сні — це снами... Переснилось... Годі...
Та чомусь до болю, та чомусь до сліз
Хочеться вклонитись стомленій природі,
Пригорнуть руками жовклий верболіз...

І сказати далекій, і сказати незнайній,
(Полюбив як мрію... Полюбив давно...)
Що я жду на неї, що ходжу в тумані,
Що у серці бродить молоде вино...

О, прийди до мене в ці печальні ночі,
Загаси в обіймах мій шалений біль!..
Хай твої спокійні, загадкові очі
Одб'ються в журі виснажених піль...

Не мовчи мовчанням гробової тиші, —
Розкажи для мене казку про весну:
Я в душі хлопчина, хоч літа вже пишуть
На зів'ялих скронях срібну сивину.

Але ти не прийдеш... Переснилось... Годі...
Сни — це тільки снами... Сни — це не життя...
І назустріч сонній, стомленій природі
Тільки листя жовкле та вітри летять...

Ах, любить! — та пізно... Осінь... — без любові
Вороними кіньми мчить у далечінь...
Що було — не буде... Що пройшло — не зловиш
Як ніколи власну ти не зловиш тінь...

На лафетах вряд

три труни, —
Вінки — червоне й зелене...
З яких країв і хто вони,
Все рівно для вас і для мене.

Кожний — не брат:

Ближче рідні,

Ближче за брата, за друзів.

Разом же в ці громохкі дні

Косили з рушниці в лузі.

Гнилу махру курили теж

В окопах з «Правди» одної,

У всіх серця не знали меж,

Не знали спокою.

А тепер:

уряд три труни...

Коні ступають, ступають...

Тільки вітри привіт весни

Несуть з далекого краю.

Та ще од коліс

лягає гул

На пилом прибите поле,

І після:

— Рота,

на краул!

Щось у вічі гаряче коле...

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!.. шу-шу!
А я ніяк, ой леле!
Своїх думок не придушу.

Майне одна — неначе крига,
А друга — ніби водограй, —
І от — життя, мов книга:
Бери й читай.

Хай сторінки мої нерівні
Й незграбно зверстані рядки,
Бо в книгу дні мої мандрівні
Життя вписало од руки.

І от тепер перегортаю,
Перебираю кожну мить:
Ще й не жив, а добре знаю
Це слово: — жить...

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!.. шу-шу!..
І я колись, ой леле!
Рядок останній допишу...

Димки гармат... Рушниця і набой...
Шинель подерта... Мідний котьолок...
О, скільки втоптано чужих стежок
В ті дні, що мчали стріль-водою!
Гули степів розмотані сувої
В ритмічній цоканні сталевих сорок,
А ми ішли і не спинявсь наш крок,
Коли важкий набій дзижчав над головою.
Минали дні, мов танули у млі...
Позаду десь окопи і рушниця.
І тільки іноді вночі приснитись,
Як воєнком з наганом у руці
Веде на бій натомлених стрільців
Під монотонне:
— Рота п-лі!

Сміється сонце в бороду огнисту
І щедро так розкидало проміння
На сірий дах залузаного міста,
На вже давно запльоване каміння,
Де в буйнім русі з гуркотом і свистом
Життя хлюпоче в буйному хвилінні:
До берегів нових нестриманим припливом
Пливе воно запінено, бурхливо.

Біжить вода на вулиці струмками
А чорний сніг — як чорна павутина . . .
Ой, скоро вже з південними вітрами
Ударить в небо пісня журавлина.
І тиха радість стане над полями
З дощем весняним, чистим, як перлина . . .
А перший грім, пробігши по узгір'ї
Розтане воском в синім надвечір'ї.

Нехай собі недосвіт землю сіру
Ще вранці пригорта безсилимими руками, —
Та вже ніхто, ніхто із нас не вірить
В зимові сні з зимовими піснями,
Бо серце хоче клекоту і виру,
Бо серце наше стало неслухняне:
Все тягне нас у далі малинові
І просить, як жебрак:

— Не хліба, а любові!

Прийшов і став на пожарище:
— Нема ні хати, ні хліва...
І якось мимоволі нижче
Сама схилилась голова.

Це ж стільки років поту й крові!..
І враз — неначе й не було.
Один димар, як безголовий,
В тумані скорбно захолов.

Ой, чим тепер засієш ріллі?
Ой, чим же заволочиш їх?
Хіба сльозами на дозвіллі
Крізь болем вимушений сміх...

Хоч би снопок блаженський жита:
Стоять засмаглі явори...
Тепер — живи, як хочеш жити, —
А ні — із голоду умри...

А вітер в буйному розгоні
Ще теплий попів — сип до ніг...
І мовчки здійнялись долоні,
Проклявши чорний переліг...

Дош... Тане сніг, як смола,
І з розгону — струмком на стіну...
А вона рученя простягла:
— Кошійочку дя'... хоч одну...

Босі ніжки по бруку туп-туп...
На голівці — хустина з мішка...
Змерзла... Посиніла, як труп,
І сама і манюня рука.

Зазирає в обличчя усім...
Ах ти, господи! Як же це так?
Ій же років ну — вісім... ну — сім, —
А вже на брук... Готовий жебрак...

Хоч би дощик таки перестав:
В пору цю тільки псів виганяй...
... І скривились до болю уста:
— Дядінька, голубе, дай!..

Та у «дядіньки» комір з бобра...
Подививсь:

— Пішла к чорту, шпана!

Б'ють на сполох дроти на вітрах...
Дош...

Ринви плачуть...

Скоро весна!

На північ ніч і день — біляві хмари,
Біляві кучері і скиглення гусей...
Ой, що ж мені,

ой, що ж мені весна несе?

Чи тиху радість,

чи примари?

Чи може хмари?

Ой, що ж мені весна несе?..

Я знаю: для Дніпра весна — весілля.

Розпатлана трава, зелений перелив

Хвилястої води по той бік берегів,

Іще: кульбабине похмілля,

А в тихі ночі —

тихе божевілля

Вишневої лози і туга журавлів...

Для міста...

Ще не встигнуть лід порвати,

Не встигне кригу в далеч занести, —

По іншому співатимуть дроти,

По іншому луна крилата

Машинний гомін понесе за грати,

За брук, залізо і мости...

І прийдуть вечори на тротуари,

І виповзуть на світло сонних ліхтарів

Пролетарі й непролетарі,

І пари...

пари...

пари

Підуть у заковульки марить

До місяця вгорі...

Село ж веснянками весну зустріне:

— Хоч би скоріш розтанула рілля!

І зарипить, як сніг, по сошнику земля,

А серце (серце ж не камінне!),

Селянське серце — вічне і незмінне —

З любов'ю проспівав:

— родить!

Родить оновлені поля!

Мені ж весна...

Ах, якби ви знали,

Якби ви знали, яка солона кров!..

Горы...

Полторы...

Е зюк...

Гудят кварталы... Шумят кварталы...

А з мене з гудят істервалы

Гудят зичны...

Где зестя

Бесе ж для мене —

Кров.

Плакала стріха зранку.
І ще — скрипів журавель...
Саме тоді на ганку
Ниткою з білих кудель

Прялася мамина туга,
Мамина — не чия-небўдь,
А син — не пляшку, не другу
Випив, зібравшись в путь.

Мама підійде до сина;
Руки старечі зведе:
— Єдина моя дитино!
Щастя мое молоде!..

Потім у клунок загляне:
— Ніби, здається, усе...
— Хто ж там за маму стане?
— Їстоньки хто принесе?..

Знову мамині очі
Ронять на землю сльозу:
— Виросиш... Виплачеш ночі,
Прийдуть чужі й повезуть...

Прялася мамина жура:
Мамина — не чия-небўдь, —
А з синових уст понуро:
— Благослови на війну, в путь!..

1927

Чогось гуде так вітер говірливий

І журно

Зорять

Зорі угорі,

Коли проходжу зморений, журливий

В вечірній час — за містом пустирі.

Я знаю, що за сотню, другу кроків

Мене поглине міста чортів шум.

Чого ж, чого ти, вітре кривобокий,

Чого ревеш немов мені на глум?

А чи того, що вже не стану більш за соху,

Непрооре леміш пахучої ріллі,

А чи того, що вже молюсь другому богу,

Що димарями вип'явся з землі? . . .

У вуха дзвонять дзвони самодзвони,

І город манить сотнями огнів, —

І вітер щугає, додолу клонить,

Пахучий вітер із далеких нив.

І м'ні чогось так журно, журно стане;

В моїх очах встає задрипане село:

Його я проміняв на сирій камінь,

Зміняв на місто соху й чересло.

Не запряжу я більш буланих коней,

Не проору я лан пухкий, як дим:

Мій кінь новий станки пасами гонить,

Ірже іржанням гугнявих машин.

І от . . . щодня, коли я йду з роботи,

І журно

Зорять

Зорі угорі, —

Я хочу так плугами розпороти

Оці міські порожні пустирі.

Бо в мене серце — на́ дві половини

(Чого ж, чого ти, вітроньку, ізник?):

'Дна шепче: був і будеш селянином! . . .

А друга каже: ти вже робітник . . .

Двадцятий день натовлені ішли,
Питаючись доріг, змарнілі бранці.
Вмивало сонце прозолоттю вранці
Порожні ранці їхні й постолі.
Стелило літо зелено столи . . .
І вмить забулись бліндажі і шанці,
Далекі лінії далеких станцій,
Де стільки днів у злиднях прожили.
За довгий час поневірянь, неволі
Вони навчились вірити в одне
Й молитися тобі, прийдешній дне,
Коли (нехай обідрані і голі)
З них кожен знов упевнено ступне
Блискучим плугом по знайомім полі.

Євгеніві Чернякові

Коли стрімкий Дніпро увечері зітхає,
Нахмуривши чоло од синяви зорі, —
Я пісню запалю, як сполохи вітрів,
Як нарікання хвиль, як золото розмаю...
І хай собі горить життя моє безкрає,
Хай молодість пала, що стала на порі:
В пожовклий лист шпильчастих яворів
Я не вплітатиму ні жури, ні одчаю...
Перешумують дні, пропіниться вино
І в позолоті осінь стане за вікном...
А осінь — це ж не смерть, це тільки відпочинок...
Хоч може й важко йти, вертаючись з дожинок, —
Але чи жаль жінцям кривавої ропи,
Коли на стернях буйних — снопи й снопи...

Знеможена рота . . .

Ніч. Яр.

А дощик все капа і капа . . .
Втомився уже комісар
Шукати рятунку у мапах.
До ранку б затримати «тих»
І вийти під захистом ночі . . .
А «ті» — як скажені хорти . . .
А «ті» — кулеметами строчать . . .
Не гинуть же роті в яру
Під куль переспіви і свисти:
Кротоми б залізи в нору,
Кротоми б у землю залізи . . .

. . . . .
І вийшла їх купка із лав,
Взяли кулемета з собою,
І кожен в рушницю поклав
Останню обойму набоїв.
Тоді підійшов комісар,
Рукою помацав гранату,
І впало в туман:

— Шша-гом арр!

Як бризки води об загату . . .
А рота загрузла у ніч
В якомусь обрисі чудному
І капала тихо з облич
Краплинами сірими втома.
Всі знали, що вранці умруть,
Що купці не бачити ранку,
І пальці нервово махру
Крутили в газетні гранки.
Ніхто їх за руку не тис,
Ніхто не прощався, не плакав;
Лиш вітер подався униз
Та здаля завила собака.
І рота схилилась на штик,
Шинельні підтикавши поли,
І довго дивилась на тих,
Що їх не побачить ніколи . . .

. . . . .
Вже ніч погасила огні,
Чудніші й незграбніші мєва,
І чути було в тишині:

— Ать.

Два.

Лєвай!

То рота ішла в далечинь
Шукати надійних позицій...
До болю пекли на плечі
Іржаві рушниці.

.....
А там, де за яром вітряк,
Де листя пожовкле опало,
В руках з кулеметом закляк
Комісар...

.....
Світало...

І знов уже над містом вечори
Прядуть осіннє прядиво... А ранки,
Мов п'яні очі п'яної циганки,
Знялись туманом вогким догори.
І полетіли жалісні дари
У світ намистом порваної ланки:
То верби зморені, неначе бранки,
Ридають листом жовклим на яри...
А я, коли у вікна вечір бризне,
Руками скроні сиві обійму
І думаю, вдивляючись у тьму
Про те, що днів моїх закон залізний
Припав так рано інеєм до скронь
І пригасив розбурханий вогонь.

Під тихе рипіння морозу
Я казку стару пригадаю,
Як тихо шепочуться лози
Весною в поліському краю.

Про що ж мають інше співати
Слова мої щирі і ніжні? . .
Ой, пушо моя волохата,
Болот килими білосніжні! . .

Вдягнувшись в іній, тумани,
Такі ви серйозні й печальні,
Як тихий заплаканий ранок,
Як обрій заплаканий дальній.

Такі ви хороші і милі
Журливо-величні, просторі,
Як вітра пахучого хвилі,
Як хвилі пахучого моря.

Для вас мої думи огнисті,
Для вас моя пісня і жура:
В далекім забрьоханім місті —
Чужий я, чужий серед мурів . . .

Чужа ця маленька кімната,
Чужі ці брудні тротуари,
І сонце заплутане в ґрати
З дротів, що нависли, як хмари.

Думками я весь на Поліссі,
І пушу вітаю без слів я,
І чую, як вітер пронісся,
І бачу, як плачуть верхів'я.

Як сумно оголені лози
Цілюють туман з болотами,
А сосни закутані в сльози,
А сосни укріті снігами,

Гіллями поважно і ніжно
Симфонію творять чудову...
Ой, пущо ж моя білосніжна,
І велетні сосни казкові!..

Так хочеться вас оспівати,
Так хочеться в пісні зогріти,
І ласки цілунок крилатий
Послати з гарячим привітом.

Бо звикнуть не можу до міста,
Брудного, глумливого міста,
Бо серцем я ніжний і чистий,
Дарма, що колись був чекістом...

Дарма, що ночами з «ногана»
Встромляв я у скроні набої,
І мріяв про казку весняну,
Як кров розливалась рікою.

Дарма, що на біль, голосіння
В ті дні не 'дзивалося серце...
Дарма, що в ті ночі осінні
Я був за провісника смерті.

Дарма, що під гуркіт мотору
«Ноган» мій ціляв невблаганно,
... І жаско дивилися зорі
На кров... на пісок... аж до рання.

І все ж таки серцем я чистий,
Хоч крила поламано в бурі,
І лину думками за місто
Туди, де немає цих мурів.

Вдивляючись в рейки мохнаті,
Від інею срібні трамваї,
Про пущу свою волохату
Я казку стару пригадаю.

II

З дитячих років пам'ятаю
Легенд чимало і казок, —
Але одна, як шепіт гаю;
Не йде і досі ще з думок.

Не знаю я, хто склав ту казку, —
Чи тихий сум, чи смутку біль,
Що в неї вклали стільки ласки
До вбогих нив, до вбогих піль.

І казка та по всім Поліссі,
По сірих закутках села,
Як шум мінливого узлісся,
Як тінь вечірня проплила.

Чи то тому, що наша пуща
Сплела вінок з зелених віт,
Та казка давня невмируща
Передається з роду в рід?

Чи то тому, що гомін гаю
Нас учить вірити в казки, —
Ту казку в нас оповідають
Любовно так поліщуки?

А чи тому, що час без міри
Кус нам злидні все життя,
Ми радо так у казку вірим
І в ній шукаєм забуття? ..

Не знаю я... Не хочу знати...
Не хочу рушати думок...
Але люблю я пригадати
Чомусь одну із всіх казок.

III

І каже казка, що давно —
В часи старі, в часи минулі,
Де в нас тепер гаї, багно,
Де лози хвилями погнулись, —

Колись були замість болот
Степи укутані квітками,
І жив собі в степах народ,
Що зветься й досі чабанами.

Стрункий, високий і гнучкий
З очима повними блакиті,
Як небо в заводі ріки,
Або волошки в стиглім житі...

Він серце чисте, чесне мав
Любив степи свої, як брата,
І в сяйві сонячних заграв
В степах гайсав, як грім крилатий.

Сьогодні тут, а завтра там...
І що не день, все далі й далі...
Гуляй!.. Складай пісні квіткам!..
Цілуй очима срібні далі!..

Ах, скільки волі, скільки снів!..
Усе пройшло і пилом вкрито.
Тепер в Поліссі гніт панів
І «Жеча Польська Посполіта».

Добрячий був тоді народ
Не знав ні пана, ані кари,
Не знав ні злиднів, ні турбот.
І жив з того, що пас отари.

Го-го! Тоді ж овець було! —
Хіба пісчинок більше в морі.
Було, як плем'я загалом
Жене отари в степ просторий, —

Аж пил гуде від тисяч ніг,
Аж степ вгинається боками,
А білі вівці, ніби сніг,
Все йдуть і йдуть, як білі плями.

І степ — здається побілів,
І степ — здається білобокий,
І того моря ніг, голів
Не обіймеш, не схопиш оком.

А біля вівців на коні
Могутні постаті у шкурах
Голубооких чабанів
То тут, то там промчать, як буря.

Це пастухи, що день за днем
Зросли й умруть в степах широких
І, мов прирісши до коней,
Пасуть отари рік за роком.

Обличчя їх, як жовта мідь,
А м'язи крицею налиті.
Ах очі ці! . . . Ах, ця блакить! . . .
Мов ті волошки в стиглім житі . . .

І тихо, мирно, без турбот
Минали роки за роками
І жив собі в степах народ
Що зветься й досі чабанами.

Ні сел, ні хат . . . Лиш степ, як мур,
А зверху небо чисте, вмите;
Під ним шатри з овечих шкур,
А над шатрами вітер . . .

Отак в шатрах гуртом жили,
Як от тепер живуть в комуні
І пасли всі, старі й малі
Свої отари білорунні.

Гуртом і стригли тричі в рік
Вони овець своїх отари
І білу вовну лоном рік
Гуртом возили на базари.

І продавали за моря,
На сіль міняючи, на зброю.
На самоцвіти, що горять,
Переливаються водою;

На срібні кубки, на ножі
Із бронзи виконані вміло...
Все, що захочеться душі, —
Дістанеш все за вовну білу.

. . . . .

Отак от мирно, без турбот
Минали роки за роками,
І жив собі в степах народ,
Що зветься й досі чабанами.

Стрункий, високий і гнучкий,
З очима повними блакиті,
Як небо в заводі ріки,
Або волошки в стиглім житі.

Він серце чисте, чесне мав,
Любив степи свої, як брата,
І в сяйві сонячних заграв
В степах гайсав, як грім крилатий.

Сьогодні тут, а завтра там...
І що не день все далі й далі...
Гуляй!.. Складай пісні квіткам!..
Цілуй очима срібні далі!..

Овечий сир до молока,
Кавалок хліба прездоровий,
Вода з холодного струмка, —
Це — все, що треба чабанові!

IV

А за далекими морями,
Де гори з небом обнялись,
Де сонце стеле сині плями
Понад верхів'ями узлісь,

Де місяць вверх ногами ходить
Над морем чорним, як смола,
Де скелі точать буйні води,
А гай закутала імла, —

Отам таки в ту давню пору,
В минулий час старовини,
Колись в лісах над самим морем
Жили розбійники пани.

Прийшли вони із краю-світу
І звоювали землю ту,
А люд, що жив в лісах одвіку,
Попав в неволю, у біду;

І працював і дні, і ночі,
Запрігшись в панському тяглі,
Щоб не розгнівать панські очі,
І не згубить, бува, голів.

Так от, кажу, в ту давню пору,
В минулий час старовини
Колись в лісах над самим морем
Жили розбійники пани.

А в них був цар лютіший ката,
Сидів на троні з черепів,
Щодня виводив розпинати
Він полонених і рабів.

Щодня збирав своїх підданих
І посилав на здобич їх;
І що не день, і що не ранок, —
То все новий нальот, набіг.

І що не день пінилися хвилі
Від їх мальованих човнів,
Що на вітрилах сніжно-білих
Перегаяли всіх вітрів.

А в тих човнах, як хижа зграя,
Пани озброєні сидять
І денно й нічно виглядають
Кого б, кого б ограбувать.

Усі боялись того моря,
Царя боялись, як огня,
Що в ті часи, в ту давню пору
Сидів з панами у гаях.

Тряслись сусіди від набігів
Отих розбійників панів,
Що налітали рясним снігом
З своїх мальованих човнів.

І утікали світ за очі
У інші землі і краї,
Панам лишаючи на здобич
Своє добро, шатри свої.

. . . . .

. . . . .

Отак собі в ту давню пору
В минулий час старовини,
Колись в лісах над самим морем
Жили розбійники пани.

. . . . .

. . . . .

Не знали праці їхні руки,
Їх не обходив втоми біль:
В чужих сльозах, кривавих муках
Вбачали радощі собі.

V

І от дізнався панський цар,
Що за морями, за лісами,
Де сонце цілий рік, як жар,
Де степ устелений квітками, —

Живуть трудящі чабани
В степах незміряних, просторих, —
І вмить мальовані човни
Спінили чорне буйне море.

Ой, скоро, скоро мчать вітри, —
Ой, скоро, скоро б'ють по хвилях,
А ще скоріше од вітрів
Човни несуться на вітрилах.

Але дізнались чабани,
Що в гості їде лютий ворог,
Щоб їх скорить, заповонить
І одвезти за чорне море.

І степ прокинувся, заgrimів,
Укрився військом пішим, конним
З голубооких чабанів
Що йшли вмирать за рідні гони.

І каже казка, що тоді
Були бої такі криваві,
Що степ купавсь як у воді,
Що край увесь у крові плавав,

Що цілий рік в диму, огні
Справляла смерть криваве свято,
Що поруч батька і синів
Ішли на бій жінки, дівчата.

Що довго ще гнили кістки
В степах, що вік не схопиш зором,
Що ні один із тих панків
В човні не втік за чорне море.

VI

В Поліссі всіянім гаями,
В краю лози, багна, болот
В цю казку виткану віками
І досі вірить ще народ:

Він вірить в те, що в степ широкий
Після кривавої різні
Прийшли голодні, тяжкі роки
І степ зубожів, обіднів, —

Що там, де впала крапля крові
Голубооких чабанів,
Тепер ростуть гаї соснові
В колишнім обширі степів...

А де лились дівочі сльози
В часи кривавої різні,
Тепер ридають тихо лози
У надвечірній тишині...

Що панську кров і панські трупи
Знесли вітри у рівчаки, —
Що в осоки зелених купах
Гниють ще й досі їх кістки...

Що рівчаки оті криваві
Зросли в безмежні болота,
А в них ростуть отруйні трави
І пахне трупами вода.

Нехай це казка, проста казка,
Що її виткав пущі гук,
Але в цю казку повну ласки
Наївно вірить поліщук.

Чи то тому, що наша пуща
Сплела вінок з зелених віт, —
Ця казка давня, невмируща
Передається з роду в рід?

Чи то тому, що гомін гаю
Нас учить вірити в казки, —
Цю казку так оповідають
Любовно в нас поліщуки?

А чи тому, що час без міри
Кує нам злидні все життя, —
В казки у нас так радо вірять
І в них шукають забуття? —

Не знаю я, не хочу знати,
Не хочу рушати думок,
Але люблю я пригадати
Чомусь одну із всіх казок

1925

ПОЛІССЯ

поезій збірка третя

«Західна Україна»

Харків — 1931 — Київ

Ой весно, весно! . .

Як розтане над пущею шум
І пливма

попливе над шляхами,
А розгнузданий вітер на глум
Потолочить степи копитами, —
Отоді я пригадую знов
Ніби жужіль запечену кров,
Що п'янила лани, як вино:
Це було так давно,

так давно,
Ой весняночко, весно, давно . . .

Ой весно, весно! . .

Десь далеко,

за тисячі миль
Починалась ти Жовтнем всевітнім,
Щоб до нас докотитись розгонами хвиль
Тільки у квітні.

І коли зацвітала сосна,
І коли зеленіли лани —

Йшли батьки і брати,
йшли брати і сини

За той прапор ясний,
Що несла далина.

Ой весно, весно!

Ти розбіглась тоді по ланах
І припала к мережаній луці,
Бо була тоді перша весна
Незабутня весна революції.
І так дивно здавалося нам,
Нам,

одвічним,
забитим рабам,

Що не брязнем кайданами знов,

Що впираємось помсти вином:
Це було так давно,
  так давно,
Ой весняночко,
  весно,
  давно . . .

Ой весно, весно!

Скільки днів проковтнув сивий час,
Коли вперше порепані руки
Розгребли купу панських образ,
А рушніці закрякали круком
Над степами,
  над синню гаїв
І повстання під сяйво вогнів
Розлилось, як у повінь вода, —
То наш гнів затопив береги.
І несли ми удар за удар
І за око по двоє очей,
Щоб ніколи й ніяк вороги
Не забули
  повстання ночей.

Ой весно, весно!
Пам'ятаєш!

Під хмари не білі орли,
Не орли понад хмарами — круки.
І гармати гули . . .
  і гармати ревли,
І сплітались покорчені руки.
Хай нас тисячі там полягло,
І струхлявіло досі в могилі,
Та Жовтневе скривавлене тло
Побілити вже шляхта не в силі.
І коли уночі мовчки стогнуть гаї,
Вмиті кров'ю і потом народу, —
Вірю — вийдемо знов на бої,
Як повіє весною зі сходу . . .

Київ 1925

Зміні

I

Вам,
    молодим,
        цвісти, зоріти
І брукувать новий і рівний шлях,
І стяг цей,
    потом,
        кров'ю злитий,
Тримать міцніш в гартованих руках. —
А нам . . .
    А нам іти до краю,
Для вас протоптувать стежки,
Щоб там лишити цвіт розмаю,
Де нам у спадок — будяки.

II

Вам,
    молодим,
        вже путь ясніша,
І зоряно сміється далина
Й новими літерами пише
Про дні прийдешні,
        ваші дні весна, —
А нам уже на дві третини
Заповнило рядки життя
Й зо всіх бажань — у нас єдине:
Не будь гальмом
        на ваших,
                на путях.

III

Вам,
    молодим,
        любить, горіти,
Як тільки вміє молодість одна,
І запал свій,
        вогнем зогрітий,

Нести од бігуна до бігуна, —
А в нас уже серця іржаві,
І осінь липне до думок
І крок,
що так раніш тужавів,
Нерівний став,
хисткий наш крок...

IV

Так...
Ми вже поволі гаснем.
З очей у нас не викресать вогнів.
І золотить байдуже час нам
До неминучості шляхи нудні.
Проте, ні болю, ні розради,
Ні смутку в нас, ні розпачу, проте, —
Коли із нашого старого саду
Останнє листя вітер обмете...
Нехай собі...

Нам тільки вчасно
Устигнуть би цей прапор передать,
Щоб не спинилась,
не погасла
Залізна ваша, впевнена хода.
Бо вам любить,
бо вам горіти
І, далеч випивши до дна,
Потужний крок
вогнем зогрітий,
Нести од бігуна до бігуна —

Комусь дано діла творить великі,
Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить,

що не був дволикий,
Що серця не міняв на мідяки,
А з мене досить,

що маленькі вчинки,
І пориви свої, й діла дрібні
Я не виносив продавать на ринки,
Мов той крамар в базарні дні.
І хоч тепер уже лягла утома
І борозни прорізали чоло, —
Я все ж радий,

що кожному кому
В своїх піснях я напоїв теплом;
Я все ж радий,

що вмів співати просто,
Благословляючи людей і кожному мить,
Що моє серце,

виснажене доста,
Учили прагнути,
горіти

і любить.
Тому не заздрю я нікому і нікому,
Хай іншим їх незрівняні діла...
А з мене досить

вміти вкласти в кому
Хоч би одну краплиночку тепла.

Ірпінь 1929

Чабан

Присвячую червоному партизанові
Ф. Хведосюкові.

Вечір в задумі, в сльозах,
Вечір такий кучерявий;
Тільки об зуби шлюза
Буг полохливо гнусає.
Тільки мережі ланів
Пнуться і лізуть угору,
Наче ключі журавлів,
Ген за розпачливим бором.
Стогне журливе село,
Блимає, плаче огнями,
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
В'їлася влада панів
В хлопську порепану шкуру, —
Хто ж сперечатися смів,
З панської ласки:
— До муру.

Плаче журливе село,
Блимає грізно огнями,
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
В згорбленій хаті до стін
Тулиться помста огниста,
Мовчки вигострює гнів
Проти неправди і зиску.

II

Гомоніла пуца лунко, стоголосо,
І набрякли сльози на краечках вій;
Зелено-пурпурні розчесали коси
Сосни вікові.
Ген там за проваллям, де в багнищі синім
Скорчившись, гойдає вітер осоку, —
Чабан сивоусий в латаній свитині
Рубає, мов криця, промову палку.

Брови, що од років ніби срібним мохом,
Над чолом повисли грізним виром хмар, —
А під ними очі наче вогник з льоху
Та в мужицькім серці не кривця, а жар.
— Чуйте, добрі люди... Що ж то далі буде?
Чи ж таки в неволі всім нам загинать,
Вимучені спина, виснажені груди,
Під нагай жандарма завше наставлять?
— Панство сараною сіло нам на шию,
Кривавицю з м'язів витягає щерть...
Гей, у кого в серці ще вогонь брєніє,
Чи не час до помсти, чи не час на герць?

Гомоніла пуца, лунко столососо.
В сльози на деревах кутався туман,
Прислухались сосни, розчесавши коси,
До змови селян.
Вигравав на флейту кострубатий вітер,
Товстими губами дув у безліч сурм, —
Чабан сивоусий сльози гніву витер:
Поведе він завтра злидарів на штурм.

III

Паца ночі чорна-чорна,
Зуби щірять в небо зорі,
Вітер скиглить, наче жорна,
У розпатланому борі.
Сосни мружать сиві брови
(На гілках спочили роси).
Вийшла сотня чабанова
Тихим кроком по дорозі.
Попереду з одрізаном
Чабан суне сивоусий,
А за сотнею тумани
Заплітають косу русу.
А за сотнею тумани
Уквітчаються стрічками:
Ген за бором палац пана
Усміхається огнями.
Мармурові плити спали.
Парк — не парк — жагуче лоно,
Тільки тіні колисали

І спадали на колони,
Ніч чумаза, чорноброва,
Обваляла в сажу тіло.
Вихром сотня чабанова
На масток налетіла.
Налетіла і насіла,
Порозхристувались двері
І на світлі засяхтіли
Одрізани, револьвери.
Чабан став,

примружив око:
— Як живете, мось панове?!
Постріл дзвякнув серед ночі
І напився мармур крові.
Запеклася кров смолою,
Панські трупи на підлозі.
Вітер гнучкою рукою
На деревах вітер сльози.
Ранок глянув на пожежу,
На руїни мармурові, —
Там, де обрій стеле межі,
Суне сотня чабанова.
Одбивають ноги кроки,
Замітають ноги роси,
У повстанців шлях широкий,
У них серце стоголосе.
Висувалась ніби з гущі
Тога бору пурпурова.
В туманах зелених пущі
Зникла сотня чабанова.
Зникла сотня.

Тільки вітер
Розпанахав ранку тіло, —
Тільки вітер,
злидень вітер
Лоскотав повстанців
смілих.

IV

Місяць дививсь командармом
На сині мережі ланів,
Рога пикатих жандармів

Виблискує лезом штиків.
Давоном — хода по дорозі, —
Котилася бігла луна,
Там, де пшениця в тривозі
Пісню співає ланам.
Вітер замуразаний плакав,
Ховався під стріхи села, —
Рота жандармів пикатих
Сонні хати облягла.
Ранок (червона заграва)
Чумазий туман розпоров,
І почалася розправа
За панський маєток, за кров.
Трупів з півсотні під тином,
До решти прилипнув нагай.
Тільки один у свитині
Заhekано в сотню примчав,
Тільки один у свитині
Заhekано в сотню примчав. —
А понад соснами синіми
Не небо — заплаканий став.
Зморшки сірими рисками
На пущі смаглявім чолі.
В серце повстанців — присками:
— Жандарми панують в селі...
Глянуло сонце самотньо,
Бризками сипало гнів;
Кулею строїлась сотня:
— В село!.. Виручати братів!..

V

Коли синій обрій проковтнув зірницю,
А куці вдягнулись в білявий саван:
— Не хибни, зозулько, не хибни, рушнице,
Не хибни, голубко, — промовляв чабан.
Пестять одрізана руки, що од рала,
Липне поцілунком палець до курка,
А старече око ворога обрало
Он того — в погонах, он того — панка.
Соняшні проміння запряглися в ярма,
А погонич — сонце пірнуло в жита, —
Сотня одрізанів гупнула в жандармів

І луку ковтає неба тихий став,
Гей, чабанське око, хоч старе роками,
Та ще цілить добре, не дригне рука:
«Пан-поручник» землю вигриза зубами
І востаннє сонце очима шука.
А довкола нього трупами з півсотні,
Вулиця від крові панської ятрить.
Виглядало сонце тоскне і самотнє
«Реквієм» співали кудлаті вітри.
Здригнулись жандарми. Кулемет доскочє
Тіло чернозему, мережі ланів.
Чабан сивоусий в латаній сорочці
На бій переможній веде злидарів.
Дарма, що патронів в них не вистачає,
Що «пан» кулеметом сіє по куцах, —
У повстанців серце, наче світ, безкрає,
А рушниці міцно стиснуті в руках.
Сині тіні сонця, ніби перехрестям,
Ген там по дорозі вгрузли в край села.
Кулемет жандармів замовк і не хрестить:
Біля нього купа повстанців лягла.
І тоді, як вітер, проспівавши месу,
Заховався в пущі сивих туманах, —
Із всієї сотні переможців десять
Верталися з бою й несли чабана.
Брови, що од років ніби срібним мохом,
А над ними чорна кривавиця з ран
Капає струмочком на землю вогуку,
Мов проща востаннє пущу і туман.

VI

Вечір в задумі, в сльозах,
Вечір такий кучерявий, —
Тільки об зуби шлюза
Буг полохливо гнусає.
Тільки мережі ланів
Пнуться і лізуть угору,
Наче ключі журавлів,
Ген за розпатланим бором.
Стогне журливе село,
Блимає, плаче огнями:
Горе в хатах залягло,

Ходить брудними ногами.
В'їлася влада панів
В хлопську порепану шкуру:
Хто ж сперечатися смів, —
З панської ласки:
— До муру!

Плаче журливе село,
Блимає грізно огнями:
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
А за селом, де туман
Голову сиву нахилить, —
Спить, спочиває чабан
В чорних обіймах могили.

Київ, 1925 р.

ПОЗА ЗБІРКАМИ

Колектив

Гей, куркуль, втікай з дороги!
Глянь. Іде наш колектив.
Пишні луки, перемоги
Будить наш бадьорий спів.
В співі тім Комуна, Воля
Аж лунає, аж дзвенить.
Ми гуртом з'орали поле.
Ми гуртом ідем косить.
Сяють наші гострі коси,
Наче срібла палахтять,
Покладемо траву в полоси
Поки сонце буде спать...
Хто ми? Що ми? — Ми голота,
Діти злиднів, батраків.
Ленін кликнув до роботи,
О'єднав нас в колектив.

Селькор

На папері,
Що колись
Жінка з милом принесла
Написати заходився
Селькор дописа з села.

— — —

Котить з лоба сьомий піт
Руки втомлені дріжать:
Легше копу змолотити
Ніж листа йому писать.
Навкруг його біднота,
В хаті душно, —
Хоч тікай.

— Ну!

Пиши ж бо!

Так... І так...

Коли взявся — так кінчай!
«В нашім ,Дальному' селі
Комнезам до праці взявсь
І неситих куркулів
Він вже трохи приборкав;
Легше якомсь стало жить
Бідноті і батракам,
Бо не треба йти служить
Куркульні або панам.
Скоро підем в колектив
(Землю влада нам дає)
Є у нас «Коператив»,
І сельбуд, і школа є.
Піп патлатий наріка
Що до церкви ми не йдем,
Що для його, павука,
Ми здобичі не несем...
І грозився вже не раз
Всіх до пекла нас загнать,

Та не страшно нам попа
І на пекло наплювать».
Хіба годі вже писать?
Ой, втомилася рука!..
Ну,
А як же підписать?
Підпишу —
Селькор Лука.

1924

Комуна

На цих луках,
Ланах,
Перелогах,
Де конали потомлені люде —
Тепер трактор співа:
Перемога!
Панам більш ніколи не буде!
Тут
Бувало
В розкішнім палаці
Звеселялося панство пузате.
А батрацтво?
Втомившись від праці
Йшло голодне
В хліви спочивать.
Тут —
Впивалися кров'ю людською
Умивалися
Потом голоти, —
Рано-вранці з посмішкою злою
Гнав рабів економ на роботу . . .

— — —

А тепер
В цім розкішнім палаці —
Пан ніколи не буде гуляти . . .
Тут
«Комуна»
Втомившись від праці
Пізно ввечері йде спочивати, —
Бо не на панських
Ланах,
Перелогах.
Вже працюють не «хлопи»,
А люде . . .
Жовтне-трактор співа:
— «Перемога»
«Рабства більше
Ніколи не буде!»

„Краском”

I

За селом . . .

Де всміхається гай молодий,
Де розкинулись пишні луки, —
Там родився Приблуда Гордій
Не на щастя родився —
На муки . . .

Загорнувши в онучі діряві
Принесла його мати під пліт.
А сама під прикриттям темряви
Подалась десь у світ . . .
Вранці вийшов старий дід Данило
Подививсь:
Щось під плотом лежить . . .
Підійняв.

— А бодай ти сказилось! . . .

— Що ж я буду з тобою робить?

Але взяв і притюбав в хатину
Із старою порадивсь.

Рішив:

— Хай росте!

Буде нам за дитину,
Видно бог нас синком наділив . . .
Охрестили.

Назвали Гордієм.

А назвисько «Приблуда» дали.

Дід Данило з старою радіє,
Що нарешті синка нажили.

II

Підростає Гордій . . .

Підростає.

Ось вже в поле, отару пасе.

Ось із нею, як сонце вже сіло

Він в село ледве-ледве повзе . . .

Уже парубком він

Батракує . . .

Куркульні він свій труд продає,

На їх повну кишеню працює
Запродавши їм тіло своє.
Вийде досвіта з плугом у поле,
Пісня тугою з уст полетить,
— Гей, ти доле!
Батрацькая доле!
Чи ще довго з тобою нам жить?
Чи ще довго коритись неволі
І ярмо віковичне тягать?
Чи ще довго
Обідраним,
Голим...
Гей, ти доле,
Батрацькая доле!
На панів,
Куркулів
зароблять?

III

Револуція в сурми сурмила,
З блискавицею,
З громом ішла.
Викликала,
Гукала:
-- Встань!
— Встань, голото!
Вже воля прийшла...
До бою!
До зброї!
— Хай згинуть всі гади!
Визволення всім нам несе
Комуна,
Радвлада...

IV

У степу...
По широкім шляху
Військо стомлене йде...
Це Приблуда Гордій
На останній

Безжалісний бій
Свою сотню веде...
Там
За гаєм
Денікінці ждуть —
Та Червоні їх геть проженуть —
Чи умруть!..
Вперед!
На бій!
— Гукає Гордій.
Хоч кулі, як бджоли гудуть,
Червоні все йдуть та ідуть...
Не в силі їх ворог спинить.
І раптом —
Розбитий біжить...
Гордієва сотня
За ним навздогін
Несе помсту,
Грім...

V

Та що це?
За серце захопився —
До долу схилився...
Кров капає з рани...
— Гей, браття кохані,
Вмираю я радо!
Хай вічно живе
Комуна,
Радвлада!

— — —

У степу...
Де співав буревій
Вмер «Краском»,
Приблуда Гордій.

Інтернаціонал молоді

Ставай мерщій під прапор Кім'у
Голодне військо юнаків!
Хай море помсти, море гніву
Залле,

затопить

всіх катів!

Своєю дужою рукою
Ми понесемо світ рабам,
Нас Ленін кличе всіх до бою
На зміну змученим батькам.
Припів: Чуеш!

Грають фанфари

Революції гімн

Це до бою

За волю

Юнаків кличе КІМ!

Зруйнуєм тюрми й тортури,
Зруйнуєм кривду,

визиск,

зло!

Чи ж мало лєнінців під муром
Від панських куль вже полягло?

— Та незабаром час розплати
За кров замучених братів.

Чи ж спинять панські тюрми, грати
Могутній рух пролетарів?

Припів

У Революції пожежі

Згорить трухлявий світ старий.

— Трощіть кордони,

трони,

межі!

Добийте капітал гнилий!

Тоді нам сонечко свободи

Засяє і розгоне ніч

До бою ж, молодь всіх народів!

Нас кличе батько наш Ілліч...

Припів

1924

Частувала нас ніч кулеметами

Коли місяць
Запріг небо, засіяне зорями
Й сошником своїм
Землю орав,
Наша сотня
Стояла дозорами
Біля чорної смуги Дніпра.
Частувала нас ніч
Кулеметами:
Напувала рікою
Свинця.
На борню
З хижакими кадетами
Закликали нас
Наші серця.
Пітьма блимала сяйвом,
Гарматами,
Наче пес
Скавучала луна.
Ми — в окопах —
Шнурком
По за хатами
Залягла наша сила сталйна.
Та чимало тоді не долежало
І навіки спочило в борні...
Гей,
Чимало в ту ніч не долежало
І заснуло спокійно навік!
Коли ж разом
Розливсь кривавицею
І відбивсь на сріблястих снігах, —
Кулеметами,
Шаблею,
Крицею
Боронили Комуни ми стяг.
І як пітьма
Втіка перед сонником,
Так втікали кадети від нас —
Добивали червонці погонників

Доки день не погас.
Коли місяць
Запріг небо, засіяне зорями,
Й сошником своїм землю орав,
Із погоні
Вернулася зморена
Наша сотня назад до Дніпра.
Брязкотіла
Шаблюками,
Крицею,
Загрузала в сріблених снігах
Що сьогодні впились
Кривавицею
В час борні —
За Комуни,
За стяг...

Чекіст

Присвячую преднема Білорусі
т. Ротенбергові

I

Я не мережу
Поезій гучними словами,
Від них не тхне
Шантаном міста;
Я не пишаюсь рядками,
Як проститутка намистом.
Мої пісні —
Не напудрені пудрою,
Не біліе на них «Льоріган»,
Я словами немудрими
Складаю пісні степам.
В них шарудить
Спітнілий чорнозем,
Замість пюпітра —
Блискучий плуг.
В них не місце
Хлюпотінням,
Сльозам
І тисячам туг.
Моя пісня так проста,
Так проста, —
Її зрозуміє кожен і всяк,
Бо її лезо гостре
Гартував революції шлак.
Бо її гостре перо
Гартувалось в сердечнім огні.
Гей,
Знайомий їй спів мітральези,
Гей,
Знайомі їй зойки борні!
Я не мережу поезій барвистих
І не пишаюсь в словах:
Моя пісня про чекіста,
Що вмер в білоруських гаях.

В той час, коли город
 Задасть «хрופака», —
 Стоїть на дозорі
 Червоне Чека.
 Гудуть телефони,
 Випльовує Юз;
 Дозорець червоний
 В пітьму вгруз.
 Око «Сексота» —
 Штилет для Ка-ер,
 Здригнувсь при роботі
 Бандит і ес-ер.
 З огруйним шипінням
 Ховається гад,
 Бо зна:
 Не дримає
 Варта Рад.

Вітер плазував по стрісі,
 Вітер шматував гілля в гаю:
 «Біля Мінську бандити в лісі» —
 Вистукував мірно Юз.
 Предчека примружив око,
 В телеграму вп'явся предчека:
 — «Вислать загін,
 З ним сексота...
 Вирушить вранці» —
 Писала чавунна рука.
 Заграли тривогу фанфари,
 Заглушили гамір дня...
 — Енський ескадрон із касарень...
 Енський ескадрон на коня.
 За ним курінь піхоти
 Ходою твердою іде,
 Багнети лісом...
 Червоні роти
 Вгрузають у день.
 Їм не вперше ставати до бою
 І умирати в час атак.

Хіба забудуть червону зброю
Денікін,
Юденіч,
Колчак?

IV

Вже місяць ганяє бандитів
По лісі червоний загін,
Стежками, що кров'ю залиті,
Чимало вже пройдено тін,
А ворог, мов ящурка, слизький,
Під захистом ночі втіка:
Сьогодні був близько —
Здається, в руках;
На ранок його вже немає,
І знову
Ганяйся,
Шукай,
Знов міряй простори безкраї,
Обнюхай з собакою гай.

V

Розкуйовдив патла туман,
Не барабан,
Не фанфара тишу лиже, —
Це військам
На нараді
Серце промовою ріже...
«Товариші»!
Втомились ми...
Знаю!
Не легко день і ніч
Мірять нетрі гаю
І стоять грудьми
В борні
За кожен крок...
Знаю:
Не страшна банда нам...
Коли б не ватажок,
Що бандою керує,

Вона розсипалась би в мить
Під ударами червоного штика
І вже давно була б у нас в руках»...
Раптом піднявся сексот...
«Товаришу військом!
Прошу слова.
Я не вмію крутить язиком,
Моя промова проста:
Сьогодні йду до бандитів, —
Чи сам умру,
Чи ватажка їх буде вбито.»

VI

Тоді,
Коли мружились зорі,
А вітер купався в багні,
Чекіста постать сувора
Плелася в село,
На вогні.
Руку пестила граната,
Тіло голубило «наган»,
А з вікон попівської хати
Лунало:
— «Ура! Наш герой отаман!»
На підвіннтя дзвеніли бокали
І кров'ю яскрилось вино,
Руку граната ласкала,
А в мозок кольнуло:
Пора...

Давно...

Підкравсь до вікна і не дише.
Не хибить чекіста рука.
Граната збудила тишу,
А зойк підхопила луна.

VII

Втікав.
Біг.
Тупотіння ніг
Одбивало серця такт,

А за ним:
— Стой!
Тра — рах — тах...
Тах — трах — тах...
Розз'явив рота «Шварцльозе»
Сіяв смерть,
Жах...
Наздогнала куля,
Де шуміли лози,
За селом.
В житах,
Гей,
Кольнула в серце,
Здійнялась рука:
— Тепер можна вмерти...
Я переміг...
Прощай, Чека!

Селькор

(Поема)

I

Був час,
Коли «бидлом» у пана
Він зранку
до ночі

А в серці роз'ятрились рани
Від панських
образ,

Згиналась мужицька спина.
Хитавсь напружений крок.
Гарячая дума невпинно
Палила

— Чи довго ще
пожежею кров.

Сльозами зливатиме панську ниву
— Чи скоро вже блискавка гніву
Ударить магнатів у лоб?

— Немає вже сили терпіти...
Ех! Бзяти б панів всіх
зараз

Й здушить,

як гадюк розчавити,
Змішати на грязь...

II

Був час,
Коли маки прапорів
Цвіли серед п'яних степів,
А Жовтень червоно-прозорий
Вигострював помсту,

гнів.

Палали

маєтки,

палаці,

Здіймалася

лавою

лють.

За владу Комуни і праці
Постав весь працюючий люд.
Не втерпів і він, —
За рушницю
Рука мозоляста взялась.
Доволі вже кривді кориться!
Бий гадів до тла.

III

Був час,

Коли блискала криця

Під зойки

розпачливих

сурм.

З патроном останнім в рушниці

Пішов він на штурм.

Під громи гармат,

кулеметів

Сходив він Кавказ

і Сибір,

Червону зорю на кашкеті

Носив аж до велетнів-гір.

Він був і на Мурмані дикім,

В Уралі —

трощив Колчака.

Петлюра,

Юденіч,

Денікін

Втікали від його штика.

IV

Коли ж загула перемога,

Він з фронту вернувся до села

Й на панських

ланах,

перелогах

Комуна

«Зоря»

зацвіла.

Обрали його за селькора.

Згадавши минуле нераз,

Стоїть і тепер він дозором

За владу Радянську,

За долю працюючих мас.

Та вже не рушницю, стискає

Перо заскорузла рука.

Він ворога ним добиває

Ще краще,

Ніж лезом штика.

Юган

Поєма

I.

Там,
Де Шпрее невпинно тергоче,
Де розхристаний
Стогне Берлін,
Де квартали робітничі в ночі
Поруч з розкішшу тонуть у млі, —
Де багато
В'язниць
І шантанів,
Де багато
Визиску
Й сліз —
У однім з робітничих кварталів
Юган народився і зріс.
Змалку він чув від буржуїв:
— Шпіцбубе...¹
Із дитинства вигострював гнів, —
І не раз було
Сціпивши зуби,
Проклинав він панів;
А як зріс, —
До станка на заводі
Прикував його панський ланцюг.
Так хотілося крикнути:
— Годі
Цих знущань,
Цього зиску,
Наруг. —
Коли ж «кайзер» до війська покликав
Й за «отчизну» на м'ясо послав,
Юган
Ніччу
В окопі
Тихо
Рушницю на землю поклав.

¹ Злодій (Прим. Д. Ф.)

До чорта царя і отчизну!
Так збрідло блищання погон.
За що мені битись?
За панську кишеню?
— Краше . . . полон . . .

II.

Штаб.
Допит.
Козаки
Й нагай.
Посвист паровозу.
Ляскання коліс.
— Назустріч потяг
Верстви ніс
Через незнаний край,
А потім:
Город,
Табор,
Де Іоган згубився за дротами.

III.

Револуція вдарила в гонг.
— Гей
Усіх країв злидарі!
Роздмухайте помсти вогонь,
Ви на землі владарі . . .
Розправте м'язи-чавун.
До бою!
За владу рад!
Комуна вас кличе з трибун
До барикад!

IV.

Гарматами харкало місто,
Десь дрібненько дощив кулемет.
Брук вулиць вдягався в намисто
Із колючих дротів і багнет . . .

Напилися крові тротуари,
Наїжачився хребет барикад
В революції чаднім пригарі
Жовтень кликав:
— За владу рад!
Іоган вийшов першим до бою,
Іоган знав за що умирать.
Мов обценьками стиснув рукою
Він рушницю іржавую «гра»,
Пригадав,
Як колись у Берліні
Своїм потом буржуїв кормив,
Запалали вогнем очі сині:
— Доволі потали!
Доволі кормиг!..
Вимітав він рушницею «мусор»,
Іоган був злидар,
Більшовик.
Не тремтіла рука,
Коли пузо
Буржуїв
Протикав його штик.
Затремтіла тоді лиш в останнє,
Коли лобом до бруку приник,
А уста шепотіли з коханням:
— Ес лебе Советреспублік!

Тов. Гуат

(Уривок з поеми)

Коли гуде Подол імлістий
А Київ очі протира, —
Мої думки впадуть намистом,
Неначе роси край Дніпра.
Гудки розбудять синю просінь:
Вставай!

Вставай!
Чого ж так серце пісні просить,
А жура липне до грудей?
Десь сходить сонце брудне, жовте
Золотить фабрик димарі
Шаріє схід,

неначе кров там
Тече й ховається в Дніпрі.
Спішу до цеха щодня вранці
В гудків вслухаючись хорал...
Гудки...

Гудки... Ви арфи праці...

А над —

мій Арсенал...
А скільки тут лилося крові
За мури ці,

за ці станки, —
Колись тут співом метальовим
Співали шаблі і штики...
Були часи...

Гудок понурий
Гойдавсь

на гойданці
вітрів —
На бій з Денікіним,

Петлюрою
Скликав не раз робітників.
І Арсенал тоді виходив
Стрункі колони...

В ряд-ряди...
Серця вкривались снігом,
льодом

Ішли вмирати як один.

Бо знали всі:

не знати ласки

Від гайдамаків,

від панів.

Дощі із куль лилися рясно

А від гармати

світ німів.

Тоді був кожен цех —

фортеця.

І кожен цех —

то був Верден.

Чого ж так в грудях серце б'ється,

А жура липне до грудей?...

Вже не скликала більш сирена,

І сутінь висла на станках

Аж доки макові знамена

Не зацвітали на полях.

Тоді незламані, бадьорі

Стрункі колони йшли назад...

Лились пісні під синім Фльором

І був їм бог і чорт не брат...

. . . . .

І от...

Тепер щодня уранці,

В гудків вслухаючись хорал,

Я йду на зміну,

йду на працю

У свій

Червоний Арсенал.

І одягаючи спецодяг,

І журно, й весело мені:

Мої думки

минуле родять

В очах встають —

минулі дні...

Коли ж рука торкнеться паса

І зацокоче мій верстат, —

Тоді пригадується зразу

Сусіда мій —

товариш Гнат.

Його давно уже забито,

Давно вже голову поклав:
Лежить він килимом покритий
В степу з зелено-буйних трав.
Лежить він десь під Перекопом,
Де сонні,

тисячі
лежать,
Що йшли вмирать
за Владу Рад.

Так...

Так...

Було... Та що й казати...

... У серцю весна розцвіла:
Сьогодні вперше в моїй хаті
Гроза прилипнула до шкла.
Люблю грозу я синьооку
Бо в грозах я родився,

зріс...

Чого ж ти, смутку одинокий,
На серці пасмами повис?

Київ — Гарт, 1925

Хмари хмурять небо сонне...
Сон... не сон...

Чи сон?...

Чи ні? —

Бродять думи під віконням
Про минулі роки,

дні...

Спить діброва в синій гущі...

Тум-туман

туманить

даль...

Ой, ти пуцо...

Рідна пуцо!...

Як згадаю —

в серцю жаль...

Виріс я в твоїй колиці

Під твої

рясні

пісні...

Ти зелено-буйним листям

Усміхалася мені...

І в погоду...

і в негоду,

Як шумів

шумлевий

шум —

Ти для мене в нагороду

Слала килим буйних дум...

Ти любить навчила волю

У гущавині своїй...

Ой, ти туго!..

Тм'яний болю!..

Ой, ти пуцо!..

повна мрій...

Ще в дитинстві, —

пам'ятаю,

В дев'ятсот

той

шостий рік,

Як весна вквітчалась маєм, —

З повстанцями в пуцу втік.

А пізніше з одрізаном

Разом з «бандою» гуляв...

І не раз пузатим паном
Гнув соснове я гілля.
І не раз вітав я ночі,
Сяйвом панських хуторів,
Бо тоді в селянських очах
Помсти квіт огнем зацвів...
Бо тоді хотілось крові
За одвічний

панський

гніт.

... Пуща слухала й любовно
Колихала виром віт.
Пуща слухала й любовно
Шепотала:

— «йди у бій!

Кров'ю шляхти...

Пана кров'ю

Край замучений полий!...
— «Засівай кістками поле...
Заори під грім гармат...
Отоді то вродить воля
Без жандарма і ярма»...
І я радо йшов вмирати
Не один я...

Сотні нас

Покидали рідну хату.
Як за яром день погас
Затрусився пан вельможний
За загоном

слав

загін...

І не раз їх «б'яли ожел»,
Кланявсь низько нам до ніг...

Ех!..

Було...

Було...

Билися...

Ех!

Було — та загуло!..

... Вже не схилить над колиску

Пуща зморщене чоло.
Не співатиме про щастя,
Як шумить
шумливий шум...
Не розстеле килим ясний,
Килим ясний
рясних дум...
...
Спи ж,
дїброво,
в синій гущі!
Тум-туман
туманить даль...
Як згадаю рідну пуцу
Жалом
болем жалить жаль...
...
Хмари хмурять небо сонне
Сон... не сон...
Чи сон? Чи ні?
Бродять думи під віконням
Про минулі роки,
дні...

1925

Я забув, як мажором співати . . .

Я забув, як мажором співати . . .
Граї же,
арфо, мінорний мотив!

Бо життя моє — сук кострубатий.
Бо я серце в сльозах утопив . . .
Я не знаю:

Чого ще шукати?
І чи варто іти до мети?
Чи не краще той сук кострубатий
Розрубать . . .

На скалки рознести . . .
Ех!
Життя ж ти прокляте,
злиденне!

Граї же,
арфо, мінорний мотив!
Бо я змалку боровся щоденно
І в борні я втомивсь . . .

Я втомивсь . . .
Кращі роки —
це роки голодні,

А довкола —
розтерзані дні . . .

Позавчора . . .
Торік . . .
І сьогодні.

Все в борні . . .

Все в борні . . .

Все в борні.

В тій борні я знесиливсь до краю.

Граї же,
арфо,

мінорний мотив! . . .
Бо я звуків веселих не знаю,
бо я серце в борні засушив.

Хай же линуть акорди кудлаті
і сплетуться із сяєвом зор...
Я забув, як мажором співати:
Мій мотив —

Це мінор...

Це мінор...

Час колесами чавунними

Час колесами чавунними
Наступив на юнь мою.
Я думками тихострунними
Свою тугу запало.
Хай запалиться зажурений
В каламуті сірий день . . .
. . . Там . . .

де обрії похмурені
Ні весілля! . .
Ні пісень! . .

В бурю —
зlidнів океанами —

Все життя своє проплив.
Все життя пройшло туманами
Серед буднів, серед злив . . .
Дні мої — це дні засмучені
І тепера . . . і колись.
Я із щастям був заручений,
Та, на жаль, ми розійшлись.
І пішло собі дорогою
Моє щастя до весни, —
Я ж із долею убогою
Приблукав до осені . . .
І думками недопитими
Наповняю вщерть пісні . . .
Тяжко з мріями розбитими
Доживать останні дні.
Тяжко знати, що ніколи ти
Так — по-справжньому — не жив, —
Серцем змученим, розколотим
Не всміхався . . .

не веснів . . .

Серце змучене, розколоте
Захлинається в крові.
А життя страждання молотом
Все кує й кує нові . . .
Обрій мій укрився хмарами.
Ех! ви дні . . .

погожі дні . . .

Із облудними примарами
Ніби ночі чарівні...
Пронеслись ви перегонами
Буйним вихром край села...
... Срібна паморозь над скронями
Заіскрилась...

зацвіла.

На чолі від бур,
від холоду
Чорна-чорна борозна.
Це від горя, що замóлоду
Довелось мені зазнать
І тепер...

З зимою сірою
І пісні й думки сплелись.
Не скажу, що й досі вірю я
В те,
що вірилось колись.
Не скажу, що й досі вірю я
У правдивість юних дум...
Хто із вас...

Якою мірою
Змірять може біль і сум?
Хто із вас життя покручене
Розмотає,
розплете?
Хто розкаже про засмучену
Осінь...

Листя золоте?
Що на брук за тротуарами
Упаде в холодний день
І розтоптане, покаране
Не співатиме пісень...
Як співало тихим шелестом
Усміхаючись вітрам,
Коли ліс із дуба й береста
Роси влітку витира?..

... ..
Так і я, сумний,
зажурений,
Жовклим листом у саду.
Там — де обрії похмурені
Від морозів упаду.

А виходив у дорогу я
Повен сили до борні.
Дунав:

Скоро перемогою
Перев'ю свої пісні;
Та життя пройшло туманами
Серед мряки . . .

В бурю . . . серед злив.

злиднів океанами
До кінця я не доплив.
Човен дум моїх з вітрилами
Потрощився од вітрів.
Я з підрізаними крилами
До мети не долетів,
Хоч вогні вночі маячили
Все ж знесиливсь . . .

Все ж упав.

. . . . .
Ех! ви дні мої потрачені,
Недоказані слова!

. . . . .
Ех! ви дні мої потрачені,
Недоспівані пісні! . . .
Край казковий непобачений,
Недопалені вогні . . .
Ех ви, сні мої розгублені!
Ех ти, день мій, сірий день!
І мотив пісень улюблених —
Недоспіваних пісень.
Час колесами чавунними
Все до купи змішав . . .
Хай огнями тихострунними
Догорить моя душа.
Тинь розпатлану минулого
Закосячу . . .

заплету . . .

Хай у серцю,

серцю чулому

Болі рясно не цвітуть.
Хай запалиться зажурений
Каламутний сірий день.

. . . . .
.
Там . . .

де обрії похмурені —
Ні весілля! . .

Ні — пісень . . .

Київ. Осінь 1925.

Осінь

І. Сімові

На клаптики
неграбні

і нерівні

Покраяно до шенту небо все,
То за вітрами хмари мчать на північ,
Мов караван сполоханих гусей.
І гнуться дерева в якомусь божевіллі,
Покірні волі збуджених стихій,
Щоб перше золото, прибите цвіллю,
Жбурнуть землі, як дар осінній свій.
А потім пройде дощ...

Укриє пилом

І полетить воно в затишшя низини,
І там, безвільне, немічне й безсиле,
Лежатиме і ждатиме весни.

Я не сумую...

Ні... Хай б'є у вікна

Краплястий дощ і шамотять вітри, —
Давно вже знаю я, що жить не вік нам,
Та не люблю осінньої пори.

І кожен раз,

коли прокинусь вранці

І гляну на берез безлистя ряд, —
Пригадую чомусь я новобранців,
Що з фронту

не повернуться назад.

Мов лист берез, укриють їхні кості
Чужі піски чужих полів і лук,
І тільки вітер, залетівши в гості,
Над ними проспівав про біль розлук.
Та що їм до пісень,

до сліз матусі,

До туги сіл,

до нарікання міст:

У золотій осінній завірюсі

Спадає лист...

Ридає лист...

Чи ж не тому в ці дні похмурі й сонні

Під рип осик,
Так хочеться мені,
Розцвів ізнов потоптаний квітник,
Так хочеться,
Коли дзвенить і грається луна,
Мої докори й нарікання пізні
Весінне сонце випило до дна.
Я не сумую...
Ні...
Хай б'є у вікна
зів'яле віття й падає з дощем, —
Та все ж кумедно:
І думати —
«хоч би деньок іще».
І так в думках про завтра і сьогодні
Мінливий шлях пройти за кроком крок,
Аж поки не прошамкає походню
Життя,
немов на підпитку дячок...

1929

М. Бажанові

И повторится все как встарь
А. Блок

Прийти... І сівши на ослоні,
дивитись мовчки у вікно,
як сутінь вип'яла долоні
і криє сірим полотном
міських дахів нерівний профіль,
габу вихлястих хідників,
щоб все це викувать у строфи,
в химерні лінії рядків
і, надіславши до редакцій
той витвір нервів і речей,
чекать на біль нових реакцій,
на біль недоспаних ночей.

... А за стіною стогне завірюха
 і хилить голову засніжена сосна, —
 то ж пий думки, терпкіші од вина,
 і пісню вітра незугарну слухай.
 Та ще: зумій відчуть у його свисті
 алюр часу, мінливіший од хвиль,
 і, хоч на серці стигне втома й біль, —
 лети...

не оглядайсь...

не стишуй ристі...

Бо тільки зайвий рух —
 і раптом долу
 впадеш під сталлю куті копита,
 і запечеться кров'ю на вустах
 тавро підков цвяхованим півколом.
 І вже не встать тобі,
 не звести руку,
 не ухопиться знов за повідки,
 не загнуздать коня на біг прудкий,
 на біг непевний по непевнім бруку.
 І, ніби в дар за дні прожиті досі,
 сіренький пил кістки твої прибіє,
 і заметуть вітри ім'я твоє,
 як лист пожовклий замітає осінь.

Уривок

Pour toi j'ai fait, pour toi, cette chanson
Cruelle et câline.

Paul Verlaine¹

І я у тридцять про любов...
А може не любов це?

І на папір від бляклих бров
упала тінь, як чорна смуга.
Як смуга чорна і вузька,
Та тінь з подертого сором.
на мене ливиться з докором.
З докором за літа,
за скроні, сріблені думками.
Невже? за дні,

Невже ж і я весні
Мов те хлоп'я,

стрибками
на ганок чинш важучий понесу
без нарікання в'їдливої нути,
щоб тільки глянуть на косу,
щоб тільки в вічі зазирнути
і одійти

у затінок,
назад
з печаттю туги і покори,
забувши цей весняний чад,
теплий чад
і серця перебори.

І я у тридцять про любов...
А може не любов це?

Може настрій?
Але чому ж,
коли буває нас три,
мені так туго б'є у скроні кров

¹ Для тебе це створив, для тебе, цей спів
Жорсткий і звабливий. Поль Верлен. (Прим. ред.)

і манить так схопити в обійми
того третього й жбурнути на брук,
а потім ждати,
коли обійме
півколо теплих,
тонких півколо рук.

Та я мовчу.
Коли ж раптово
до мене щось промовить він,
я в відповідь шукаю слово,
приємне слово
і роблю уклін...

А у самого серце тисне
і гупа кров
мов зрізані дуби,
і кожна думка тихо висне
на днях з камінної доби,
коли змагались не в думках,
і зброя —
не перо й чорнило,
а кров запечена чорніла
на стоптаних,

рудих
пісках.

Що ж можу я?

Затишний кабінет
і пасма світла в цигарковім димі
мені печеру замінили.

Я — поет.

Нитки тоненькі,

невидимі

своїх думок я старанно пряду
й воюю більше на папері.

Коли ж відчинене вікно, —
і хтось прочинить двері, —
я двері зачинить іду,
бо... якже?.. протяг,

я ж не звик...

Цивілізація,

віки,

культура...

І тільки іноді прадавній крик,

звірячий крик в очах похмуро
прогляне і замре . . .

Це бува,

коли весна,

у двох,

і — жінка . . .

Тоді важніє голова,
на скроні падають сніжинки
і манить так схопити в обійми
отого третього

й жбурнуть на брук,

а потім ждять,

коли обійме

півколо теплих,

тонких півколо рук . . .

І я у тридцять про любов . . .

А може не любов це?

Мо' щось друге?

І на папір від бляклих бров
упала тінь, як чорна смуга.

Грудень 1929

Микола Ушаков

Вино

Я знаю:
втіха непринадна,
Не легковажний супокій —
Достигле гроно виноградне
Чавити натиском руки.

Вино мовчить,
і ляжуть роки
В льохах похмурих, наче дим,
Аж доки виноградні соки
Не бризнуть жаром золотим.

Винопродавці — ті брехливі,
Кружить в очах від їхніх слів —
Та я, — письменник терпеливий —
Слова ощаджую, як спів...

Бо я навчився їх звучання,
Мов те вино, в льохи ховать...
Чим витриваліше мовчання,
Тим дивовижніші слова.

1927

Білоногий розчухраний місяць

Білоногий розчухраний місяць
Виглядає з гущавини клену.
М'ні не хочеться кучерів звісить
У цей вечір овсяно-зелений.
Хай тумани молочні обмиють
Мої кучері льнисто-русяві.
Заховавшись в сочній калині
Розцілюся з місяцем млявим.
І піду
        умиваючись в росах,
До нічліжників,
        хлопців буїнних . . .
Хай пригорне мене верболоззя,
Бо я хмелем сьогоднішнім п'яний.
Ой ви,
        луки,
        у сірій серм'язі
Весновійте в лощині імлистій!
Мене променем сонце обв'яже
Наперёдодні в зелені листя.
Заколоситься пісня у лісі,
Усміхнеться десницею в кленах,
Ой, не хочеться кучерів звісить
У цей вечір овсяно-зелений.

Геть з дороги

Геть з дороги,
В світлім натовпі червоний прапор має.
Задумано, поважно спинились трамваї,
Голосно кличе Інтернаціонал:
Народи, чуєте сигнал?
Геть з дороги.

Геть з дороги.
Ми — голодні... Гинем від морозів і вітрів.
Живем, як звірі в бруді, в нетрях хлівів.
Не хочем більше бути рабами,
Здобудем прав собі ми власними руками.
Геть з дороги.

Геть з дороги.
Туди — де сади, де палаци,
Туди — де розпухли від нашої праці,
Де біля коней, автомобілів
Безпечно 'дгодоване панство розсілось,
Геть з дороги.

Геть з дороги.
Туди — до в'язниць, до пліснявих мурів,
Де гинуть герої на муках, тортурах.
Визволіть їх! Оддайте враз!
Бо візьмем самі... З насильством у вас...
Геть з дороги.

Геть з дороги.
Хто за нас — той проти нас.
Хто стане нам на шлях — смерть у той же час.
Одійди і здохни, буржуазна зграє!
Пролетарське військо струнко виступає.
Геть з дороги.

¹ Оскар Канель — сучасний німецький пролетарський поет (Прим. Д. Фальківського).

Заклик до страйку

Нехай спочинуть молотки.

Нехай зупиняться колеса.

Нехай огонь догорить.

Гасить світло.

Поруште спокій гультяїв.

Замкніть їхні постачальні комори.

Хай зогниє та нива, що нас не годує.

Вугілля, що вас не гріє, нехай по дню рознесе вітер.

Димар, що не для вас курить, нехай обвалиться.

Погляньте:

Буржуа будує з вашої праці свій добробут.

Його дім багатий. Його постіль м'яка.

З милості вашої праці гарно зодягнена його жінка.

З милості вашої праці ростуть їхні діти.

Старанно виховуються, як панувати над вами.

Оструєні зненавистю до вас.

З милості вашої праці.

А ви? Пролетарі? — Робоча худоба?

А ваші вонючі касарні? — Башта для голоду?

А ваші жінки? — Родильні машини?

А ваші діти? — Бліда босячня?

Прокляття кожному вдару молота на користь буржуазного кодила.

Прокляття кожному кроку до них у неволю.

Прокляття їхній подяці. Прокляття їхній платні.

Ваш — увесь світ.

Виходьте всі з підприємств!

На вулицю!

Батьківщина в небезпеці

Згряя патріотів виє й протестує.

Скрегіт зубів, як барабан, вибиває нову зненависть.
Націоналістична наволоч нацьковує до нової війни.
Батьківщина в небезпеці!
Що нам до того?

Од вашої війни ще й досі смердять трупи...
Од вашої війни старцюють ще й досі каліки.
Од вашої війни душить ще й досі в нас голод.
Батьківщина в небезпеці?
Що нам до того?

Ми повинні ізнов іти за вас вмирати?
І стріляти в таких же, як самі, злидарів?
Щоб у ваших касах прибутки зростали!
Ми готові до одної борні: класової борні;
Батьківщина в небезпеці?
Ця грязь нас не обходить!

„Панна” Яніна

(Оповідання)

Хтось невідомий розчавив величезне яйце й, висмоктавши білка, — жовтком залив землю. Того-то добірна сукня гаю, що ген-ген випростався за Дніпром, вицвіла й здається такою непривабною, брудно-жовтою. Осінь оголила природу й поклала на неї своє клеймо. Тополі, що сиротливо попритулялися до запльованих тротуарів міста, сумно гойдають віттям. Жовте листя золотить бруд вулиць. Іноді, мов чогось злякавшись, або обурившись, воно раптово здіймається вгору й розлотовано б'жить назустріч будинкам, проходим та захеканим авто. Потім мабуть згадавши недоцільність свого льоту, воно стомлене падає на той самий брудний брук.

Я тільки що прийшов із редакції «Більшовика» додому. Поглянувши крізь вікно на непривабну вулицю, чомусь пригадав я другу осінь — осінь 1920 року. В пам'яті встала Ч. К., товариші, «Комуна Чо З», брудненьке, проте ж веселе місто Мінськ, «пайок» хліб з макухою і... панна Яніна.

Коли я це все пригадую, мій мізок фіксує одну подію, що ніби розпаленим залізом випеклась на папірусі моєї пам'яті. 1920 рік.

Мінськ.

На Захаровській вулиці, в центрі міста величезний будинок, довкола нього день і ніч ходять вартові червоноармійці. Над парадними дверима уп'ялися в мур перехрестям два невеликі прапори. Нижче на невеличкій пофарбованій на червоно дощці:

Б. С. С. Р.

Чрезвычайная Комиссия по борьбе с контрреволюцией, шпионажем, спекуляцией и преступлениями по должности при Ревкоме Белоруссии.

Щодня о четвертій годині я виходив із Ч. К. разом із уповноваженим мого відділу т. Недбальським і простував до «столовки». Наївшись «кандьору», ми вертались до Ч. К. на вечірню працю, потім о годині о 9-й ішли на «шармака» кудись до кіно, а звідти додому в «Комуну Чо З». Життя наше було життям працівників. Кожна хвилина була в нас розрахована. Правда, іноді несподівано налагоджений механізм нашого повсякденного життя псувався і воно вибивалося із тих раміць, що в них намагалися ми життя вставити, але це траплялося

рідко, і здебільшого життя було монотонне. Мій співмешканець в кімнаті, а разом з тим і найближче моє начальство, був людина надто вже цікава. По-перше: зі всіх категорій злочинців найбільше не любив він спекулянтів, по-друге, Ч. К. для нього було — все, бо поза інтересами Ч. К. він не жив; по-третє — ненавидів жінок, і коли одного разу завів я про них розмову, — він, тоном, якому не можна було перечити, промовив:

— Ех, пацан ти нещасний! Ще молоко на губах не обсохло, а туди ж... «жінка»... «спідниця» — перекирвлював він мене — а ти знаєш, що таке жінка? Того ж! Мовчав би краще!

Мене страшенно обурило таке поведження до моєї «особи». Я «помуполномочений», слідчий, виходить, не хто-небудь, а слідчий... а він мені «пацан»? Це назавжди відбило в мене охоту балакати на цю тему з Недбальським. В моїй голові іноді сновигали різні фантастичні думки й здогади щодо Недбальського, але вони не виправдували, як кажуть, критики й ще більше розпалювали мою цікавість.

Згодом, через деякий час став я помічати, що моє начальство щось таки надто вже придивляється до своєї «мордофізії», як воно перед тим висловлювалось. Його завжди розкуйовджені «патли» прибрали тепер форми «польки», а його черевики, хоча й каші просили, але ж щовечора натирались щіткою до «блиску». Незвичайна річ: Недбальський після вечірньої праці почав залишати мене самого в кімнаті все частіше й частіше. Це наводило мене на деякі думки, але його відповідь — «йду по делу» мене заспокоювала.

— Ну, що ж, думав я, — у нього справи!

Та нарешті чекістська моя натура не витримала. Звичка аналізувати ті чи інші факти підказала мені на цей раз, що Недбальський «бре-бре». Пригадавши, що колись і я був «секом», я вирішив, що чим розплутувати клубок здогадів — краще вислідити, куди чим щовечора тягається моє «начальство». Я б не сказав, що «сльожка» мені подобалась, ні, бо по-перше — я міг наткнутися на неприємність, а по-друге «мордобітіє» теж могло бути, але... Але бажання знати, куди ходить Недбальський, взяло верх над усім, і одного разу не встиг він ще й вийти з подвір'я, де була «Комуна», як я зробився його «тінню». Погублячи його, то майже натикаючись на нього, я й не помітив як перед моїми очима в темряві виріс невеличкий будинок. Недбальський зайшов у двір. Хвилина. Почулося можна і я на вулиці сам один.

— Що воно за чорт? — спитав я себе.

Думки, мов розворушений мурашник, розбіглися по всіх закут-

ках мого «я». Мені страшенно хотілося підійти під вікно, але небезпека быть «роаконспірованим» та товсті фіранки перемогли моє бажання. Перейшовши на другий бік вулиці, я став і думаю — чи йти додому, чи лишитися? Інстинкт відповів «лишитися», і я залишився. Через деякий час клацнула клямка і з чорної пащі воріт виринуло «пальто кльош», а за ним сіра шинель, в якій я пізнав Недбальського. «Пальто кльош» подало руку «шинелі», а моє здивоване я протестувало проти того, що воно бачило.

— Жінка? З Недбальським? ..

Дзвінкий жіночий сміх — це був найкращий мені доказ.

— Ну, почекай же, ти іроде! Нехай я буду останнім «паца-ном». Нехай я попадусь в лапи контррозвідці — коли не познаюмлюся з нею!..

Саме тоді, коли я бачив перший сон, чиясь холодна рука торкнулась мого носа. Я розплющив очі, хлипнув віями, а мої губи послали «к чортовій мамі» того, хто нарушив спокій — прерій мого сна. Але докучлива холодна рука знов причепила мого носа до губи, я знов розплющив очі і на цей раз побачив перед собою своє «начальство».

— Ти вже спиш? — питало воно мене.

— А тобі яке діло, — огризнувся я.

— Ну й сукин же ти син, скажу я тобі. Замість того, щоб стати «во фронт», так ти ще й лаєш мене? Га?

— Слухай! Хоч ти й «начальство», але тобі не шкодить прокататися на «паровом катере». По-перше: не забувай, що в мене завтра дежурство, по-друге: пригадай «нагрузку»? А по-третє... мені спати хочеться — і зараз не до балачок.

Недбальський, проте, не звертав жодної уваги на мою аргументацію й, засміявшись, додав:

— Ех, якби ти знав, яка в мене баба є, то заспівав би другої... Пальчики оближеш. Такої баби ніде не стрічав... Хороший товар і «обмундированіє» нічого.

Я пильно поглянув на нього, хотів розказати, що я все знаю, але побоявся. Аж до самого ранку Недбальський не давав мені спокою, увесь час оповідав про свою «бабу».

Сквер усміхався різноманітними обличчями — спаціували. Десь здалека тьохкав, чи краще сказати кахикав, мов хворий на сухоти, двигун електричної станції:

Була неділя.

Збоку коло скверу стояв я, Недбальський і «пальто кльош». Ми знайомились.

— Яніна Чапська, моя майбутня дружина, — додав Недбальський під час нашого знайомства.

Я пильно подивився на неї, заглянув у безодню її очей й назвав себе. Моя нова знайома мені чогось не подобалась. Правда, коли б поставити рядом з нею статую Венери Мілоської, то проти Яніни вона здалася б за стару спекулянтку з «евбазу», але в красі Яніни було щось хижацьке, щось таке, чого не можна скопити, і що з першого разу примусило поставитися до неї вороже. Я посидів рядом з ними у сквері, потім попрощався й пішов додому. Ввечері я намагався розкритикувати бабу Недбальського й доказати всю недоцільність його одруження, але нічого не вийшло: я заробив здорового «матюка» й втихомирився.

Ненажерливий «Хронос» встиг проковтнути тридцять день з тої хвили, як я познайомився з Яніною Чапською. Вже два тижні як мене наказом по Ч. К. Б. «в віду перегруженності работой» переведено до III відділу військовим слідчим. Одного дня моє нове «начальство» поклало перед мої очі ордер: «З правом обиска і арешта всех граждан, проживающих по Подгорной улице в доме № 38, кв. 7» і, взявши мене за шиворот, промовило.

— Слухай! Ти здається парень спритний. А це серйозна операція. Візьми з собою «оперативників» та з десяток червоноармійців. Не будь гавою. Від успіху залежить багато.

Я насмішковано взяв «під козирьок», вхопив ордер, і... за годину червоноармійці, тісним колом оточивши будинок, стояли біля кожних дверей, в кожнім місці, що здавалось мені небезпечним. Я піднявся з оперативниками на другий поверх, намуляв в пітьмі на дверях «7» і нервово стукнув ручкою мавзера в двері.

Почулося: «Хто»...

«Іменем права»

За дверима знайомий чийсь голос шепотів:

— Не пускай!

Я затарабанив у двері...

Через хвилину, в помешканні, мої очі вдруге заглянули в безодню очей Яніни.

Обік неї стояла стара якась пані. Вона ніяково поглядала то на мене, то на моїх товаришів, а в її погляді було стільки зненависті, що обличчя здавалось червоно-жовтим.

Панна Яніна теж зблідла. Її уста ледве спромоглися промовити привітання й запитати: «Що це все означає?»

Замість відповіді моя рука полізла до папки й передала їй ордер. Перечитавши кілька разів папірця, Яніна з якоюсь гидкою посмішкою повернула мені ордер.

— Ну що ж? Починайте, — промовила вона, і я почав.

В роботу пішли спочатку шуфлядки в столі з різним паперовим «хламом», за ними ікони й портрети, а потім я взявся за книжки.

Особливу увагу я звернув на божественні книжки, бо практика навчила мене, що серед найсвятішого тексту іноді ховають найгірші речі.

Одного разу в біблії й торі в одного спекулянта я найшов чимало «Катеринок» та декілька каратів брильянтів, що були заховані в презервативі.

Отже, найголовнішу увагу я звернув на божественні книжки і таки не помилився. Через деякий час із-за шкряної політурки старовинного молитовника визирнуло два невеличкі папірці. Побачивши їх у мене в руках, Яніна зблідла й ніби шарпнулась у мій бік. Але мавзер, що його так ласкала в той мент рука, і присутність моїх товаришів, обдала льодом панну Яніну та примусила її гарячковість упасти з точки кипіння — до 0° по Реомюру. Я посмішкувато наблизився до неї, розгорнув папірця й промовив:

— Панно Яніно! Може вам прочитати? — і, не дочекавшись відповіді, почав читати:

П. О. В.

Панні Яніні Чапській.

Відділ розвідки при штабі 12-ої познанської дивізії №

Польська організація військова пропонує вам якими б то не було засобами дістати дислокацію червоних частин 16 армії. Потрібно конче завербувати в кожній окремій частині своїх людей. Кошти на витрати одержите від ксьондза пана Коржиневського. Всі звіти про працю пропонується вам надсилати через уповноваженого ПОВ VII групи міста Мінського до нас двічі на місяць.

Секретар П. О. В. С. Гемпель.

А потім:

— Рапортичка.

До III групи ПОВ м. Мінського.

Цим подаю до вашого відому, що справу з дислокацією черво-

них частин налагоджено. Завербовано своїх людей. Звіт про працю буде подано пізніше, а також відчит на витрачені гроші на організацію сітки шпіонажу буде подано пізніше. Повідомляю, що переслані мені кошти — я одержала від пана ксьондза своєчасно.

З пошаною Яніна Чапська.

Читаючи, я фіксував вираз на обличчі в пані Яніни. Воно ставало то червоно-зелене, то біле, як сніг, а її хижацькі синюваточорні очі палали ненавистю.

— Це ваш молитовник, панно Яніно? — запитав я її, скінчивши читати папера.

Ледве чутний шепіт — «мій» — був її відповіддю.

— А та стара пані — ваш кур'єр?

Мовчання панувало в кімнаті.

— — —

Коли я ввійшов до кабінету Недбальського, він сидів за столом і уважно перегоргав якусь справу. Він навіть не помітив, як я наблизився до нього.

— Ти заснув, чи що? Здоров!

Недбальський нервово здригнув, підвів голову й незадоволено крізь зуби відповів:

— А, це ти? — Здоров. Якого чорта ти плутаєшся й заважаєш працювати? . .

— Слухай, Недбальський. Ти не теє, бо . . .

— Що — бо? — спитав він.

— А те, що я можу тебе заарештувати як підозрілого в шпіонажі . . .

— Ти? Мене? Ну й брехати ж навчився, сука . . .

— Що? Я брешу? На ж ось, дивись!

І з цими словами поліз я до папки, витяг ордера, потім рапортничку «панни» Яніни й поклав перед його носом.

Він перечитував рапортничку певне вже двадцятий раз. Потім його сірі з сталевим відтінком очі зупинились на мені, а губи тривожно прошептали:

— Це правда?

— Чудак же ти Недбальський! Невже ж ти думаєш, що я ламаю якусь кумедію, чи що?

Тоді його рука нервово схопила шапку, а потім полізла до шуфлядки в столі й витягла звідти револьвера. Я догадався, що він хоче робити.

— Не турбуйся, Недбальський, вона вже в нас.

— У нас!?

— Так! У нас. — відповів я.

Недбальський якось разом присів, стулвся, хитаючись підійшов до крісла. Я стояв посеред кабінету й мовчав. Було ніяково. Мені жалко було Недбальського. Ті слюзи, що тремтіли росою на його віях, та кам'яний вираз його обличчя, були свідками його внутрішньої борні.

— Дмитро, — звернувся він по хвилі до мене, — ти не смійся, що я пустив кислоти. Ого! Недбальський не баба. Недбальський ще не те бачив. І будь я останній «мерзавець», коли не зустрінуся з нею ще раз. Але то буде зустріч... — він не договорив.

Я пильно поглянув на нього. Його очі в цей мент суворо дивилися кудись у далечінь, а в тембрі його голосу чуто було сталеву ноту погрози й запевнення в тім, що він своїх слів не кидає на вітер. Потім стиснув він мені руку й, посміхнувшись, додав:

— А ти ж... не будь сорокою. Дякую за повідомлення. Вдруге буду розумніший. Бувай здоров. Бач, скільки справ лежить — і він показав рукою на стіл. — Ну, валяй, — бо робота не жде. Мовчки вийшов я з його кабінету.

— — —

Через два тижні в кабінеті предчека, на столі, в папці з написом «к докладу», «секретно», лежав рапорт.

Предчека Белорусії.

*Уполномоченого VII відделенія
... Александра Недбальского
Рапорт*

Сім довожу до Вашого сведенія, что приговор по делу 28 сотрудников П. О. В. обвиняемых в шпионаже сегодня в три часа ночи приведен мною в исполненіе.

Уполномоченний А. Недбальскій.

До рапорту було приклеєно список засуджених до розстрілу. Супроти кожного прізвища засуджених стояв хрест. Одне прізвище було чомусь зовсім закреслено. Лише добре придивившись, можна було прочитати «Яніна Чапська»...

Гоголь на екрані

... Апарат замовк... Неначе перед смертю на екран викинув він кілька білих зайчиків, замитгів рожево-білими плямами й замовк... Але це була радісна смерть, бо роботу було виконано, плівка фільму лежала осторонь, знову готова до демонстрування, а людина в шкіряній курточці підійшла до рубильника й звичним рухом шарпнула за нього. Тоді в залі з'явилось світло і всі почали розходитись.

Не знаю, хто з цих людей про що думав і чи думали вони взагалі. Мене ж кортіла весь час одна думка: що сказав би Микола Васильович Гоголь, — той самий Гоголь, що за анекдотичним повідомленням одної німецької газети склав з ВУФКУ договір на постановку своїх творів, — коли б побачив «Сорочинський Ярмарок»... Мені здається, що він був би задоволений з фільму, який все-таки більш-менш тягнеться за одним з його оповідань з циклу «Вечори на хуторі коло Диканьки».

Кажу «більш-менш» тому, що фільм кращий за оповідання саме в тих місцях, де він не за Гоголем. Про ці місця я згадаю нижче, а поки що — кілька слів про Гоголя і сценариста, що використав його твір.

Ще задовго до того моменту, коли я побачив цей фільм, прочитавши повідомлення про його постановку, я чомусь побоювався, що од Гоголя залишаться «ріжки та ніжки», як це взагалі буває з творами наших письменників і письменників взагалі. Справа ж бо тут не в фабульності, не в колоритності, а якраз, на жаль, в тому, — хто має писати сценарій, як він його напише і як режисер поставить фільм. Вийшло ж на цей раз зовсім несподівано:

- 1) «Сорочинський Ярмарок» — є все-таки «Сорочинським Ярмарком».
- 2) Фільм не гірший за оповідання.
- 3) Очевидячки сценарист не наважався скомпрометувати ім'я автора оповідання:

Це останнє твердження важне хоча б тому, що публіка, одвідавши картину, поставлену за таким то і таким то «відомим» письменником, в разі, коли твір цього письменника буде надто перекручений на екрані, — вдруге навряд чи захоче піти до кіно.

Пишучи ці рядки, мені страшенно хочеться перечитати сценарій «Сорочинського Ярмарку» для того, щоб поставитись критично до роботи режисера, бо я певен, що фільм поставлений далеко не за сценарієм, а являється ще й співтвором (на жаль про це ніде не пишуть) режисера, що, перетравивши весь сцена-

рій, уже з своїм хистом, з своїм відчуванням, з своїми поглядами підходить до постановки. В даному разі мова тут іде про молодого режисера ВУФКУ

ГРИЧЕРА.

Хто він? Який він?
Де він був раніше?
Докладних відомостей про нього не маю. Не маю так самоково у ВУФКУ, мені врізалось у пам'ять його спокійне обличчя. В ту хвилину я подумав: «Ог людина, що її «curriculum vitae» й більше життєписів, в міру зростання слави й гонорару змінюючи їх) саме життя. Справа, розуміється, не в цьому, а в постановці фільмів ясно, що мусить відбитись інтелектуальна і емоційнальність режисера.

Отже, аналізуючи постановку «Сорочинського Ярмарку», хочеться спинитись на режисері та на його праці, хочеться докладно висвітлити й висловитись про все, все, не обминаючи найменших деталей, не обминаючи дрібниць. Але що може дати підторогодинний перегляд фільму? Хіба ж услідкуєш за всіма деталями, коли перед очима миготить проміння на екрані, а вухо ловить монотонну трісканину апарату та шелест метрів, метрів і метрів гнучкої, як гадюка, плівки? .. Для цього треба було б через кожних 10-15 метрів спиняти апарат на «мертвій точці», написати цілий блокнот зауважень, і вже після того братися до статті. Та хіба спиниш мотор, хіба ж спиниш плівку?

Після того, коли апарат завмер, після того, коли глядачі розійшлись, я весь час збирав ретельно шматки, коли глядачі розійшлись, перебігаючи в думках од одної сцени до другої, од найяскравіших кадрів — до середніх. І от, підтасувавши ці шматки в одно ціле, хочеться сказати про Гричера, про його постановку. Після перегляду «Сорочинського Ярмарку» в мене лишилась думка, що Гричер в картині поділяється на дві частини: одного, монолітного Гричера нема. Є Гричер «Сорочинського Ярмарку» за Гоголем і є Гричер модернізованого пекла за «Енеїдою» Котляревського. І той і другий Гричер, що до мистецької майстерності, живуть одним життям, по різному розуміючи ситуації. Коли Гричер «Сорочинського Ярмарку» намагається дати в реальних тонах наше минуле, то в оповідання цигана про «червову свитку» він вкладає таку тонку сатиру, подаючи її гротеском, на наш сучасний побут, що ніколи і ніяк не впізнаєш Гричера дру-

того, Гричера — реаліста. Ця розбіжність в постановці свідчить за недокінченість режисера, за його шукання. І це дуже добре, що він шукає, бо знайде. Запорукою тому служить прекрасно зроблений фільм, особливо пекло в ньому, подане так яскраво, подане з такою сильною сатирою!

Справді бо, що може бути влучнішим, як не кадри «про останні досягнення техніки», що їх подано в пеклі. Хіба ж не дотепно зроблено місце, коли в пеклі спостерігаєш, як головний чорт за допомогою адютанта та машиністки з ундервудом видає «провідилки» грішникам?

Хіба ж не засмієшся, коли бачиш, як адютант чорта над чортками підписує папірці останнього виробу автоматичною американською ручкою? І мені тепер дуже добре стає зрозумілим, чому Гричер взяв за зразок пекла не класичні рядки Данте, не рядки Гоголя, вкладені в уста кума Солонієвого, а жартовливі, сатиричні рядки «Енеїди» Котляревського, перелицьованої ще раз рукою Гричера. Вся сіль пекла полягає і доповненої умілою рукою Гричера. Вся сіль пекла полягає в тому, що Гричер зумів подати це пекло, відбивши в кадрах побут деяких шарів нашого сучасного суспільства, зумів подати це в настільки несерйозних тонах, що навіть така несерйозна людина, як Гоголь, не зумів цього зробити, бо, мабуть, він ставився до пекла зовсім інакше й серйозніше. І коли б Гричер сплився на Данте, то фільм програв би на всі 100 % гірше — він був би нікудишнім.

Кілька слів хочеться сказати і про самий зміст фільму, власне про ті місця, де нема Гоголя. Таких місць, правда, мало, але вони хороше подані. Найкраще з них це — місце, де циган наводить «паніку» на селян. Друге місце — це кадр з рухливою бочкою. Дуже добре передано переляк Черевика, коли було постукано до його дверей. Зате зовсім недоречно місце з шатром циганським і сцена, в якій другим планом подано, як старий циган б'є воші. Це — не побут і не «художньо-виправдана» деталь: смаку в ній аніякого.

А К Т О Р И.

Кожен режисер, приступаючи до постановки, підбирає собі склад акторів, що мають бути його помічниками в роботі. Підбор таких акторів надто відповідальна робота, бо од неї залежить доля картини і ніякий монтаж та перемонтаж не врятує картини, коли в ній погані актори. Отже, не хочеться обминати

і це питання, яке в даному разі ускладнюється ще й тим, що нібито головні дієві особи грають у «Сорочинському Ярмарку» тільки епізодичну роль. Справа йде про Голопупенка та Парастілку, які протягом всієї картини фігурують, коли не помиляюсь, три чи чотири рази. За таких умов про них, як артистів, сказати нічого не можна.

Висновок: треба вітати ВУФКУ з новим режисером і новим фільмом — комедією, що її не сором викинути не тільки на наш союзний ринок, а навіть закордон.

1927.

і це питання, яке в даному разі ускладнюється ще й тим, що нібито головні дієві особи грають у «Сорочинському Ярмарку» тільки епізодичну роль. Справа йде про Голопуценка та Параску, які протягом всієї картини фігурують, коли не помиляюсь, три чи чотири рази. За таких умов про них, як артистів, сказати нічого не можна.

Висновок: треба вітати ВУФКУ з новим режисером і новим фільмом — комедією, що її не сором викинути не тільки на наш союзний ринок, а навіть закордон.

Майстри букен

(Нарис)

Ви їх знаєте...

Ви з ними безперечно зустрічались.

Це могло бути в далеких засніжених просторах піаночі, в осейних степах півдня, в улоговинах гір, скрізь, де тільки струнами простягнені рейки п'ють пожадливо далеч, де тільки вимовляють слово «поїзд», — відбулася ваша зустріч.

Ви навіть пригадуєте деталі цієї зустрічі:

Довгий
вантажний
одноманітний
поїзд.

Ви проходили повз брунатно-червоні, повз зелетенські бариласистерни, повз довжелезні платформи. Ваше око іноді ловило писані невизражною рукою написи на дверях, чи стінках вагонів, до цього. Проте вони вас мало обходили: вас цікавили більше люди, що, кваплячись, обходили кожен вагон, пригинались, заглядали на колеса, часом спинались біля них, порались, часом зараз же йшли далі, до другого вагона, до другої пари коліс...

То були мастильники. Вони скористалися з цієї зупинки, щоб зайвий раз оглянути, чи все в порядку, чи не захворів, бува, вагон.

Щоправда, ваша зустріч могла бути не обов'язково така... Замість ранку був вечір, або ніч, замість маленької станції, — велика вузлова, і ви бачили, як проз колії йшла жменька людей. В чоботях чи валянках, в дощовиках чи кожухах, з ліхтарями в руках, з «катеринками» за плечима, простували вони в темряву. Потім ця жменька розпалась на ще менші жменьки, на пари, на одиниці.

То були мастильники. Вони йшли приймати поїзд.

І, нарешті, ваша зустріч могла бути така:

Ви поспішали. Ви їхали швидким поїздом в дуже важливих справах. Ви сиділи в м'якому вагоні й похитувались у такт цоканню коліс по рейках і під цю монотонну пісню старанно обдумували ту справу, в якій вас викликано до центру. І от раптом ваші думи нахабно обірвала людина в чорному однострої, яка перепрошуючись, повідомила вас про те, що вагон далі не йде, й вам доведеться, на жаль, перейти до твердого вагону.

Ви звичайно лаялись, ви згадували неалим словом цілу залізницю, цілий НКПС, що не спромігся застрахувати вас, ділову людину, від таких форсмажорів.

Ви мали рацію, але не зовсім, бо залізниця тут була ні до чого, бо НКПС тут не винен.

Ви змушені були міняти м'який вагон тільки завдяки поганій роботі його мастильника.

Отже, про мастильників.

Вони бувають різні: досвідчені й новаки, ударники й ледарі, герої й шкідники. Бобринський залізничий район їх налічує сотні. Але ніким не пишеться він так, як Лістровим та Парубченком.

— Вони — герої!

— Вони кращі ударники!

— Вони кращі мастильники!

— Вони не знають одчіпок, через горіння букс, — почувте ви од кожного з 7000 робітників Бобринського вузла.

А потім він же додасть:

— До них сам начрайполітвідділу Соколов у гості ходить.

Останню фразу він випалить з заздрістю і пролунає вона, як неспроможний козир в його устах, як щось таке, що годі перевершити.

Ви вдивляєтесь в обвіяне вітрами обличчя Лістрового, в лагідні дівочі сірі очі Парубченка й шукаєте в них геройства.

— Ат, дурниці, — каже Лістровий. — Розписали мене в газетах, ніби я й справді герой... Тю... просто вже така в мене вдача: раз узявся за роботу, то роблю її вже на «великий». І ніякого тут геройства нема!

В скромності не відстає й Парубченко. З його уст рубано падають слова про те, що їздити без одчіпок не важко. Їздить же він три роки без одчіпок?!

— Не такий я вже великий спец, — каже він — на транспорті років із 7, а до того батракував. Погане було життя... От і вирішив — піду кудись на завод, щоб коло машини, коло верстатів. Ну, а вийшло — на транспорт попав. Транспорт — так транспорт. Поїжджу, думаю. Склав іспити на мастильника і почав...

— Отак і почав? І все гаразд?

Парубченко сміється.

— Ні, вийшло що не так просто їздити. Поїхав я перший раз — обійшлося благополучно, другий — благополучно, а третій? Ой, братіку. Сидю я ото на «катеринці» на тормозі, поїзд собі їде, вагони вицоковують на рельсах, а довкола степ і довкола жи-

та, вівса, гречки цвітуть — краса. І раптом чую букса десь навістувати почала. А до перегону ще далеко. Ну, конешно під'їхали до станції, а вона, стерво, курить на повний дим. Скандал... І вирішив я — не буде цього більше, навчусь так поводитись з буксою, щоб не тільки самому доводити поїзд до кінця, а й інших навчити.

І ви думаете — не вчить? Ще й як, — додає Лістровий. Просто тобі буксирний професор. Як місяць — додає Лістровий. Про-

Потім з жартів перекидається мова на властивості букси, на П примхи, на її хвороби й очі їм обом запалюються теплим вогнем отак, як при спогадах про близьку, але пустотливу істоту.

— Проста річ, але догляду потребує, як мала дитина. Тільки спустити з ока, не помстити вчасно, підбивочки не зробити, як вона тобі у плач. А раз вона плаче, значить, жарко їй, так жарко, аж загорітися може.

А тоді одчіпка, а тоді ганьба перед колективом... І тикати-муть в тебе вороги пальцем, мовляв — слабо! Додарничався!

Одного разу, — каже Лістровий, — їду я з маршрутом. Од'їхали од Бобринської честь-честю. Все в порядку. Сиджу я на тормозі й думаю про дома, про дітлахів своїх, коли раптом чую, — цистерна запищала. А там же, 50 тонн нафти, срочний груз, для МТС, для збиральної. Ах ти ж, думаю, трам-тарарам... Пропав Лістровий, пропав кращий ударник Бобринського району. І за що тобі тільки премію платили? Ні, не буде цього, не буде одчіпки: здохну, а доведу тебе, стерво до кінця... І довів.

— Як саме? — питаєте.

— Довів... і точка...

Проте цю «точку» може вам розшифрувати кожен робітник паровозоремонтного заводу, кожна дитина з Бобринської, кожен учень. Вам розкажуть, що Лістровий, ризикуючи життям, сорок верст висів одною ногою на підніжці тормозу, учепившись рукою за поручень, а другою весь час заливаючи оливою буксу.

А Лістровий, закурюючи цигарку, додасть:

— Це юринда! Я хоч на підніжці висів, а от у нас є один комсомолець, так той на «струнці» сидів і гасив верстов із тридцять буксу. Ото — герой, справжній герой...

І далі...

— Ми з Парубченком пара чобіт. Навіть їздили з ним на пару... І не було такого поїзда, що ми не довели б на всі сто до кінця.

Потім він перекидає міст у своє минуле, барвисте й різноманітне минуле, і ви здивовано дізнаєтесь, що він, назовні молода людина, працює вже 23 роки, що за цей час він набув не одну

кваліфікацію, що він і кровельник, і слюсар, і токар, і ще щось забув. А пізніше Жовтень, партизанський загін, рушниця, Червона армія і фронти, фронти, фронти...

— А тепер хіба не фронт? — вірається голос Парубченка...

— А так, — одказує спокійно Лістровий, — самий справжній

фронт, тільки за рушницю править тобі маслянка...
Так було до 1922 р., коли Країна Рад, розстроивши недобитків капіталізму на кшталт Денікіних, Петлюри і Колчаків, гарячково заходила гоїти рани довголітньої війни.

Тоді Лістровий розпроцавав з п'ятикутною зорею на шоломі й став за токарський верстат воєнно-морського заводу в Севастополі. Обточуючи деталі, він сумував за рушницею, за тяглистими піснями свого партизанського загону, за степовими вітрами.

А потім прийшов спокій, прийшла свідомість величі завдань, що їх перед кожним трудящим, а значить і перед ним, Лістровим, поставила Країна Рад і від тоді він працює ударно.

Потім завод змінився залізницею, роботою в депі на ст. Бобринське.

— Якже ж він, кваліфікований токар, слюсар та опинився в мастильниках?

— Тут заковичка одна вийшла, — каже Лістровий. — Я працював у депі, робота важенька, а здоров'я підгуляло. От і пішов я в мастильники. Думав — перепочину, а так знов до верстату... Спершу соромно було, людей обходив, як з «катеринкою» йшов на роботу. Де ж це бачено, щоб з токаря та на мастильника?

— Воно, конешно, це з дурості таке, бо мастильник, та ще й добрий мастильник — відповідальна кваліфікація...

Парубченко сміється:

— Можна сказати — інженер буксяний!

— А скільки цей інженер заробляє? — питає ви.

Парубченко й Лістровий похашцем починають розповідати, як їм було погано за зрівнялки на транспорті, як добре тепер.

— Колись, скільки б ти не їздив, як би ти не працював, більше сотні не заробиш. А тепер — премії тобі — раз, кілометри за їзду — два, за їзду без одчіпок — три; от і вийде на три з половиною сотні. Ну, і ударна пайка, ну, й поросся оце Соколов дав кожному з нас, і картопля, і капуста, і морква. Не погано, що й казати.

— — —

Пламеніє небо на заході...

Вечір.

Морозяний вітер мчить у степ сніжану пилоту й обпалює

обличчя. Ми йдемо пероном Бобринської й докінчуємо нашу бесіду, розпочату годину тому в редакції «Ударника Транспорт». Завтра ми роз'їдемося у різні кінці — Лістровий поведе маршрут з вантажами, Парубченко поїде — Лістровий поведе про стан ударництва на Бобринському поїде доповідати наркомові щоб написати про роботу цих героїв, а я назад у Київ, од цього слова, вважаючи, що вони звичайні люди, що героїства тут нема «нікоторого», що вони просто чесно працюють.

Прощаючись, Лістровий виймає засмальцьованого коньєрта й каже:

— Побачите т. Соколова, передайте йому од Христинівських ребят листа... Зайшов би до нього сам, та ніколи, треба поїзд приймати.

— — —

Кабінет начрайполітвідділу Бобринської т. Соколова має одну властивість: його вікна світяться цілу ніч. Шукати Соколова вдень у кабінеті — річ дуже невдячна, можна сказати — марна, бо вдень йому за кабінет править депо, паровозоремонтний завод, теплушки мастильників, управа району — скрізь він побуває за день, скрізь його хазяйське око загляне, підкрутить, підбадьорить.

Інша справа вечір... Соколов звечора аж до пізньої ночі в політвідділі, в кабінеті. За цей час вислуховуються звіти секретарів осередків, йдуть розмови телефоном з точками району, провадяться теплі бесіди з робітниками, що зайшли до нього на «хвилинку».

З цієї властивості кабінету Соколова скористувався і я. Передаючи йому листа од ударників Христинівки, я його спитав, — чому саме мастильника, а не когось іншого піднесено тепер так на щит?

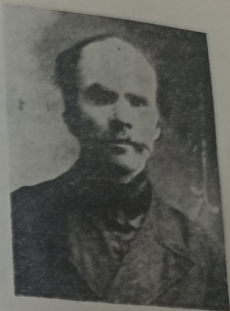
— А тому, — відповів Соколов, — що мастильника досі вважали за шмаровоза, як його назвав міщанин. А між тим, од його роботи, од його уміння залежить великою мірою доля транспорту. Як на мене, слово мастильник застаріле, його треба змінити новим — майстер букси.

— Так, так. Майстер букси.

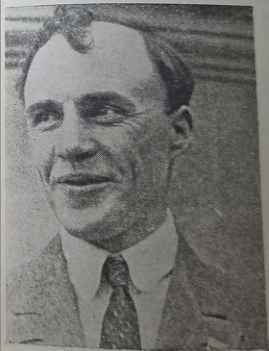
ΦΟΤΟΜΑΤΕΡΙΑΛΙΑ

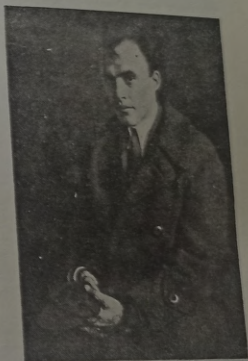
А. Фальківський — портрет.

Батько поета.

Дві з різних часів світлини поета.

А. Фальківський

Родинне фото. Стоять: Д. Фальківський, батько його дружини, брат його дружини. Сидять: дружина поета, її мати й сестра.

Любому
матчеві й мамусі
на спогад від
Діми
"Бодрис" 19 $\frac{5}{VI}$ 25 року

Присвята батькам на зворотному боці горішньої фотографії.

ДУФАЛКІВСЬКИЙ

Бусії

ВИДАВНИЦТВО „МАСА“

Перша збірка Д. Фальківського, вид. в Києві 1927 р.

ДАМИТРО ФАЛЬКІВСЬКИЙ

НА ПОЖАРИЩІ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Друга збірка Д. Фальківського, вид. в Києві 1928 р.

Д. ФАЛЬКІВСЬКИЙ

ПОЛІССЯ

//ЗАХІДНЯ УКРАЇНА//

Третя збірка Д. Фальківського, вид. в Харкові—Києві 1931 р.

195

ДМИТРО ФАЛЬКІВСЬКИЙ

ПОЛІССЯ

ПОЕЗІЙ ЗБІРКА ТРЕТЯ

*Хорошому товаришу
Віг. Могачого Корсеновського - автору
Олександровичу
Київ 1932 11/111*

«ЗАХІДНЯ УКРАЇНА»

ХАРКІВ — 1931 — КИЇВ

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ В КОРОСТЕНІ.

24 листопада група київських письменників: Я. Савченко, Г. Косинка, М. Терещенко, М. Бажан, Д. Фальківський, Я. Качура та Б. Антонович-Давидович, на запрошення коростенської газети "Нове село" та інспектури окрнаросвіти відвідали м. Коростень, де виступили на двох літературних вечорах у залізничному клубі та в театрі ім. Франка.
На світлині:—Київські письменники з групою коростенських парт та культпрацівників.

Микола Франко
 Остап Вишня
 Леонід Губов
 Т. Франко
 Валерія Каліжур
 Дмитро Фальківський
 В. Катусь
 В. Катусь
 В. Катусь
 В. Катусь

Група українських письменників. Стоїть перший справа — Д. Фальківський.

Група українських письменників і критиків 20-років. На фото (зліва направо, верхній ряд): Загул, Зеров, Драй-Хмара, Косинка, Сосюра, Осмачка, Корняк, Івченко, Якубський; (середній ряд): Романович-Ткаченко, Могілянський, Елдан-Блакитний, Пилипенко, Тичина, Филипович, Фугорянський, Елдан-Рильський, Меженко, Хвильовий, Йогансен, Михайлів, Вериківський, Козицький.

СПОГОДДИ

Мої спомини про Фальківського

Те, що прізвище його не Фальківський, я знав, але він не любив про це говорити, та так ніколи і не сказав, яке ж справжнє його прізвище? Думаю, що тут були політичні міркування, зв'язані з попередньою роботою його в ЧК.

Одного разу я запитав його про родинний стан, звідкіля він походив. На це він відповів:

— Я сирота, ні батька, ні матері не маю. Прізвище своє я змінив і відтоді ніяких зв'язків з ними не маю.

Зустрічався я з Фальківським у себе вдома у 1926-28 роках. Я тоді мешкав у Києві і працював директором Інституту книгознавства. У мене ж вдома він зустрічався з Євг. Плужником, котрим були добрими товаришами, але зверталися один до одного на «Ви».

Про свої літературні уподобання говорив небагато. З сучасних поетів визнавав бездоганим Євг. Плужника, але це визнання було сказане не з дискусійної трибуни, а приватно. Душею був із Зеровим, Филиповичем. Це були товариші по духу, з ними він погоджувався більше, як з іншими. На модного в той час поета С. Есеніна не дивився як на божество, хоч деякі твори йому подобались. Думаю, що був особисто знайомим з М. Хвильовим та В. Сосюрою, але про це він не говорив.

Зовнішньо виглядав скромно, не впадав в вічі. Середнього росту, сухопарий, одягався безпретензійно, як і М. Зеров. В розмові був веселим, досить жвавим, любив жарти, дотепи. В поведінці урівноважений, стриманий в рухах.

Останнім часом, з днів нашого знайомства, захопився музикою, навіть брав уроки. Він мав неабиякі здібності до музики. Бувало, прийде до мене і відразу ж сідає грати за піаніно, нерідко добирив сам ноти, складаючи невеличкий твір. Читав багато музичної літератури. В своїх музичних уподобаннях тяжів до класичних творів.

В 1927 р. я написав рецензію на його збірку поезій, незважаючи, що симпатизував автору, був об'єктивним і трохи покритикував його. Фальківський ніскільки не образився на це, продовжував приходити до мене, коли хотів, не чекаючи виклику чи запрошення.

В букіністичних крамницях

У Києві в 20-ті й 30-ті роки квітла (як і в інших великих містах Радянського Союзу) букіністична торгівля. Вона не обмежувалась (як нині) двома антикварними книгарнями — крім кількох книгарень, букіністи торгували ще в численних кіосках, а то й просто собі розкладали книжки на вулиці. Особливо рясніла такими дрібненькими крамничками Велико-Підвальна вулиця — від Золотих воріт майже до Сінного базару, а також Володимирська вулиця (тоді перейменована на вулицю Короленка) — дорога, що вела до Університету (тоді він звався Інститут Народної Освіти). Серед букіністів були непогані знавці книги, ентузіасти своєї справи. В усякому разі, траплялися серед них постаті дуже колоритні, на зразок грека Мазараки, поляка Івашкевича, що переважно польськими книжками й торгував, або Геренрота. Книжок було багато, і то найрізноманітніших, щодня можна було натрапити на щось нове. Цілком ясно, що навколо постачальників гуртувалася й група споживачів — запальних бібліофілів чи бібліоманів. Найчастіше це були популярні учені, співробітники Академії Наук, професори університету, лікарі. Кожен з них за обов'язок свій вважав обійти принаймні хоч раз на тиждень усіх книгарів.

Ось, поволі простуючи до Академії, зупинився коло розкладки вуличного букініста Агатангел Кримський. Букіністові вчений добре відомий, він шанобливо підходить до академіка, питаючи, що саме потрібно, обіцяючи дістати й те, чого нині нема. Енергійним кроком, швидко йде до університету професор Степан Савченко — він і книжкові справи ладнає швидко, — що бере, то бере блискавично й біжить далі. Популярні серед букіністичних кіл збирачі, власники великих бібліотек, професори С. Маслов та М. Калинович, не меншу повагу має М. Зеров. Ось він зупиняється коло крамнички Геренрота. Власник радіє, пропонує професорові «щось надзвичайне» — книгу з дарчим написом П. Куліша. Микола Костьович розглядає: «Досить майстерно зроблено, — каже він, — але все ж таки у фальсифікатора не було належної твердості руки. Та й оцей розчерк у Куліша має трохи інакший вигляд». Букініст засмучений і збентежений.

Серед постійної клієнтури були й люди скромнішого рангу; бували покупці «обмеженого профілю» — пригадую, як один військовий збирав лише Біблії — всілякі видання й усіма можливими мовами. Серед неофітів, завербованих у лави книголюбів,

опинився й я — тоді ще (в 1927—1931 роках) молодий студент-філолог. За певний час до моєї постаті звикли, мене вже пускали в глибину крамничок, дозволяючи порпатися серед невиславбюджету, давали в борг. З письменників у ті часи книголюбів було не дуже багато: найчастіше, мабуть, у крамниці чи біля розкладки височіла монументальна фігура Миколи Терещенка. Але от несподівано виявилось, що не цурається букіністичних книгарень і Дмитро Фальківський. Побачив я його в книгарні на вул. Леніна (колишня крамниця Оглобліна). З книгарні я знав, що це Фальківський, як знав і багатьох інших тодішніх київських письменників. Невисокий на зріст, постаць трохи похила, тихий голос, повільні рухи, якийсь повіз прихованої сили — водночас надломленості, смутку, прихованого також. Зайшли ми до крамниці майже разом, і нас обох, як постійних і знамих покупців, запрошено в глибину приміщення, де на полицях у безладі лежали й нові набутки, і те, що лишалося довгий час без руху. Перше, на що падав погляд, були цілі паки Загулової збірки «Мотиви». Вийшла вона років два тому (а подія, про яку я розповідаю, сталася, либонь 1929 року). Книжка не пішла, і чимала кількість тиражу потрапила тепер до антикваріату, де її мали продавати за знижену ціну.

— Ось де Загул сів маком — звернувся до мене Фальківський.

Це й був початок нашого, сказати б, напівзнайомства. — бо коли я знав, з ким маю справу, то моему співрозмовникові я так і лишився невідомий. В усякому разі від тоді ми вже почали вітатись, а зустрічаючись, кілька разів обходили букіністів разом. Спорт полягав у тому, щоб перехопити щось цікаве, взяти якусь книжку раніше за конкурента й потім хвалитися нею. Так, скажімо, одного разу я зустрів поета, що виходив уже з крамниці, маючи в руках «здобич» — дві книжки.

— Що це таке? — питаю.

— А то такий англійський поет XVII століття, антипуританського напрямку, — повчав мене Фальківський, цим приховуючи втіху, — мовляв, таки мені дісталася книжка. Це була поема Семюеля Батлера «Гудібрас» в оригіналі, а крім того, польський переклад її, що належав Марії Конопницькій. Цей переклад був якимось раритетом — ніколи потім він мені не траплявся, і ніде в критичних працях про Конопницьку я не знаходив згадки про цей переклад. Що мені лишалося казати?

— Може, перекладатимете? — питаю.

— Та воно й можна б, тільки хто ж видає схоче! — відповів поет.

Наші нечисленні й уривчасті розмови отак і кружляли навколо книжок. Жодного разу я не спробував заговорити про власну поезію Фальківського. Чому? Він не належав до тих, чия творчість мене захоплювала. Моє стримане ставлення до поезії Фальківського не було винятком, — багато моїх однокурсників були до неї не то що стримані, а й неприхильні, але з інших причин. Хлопці, що горнулися до «Молодняка» й приятелювали з Борисом Коваленком, заперечували Фальківського (а в одному гурті з ним і Плужника, і Косяченка) як «занепадників», яких, з погляду офіційної тогочасної критики, злочином були «мінорні мотиви». Для мене такі аргументи не були слушні. Мотиви смутку в поезії Фальківського надавали їй особливої щирості й людяності, щирий ліризм — це якраз було те, що приваблювало в цій поезії. Але тематика Фальківського видавалась одноманітною, так само, як одноманітні були й словесні засоби. У порівнянні з Рильським або тим самим Плужником він виглядає примітивнішим, стояв, здавалось, на нижчому щаблі поетичної майстерності. Ось чому я не мав охоти зачіпати власну творчість поета. Біографічна основа його поезії, чисто людська причина його «занепадництва» трохи була відома мені, як і всім, хто хоч трохи цікавився тодішньою українською поезією. Але про це можна (та чи й можна?) було розмовляти лише з ближчою людиною, — такої теми з перших днів випадкового знайомства не зачіпають. Огже, моїх кілька «книгарнянських» зустрічей з Фальківським і обмежились виключно темами букіністичного полювання, — одну тільки цю риску і мали на меті нагадати мої коротенькі спогади. Хто міг тоді подумати, що мене яких три-п'ять років, і доля поєднає «занепадників» з тими, хто їх поборював, що на багато років ім'я Фальківського буде так само викреслено з літератури, як і ім'я найпоследовнішого борця з «мінорними мотивами» — Якова Савченка? Кому могло спастись на думку, що близький уже кінець Фальківського, який осяє таким трагічним світлом його поезію?

13. II. 1968 р., Київ

(З приватного листа до впорядника цієї публікації)

М. Бажан

Ви стільки мені питань поставили, що відповісти на всі — і самому засісти спогади писати. Я б це з радістю зробив, але абсолютно не маю часу. Отже, можу тільки коротенько на деякі Ваші питання відповісти. Так, дружину Д. Фальківського я знав, цю лагідну, білявеньку, товстеньку жіночку з її «акаючою» російською вимовою, якої вона не позбулася, говорячи і українською мовою. Була весела, гостинна; самовіддано опікувалася своїм не дуже могутнім Митею, любила, коли до них, в українське однеєненьку, скромну кімнату, приходили друзі. Жилося не дуже розкішно, але Ліля навіть вечерю вміла зготувати смачно, а подати щедро і мило. Я її бачив і після арешту Миті, і по такої пересічної і ніяк не видатної для поверхового зору, з найглибшою пошаною згадую її, тепер уже, видно, померлу. Горіла на жодні зальоти не замірявся. Театр, кіно, концерти — ходили вони вдвох і любили ходити. Співати сам, якщо й співав, то рідко. Словом, я не пригадую за ним такого дару.

Спасибі Вам за надісланого вірша, якого Дмитро мало не сорок років тому присвятив мені. Буду радий одержати від Вас звістку.

4. II. 1968 р.

(Уривок з листа до впорядника цього видання).

Серцем піякний і чистий

20-річного юнака привело до ЧОН'у (Частина особливого призначення) — розповідав про себе Дмитро Никанорович Фальківський — природне і шире бажання служити Революції, в міру сил своїх оберігати паростки нового життя. Разом з Жовтнем воно прийшло і в окуту споконвічною темрявою поліську глушину. Дмитро разом з ровесниками усім серцем відгукнувся на заклик революції. Чонівці оберігали шляхи і мости, підступили до містечок і сіл від банд, що раз-у-раз порушували кордон і погрожували безпеці громадян молодій Українській Радянській Республіки. Україна ще не залікувала рани, заподіяні ворожими навалами. Це було в ті часи, коли за наказом партії і Микола Островський, вчорашній червоноармієць, в майбутньому улюблений письменник мільйонів трудящих, очолював одну з комсомольських організацій, яка стояла на варті прикордоння.

Саме таким, «ніжним і чистим» (Д. Фальківський), відданим революції, партія дала в руки зброю. Звання чонівця вони шадували як свою честь.

Коли ми вперше познайомилися з Дмитром? І де? Може, в клубі робкорів Київської «Пролетарської правди», де я тоді працював? По сусідству з ним містилася редакція журналу «Глобус», Д. Н. Фальківський був одним з її завсідником.

Може пізніше в редакції кіногазети або журналу «Кіно», де секретарював Фальківський?

В кожному разі наприкінці 20-х років Дмитро Фальківський був уже цілком як своя людина у мене на новорічній вечірці, де за столом зустрілися робкори, літератори, музиканти. І називали його по-дружньому-ласкаво «Митя». А були ж це різні люди. Поруч з поетом Максимом Рильським та його другом Вадимом Охріменком, професором Миколою Грінченком, сиділи токар з «Фізико-хіміка» Аркадій Каракатенко, електромонтер залізничних майстерень Арон Гільман, кочегар з електростанції Федір Петров, художник Агніт-Следзевський, журналіст Іван Єжелі...

Що приваблювало в Дмитрі? Худорлявий з смутним поглядом (над Фальківським вже тоді тяжіла невиліковна хвороба) він не одразу міг причарувати співбесідника. Але обличчя освітлювала наївна, трохи дитячо-довірлива і щира усмішка і серця розкривалися поетові назустріч.

У Фальківського, здається, не було недругів. Привітний, доброзичливий, рівний у ставленні до тих, хто викликав його симпатії, він сам відчував симпатії батькох.

Дмитро Никанорович сторонився усяких літературних чвар. Але він ніколи не був примиренцем до зла. Дрібні людці, кар'єристи викликали у Дмитра огиду. Дуже не любив він одного такого пристосованця, який претендував на якусь провідну роль серед критиків. І Дмитро склав про нього «оду». Вона довго ходила по руках. Пригадую, починалася так: «Матери лорда, посмішки хороші...». Епіграма безжально картала те, що ховалося за цим зовнішнім — кар'єризм, душевну порожнечу, байдужість до літератури, яку Фальківський вважав «святою правдою».

Сам він, Дмитро, з перших свідомих років життя закоханий в революцію, нездатний був на жодне пристосованство.

То були складні для поета часи, коли лірика була не завжди в пошані, зокрема у деяких працівників видавництва.

Якось Фальківський розповідав про розмову одного молодого поета з таким от видавничим працівником.

У переказі Фальківського цей діалог звучав приблизно так:

— Що ж ти собі гадаєш, голубе мій? Т-у-т (працівник був заїкуватий і співрозмовникові доводилося завершувати репліку) у тебе про ко-о-ханья, про зорі, а про бу-бу-бу...

— дівництво

— Саме так: ні — ні — ні сло...

— ва!

— Еге ж. Так діло не піде.

— Так що ж мої поезії не побачать світу?

— А-а-а, це як хочеш, так і ро-ро-ро...

— зумій?

— Саме так, голубчику.

На цьому Фальківський ставив останню крапку в своїй розповіді.

Та Дмитро Никанорович і сам був вимогливим суддею, коли треба було перегородити шлях халтурі.

За письмовим столом — двоє: секретар редакції і відвідувач. Секретар уже переглянув половину рукопису. Він закриває зошит, підводить голову:

— Він же шпiон, — каже Фальківський. — Це одразу кожен зрозуміє. І ворожа розвідка, певно, послала його до нас викрасти отой винахід, про який ви так докладно розповідаєте. Але це шпiону не вдасться. Далі буде так...

І Фальківський імпровізує дальшу схему недочитаного ним сценарія.

— Як ви догадалися?

Із шухляди з'являються і лягають на стіл один за одним зошити.

— Натто вже схоже...

Відвідувач соромливо відводить очі і нишком зникає з кімнати.

Якось Дмитро мені сказав:

— Поцікався Сашком. Чудовий карикатурист. Тепер пробує себе в кіно. Здається, вийде з нього цікавий режисер. Подивися його «Сумку диккур'єра». Напиши, давай підтримаємо хлопця.

Подивився. Написав. Газета «Кіно» надрукувала підвал з категоричним присудом, властивим юності: «Молодий режисер подає великі надії».

Ні, не хочу приписати собі заслуги у відкритті Олександра Довженка, тим більше, що на той час уже була опублікована робота М. Бажана про славного митця, вона зробила початок майбутній довженкіані.

Згадав цей випадок, бо ж він дуже промовисто говорить про чужість, доброзичливість, прагнення допомогти талановитій людині — риси такі властиві Фальківському.

... Після редакційної метушні Дмитро Фальківський поспішав додому або на дачу в околиці Ірпіня, до сім'ї, привітної і гостинної дружини Лілі, за походженням сибірячки, яку разом з її матір'ю доля закинула на Україну, що стала їй рідною. Він поспішав долюбимих книжок і до... фортепіано. Коли Дмитру було вже за тридцять і матеріальні справи його покращали, він купив (або, можливо, взяв на прокат) піаніно. На подив друзів і знайомих Фальківський почав вчитися музиці.

— Хочу своїми пальцями грати Шопена...

Його вчительку Лідію Шур, віком молодшу за учня, недавно вихованку консерваторії, дивували терпеливість і настійність поета, музиканта в душі.

Перший вальс у власному виконанні Дмитра був маленьким святом у родині. Хоч, зрозуміло, Шопен звучав у полегшеному викладі.

Симпатію до Дмитра відчували всі, кому пощастило зустрітися з цією людиною, готовою ділом чи хоча б доброю радою допомогти товаришеві в біді, а коли радість, то поділити його радість.

І не тільки люди линули до нього...

У суботу надвечір, придбавши в касі «туди-сюдойного» квит-

ка (так його іменували мешканці Ірпіня, бо на квитку так і було надруковано «туди — сюди»), я їхав до Ірпіня. Здебільшого Дмитро виходив зустрічати мене на станцію. Але не сам. Попереду біг кіт, за ним шкутильгав на трьох лапах собака, а іноді над головою Дмитра каркала ворона, силкуючися не відстати від господаря. Процесія, природно, привертала увагу всіх, хто виходив із вагонів.

На цій дачі щоразу можна було надібати якогось нового «приймака», наприклад, врятованого із пазурів хижака покаліченого птаха. Дмитро підбирав скрізь покинутих або покалічених тварин. Собаки й коти збігалися сюди мало не із усього Ірпіня.

Найбільшою пошаною у Фальківських користувався хворовитий уже і підсліпуватий пес («наш фамілійний скарб»). Це завдяки йому Дмитро колись познайомився в Ботанічному саду зі своєю майбутньою дружиною.

Як же кликали тоді цей «фамілійний скарб»? Не пригадую.

Київ, лютий 1968 р.

Подумай тільки — душу має!

Фальківський — це не справжнє його прізвище. Він і сам казав мені про це не раз, але яке ж було справжнє — того, здається, не знав ніхто, і допитатися в нього була марна річ. Він ніколи не замислювався над своїм місцем у літературі, над спадщиною, яку він залишить нащадкам, і його годі було переконати назвати своє прізвище бодай для історії літератури. Він, іронічно посміхаючись, махав на всі настирливі запитання рукою і незмінно відповідав:

— То не має значення...

Якось я надумав застукати його зенацька й, припускаючи, що прізвище Фальківський утворено від німецького *der Falk* — сокіл, раптом звернувся до нього:

— Так от, Дмитрику Соколовський...

Але він перебив мене, жартуючи:

— Ні, я так не граюся! І не пробуй розгадати, бо однаково нічого з того не вийде.

Але чого він так уперто крився зі своїм справжнім прізвищем? Може, було це зв'язане з якоюсь особистою трагедією, про яку боляче було згадувати навіть самим тільки звучанням давнього прізвища? Але тоді він не реагував би так безжурно на мою останню спробу. Може, потреба мовчати про своє справжнє прізвище була спричинена його попередньою роботою в ЧК, де все було утаємничено й закаzano будь-коли підіймати завісу над найменшою дрібницею? Але він одверто казав, що працював у ЧК, хоч і уникав у розповідях спинятися над цим докладно. Хто зна, що змушувало його не називати справжнього прізвища; можна тільки напевно сказати, що це не було ні кокетуванням, ні інтригуванням, бо такі риси були зовсім чужі для його внутрішнього портрету, що визначався, насамперед, щирістю. Ні в особистому житті, ні в поезії, яка відбивала його внутрішнє «я», він не лукавив і не фальшивив, «не був дволикий», як писав у одному вірші про себе, лишаючись до кінця одвертим. Чимало сторінок поезій Фальківського можна було б сміливо назвати «Сповіддю чекіста», дарма що під такою назвою публікувалися за кордоном спогади втікачів, які охоче підхоплювали швидкі до сенсації запопадливі підприємці-видавці. Але то були спогади перекинчиків, де таїлося не стільки сповіді, скільки бажання заробити на дражливій тематиці. Такі автори лиш розкривали таємниці того закладу, де вони працювали, а не свою

душу, бо душі їхні були порожні. На батьківщині їх вабила до органів безпеки влада над людьми, в капіталістичному світі — можливість туго набити гаман.

Дмитро Фальківський ніяк не підходив під таку мірку. Він не був і не міг ні за яких обставин бути перекинчиком, так само як не могла його знайти ні влада над людськими душами, ні матеріальні блага, до яких він навдивовижу був байдужий. Це був чекіст — ентузіаст і поет.

Після страхіття Сталінського терору, після річок пролитої крові ні в чому неповинних людей важко уявити чекіста, наділеного такими властивостями. Давно бо стерлися в людській пам'яті ті наміри й завдання, що покладали на ЧК основоположники цієї організації Ленін і Дзержинський. Їх затьмарила, а потім і зовсім усунула диявольська гарячкова діяльність Московського центру на Луб'янці з широко розгалуженою мережею, що густо вкрила всю неосаянну країну на шостій частині земної кулі.

Можна припустити, що психічно хворий або в кращому разі психічно неврівноважений Сталін, слабуючи на манію переслідування, вбачав навіть у своїх вчорашніх товаришах ворогів і, ототожнюючи через манію величності себе з народом і революцією, давав органам безпеки санкцію на знищення невинних людей. Можливо, й справді Сталін часом не знав, що діяв. Але обер- і унтердіячі Луб'янки та її незлічених філіалів знали добре, що робили. Знали й особливості хворої психіки Сталіна, знали й ціну фантастичних зізнань своїх жертв. Який тут у дідька ентузіазм і поезія! — Кривава вакханалія, коли млин смерті працював на повну потужність, набираючи такої інерції, що його жорна захоплювали часом і своїх мірошників... Це була не боротьба антагоністичних соціальних сил в ім'я перемоги ідеї, а безоглядне масове побиття в інтересах особистої кар'єри, щоб спритніші виконавці кошмарних містерій ступали вище по слизьких сходах до орденів, звань, нагород та всяких матеріальних заохочень.

Але були за перших років революції й інші чекісти — чекісти-романтики; була й романтика ЧК. Жорстока вона була, як і та класова боротьба, де зійшлися в останньому смертному двобою непримиренні соціальні сили, як жорстокий був той суворий час запеклої громадянської війни. І все ж то була романтика боротьби, романтика самовідданого служіння революції, в якій «мушу» брало верх над «хочу». То була романтика самопожертви не в ім'я реального сьогоднішнього, а — в ім'я вимріяного завтрашнього. Хай особи з патологічними нахилами

типу героя раннього роману І. Еренбурга «Жизнь и смерть Николая Курбова» просувалися в цю таємничу організацію, хай просакували туди часом усякі пройдисвіти й авантюристи і плямували нещадною жорстокістю ім'я чекіста, але тим світлішими постають у ретроспекції часу такі чесні постаті чекістів, як Дмитро Фальківський.

Радянську країну оточували звідусіль армії білогвардійців та інтервентів; кишив ворогами й радянський тил. Ворог хитрий, підступний, не одразу й розпізнаєш його серед безликої маси обивателів, мішан, що причаїлися в своїх норах і вичікують, хто перемаже. Щоб не марні були величезні втрати на численних фронтах, щоб перемогла революція, — треба вичистити тил. «Хто не з нами, той проти нас!» — кричали на стінах плакати. «За життя розплата тільки кров'ю, тільки смертю перемажеш смерть!» — писав В. Блакитний, «Гей, не спи, робітнику: на панському смітнику вороги не сплять!» — гукав В. Чумак і заплітав свою поезію гімнами червоному терору. Червоний терор ставав піснею, поезією, в якій перепліталися в одне суцільне — любов і гнів, гуманність і жорстокість, коли все це вихоплювалося з глибин душі в молитовно-піднесеному екстазі:

*О нестерпимо гострий зір!
О меч мадонни комунара...*

Але червоний терор — не тільки пісня, це й невблаганна, сувора дійсність. З розплутуванням складних манівців замаскованого ворога, з раптовою зустрічю на глухій вулиці передмістя, з наскоком на конспіративну квартиру, з пострілами, смертями, кров'ю і трупами. А ще гірше — з розстрілами. Коли мусиш убивати невідому тобі людину, провини якої ти сам і не знаєш, але тобі сказано, що то ворог — і ти мусиш вірити і вбивати... Але ворог, тепер уже безборонний, приречений на страту, — теж людина. Він, як і чекіст, на чергування якого випало вчинити вирок, має те, що притаманне людині, має душу, яка зараз, після короткого вдару пострілу, покине безвільне, мертве тіло... «Подумать тільки — душу має!» — пише Фальківський в одному своєму вірші, і це, як лейтмотив, проходить через усю поезію поета-чекіста, цю зворушливу сповідь перед самим собою. Бо людське й людяне ніколи не покидало Фальківського, цього чулого Дмитрика, як звали його у вузькому колі товаришів за лагідну, ніжну вдачу.

У одному з найкращих творів Миколи Хвильового, новелі «Я», є три типи працівників «чорного трибуналу комуни»: док-

тор Табат — «з каменем замість серця», нерішучий, добросердний Андрюша, якого партія послала проти його кволої волі в ЧК, і Я, від імені якого точиться розповідь, — з роздвоєною душею, з розколотим навіплід «я». Чи схожий був чекіст Фальківський на котрогось із цих троїх? Ні. В нього було бентежне серце, а не камінь, він, не огинаючись, пішов на страшну роботу в ЧК, бо для нього то був поклик революції; і душа його була не роздвоєна, бо вірив, що треба так іти і тільки так. Хіба що тремтіла під час пострілу. І все ж є щось спільне в цій мало розгаданій, трагічній постаті нашої літератури з квінтесенцією тої чудової новели, яку недарма присвятив Хвильовий — цвітотві яблуні: Дмитро Фальківський міг би піти в разі потреби на все заради «прекрасних озер загірної комуни»...

І все ж він пішов з ЧК. Як це сталося — невідомо, бо то було в Білорусі, відкіля він приїхав до Києва десь 1923 чи 1924 року. Приїхав хворий, з завдатками сухот, стомлений, але з усміхненим обличчям і затаєною журбою в очах. Може, саме хвороба сприяла тому, що він зміг назавжди пірвати з тим закладом, для служби в якому він став тепер внутрішньо непридатний. Він не любив про це говорити, але чимраз більше й одвертіше промовляла про глибокий внутрішній злам його поезія. Він вступив до київської філії Спілки пролетарських письменників «Гарт», але ніяк не міг втрапити на ту вузьку, прямолінійну творчу стежку, на яку згняв київських гартіванців їхній ідеолог, критик Борис Коваленко — апостол вульгарного соціологізму, задавної схеми й догматизму. Як було Фальківському настроювати свою ліру на мажор, коли навколо пишню квітнув НЕП, відкривалися приватні крамниці, ресторани, на селі підносили голову глитаю, реставрувалися давні капіталістичні відносини, а з ними повертався з небуття клас власників і підприємців-непманів, народжувалася каста новітніх бюрократів... Так, ніби не було громовиць Жовтня, не було пролито стільки крові, щоб це ніколи не могло повернутися знов.

Багато хто з тих, кого заклікав до творчого життя Жовтень, не могли сприйняти НЕП-у. Ось Володимир Сосюра писав тоді:

*Я не знаю, хто кого морочить,
Але я б нагана знову взяв
І стріляв би в кожні жирні очі,
В кожну шляпу і в манто стріляв.*

Але Фальківський вже не буде стріляти. В кого? За що? Для чого? «Нас тільки сотня з батальйону»... Та де там сотня!

Однійці залишилися тільки а тої залізної когорти, що йшла на «останній і рішучий бій», але й вони товчуться тепер на біржі праці, ходять неприкаяні по вулицях великого міста серед чужих, байдужих, а то й ворожих до них людей. Їхній настрій передає незабаром Сосюра рядками неопублікованого вірша:

*На світі радості так мало...
Який у чорта день бадьор,
Коли ми крила поламали
У леті ясному до зор!
Коли розходяться з ділами
В розгоні страшному слова...*

З таким настроєм ходив і Фальківський на збори Київ-Гарту слухати пісні проповіді Коваленка, цього неосхоластика, що з упертістю, вартою кращого застосування, силкувався підігнати реальне життя під змертвілу вже догму й нещадно каргав так званих занепадників, під ідеологічно-небезпечний вплив яких чим раз більше підпадало молодих гартованців. То був час, коли мінорна поезія Сергея Єсеніна дуже впливала на літературну молодь не тільки Росії, а й України, коли занепадництво ставало модою і кожний молодий поет, що не хотів пасти задніх, вважав за доконечний обов'язок — пожуритися. Дуже схилився до журби й Фальківський, але в нього були на те свої підстави.

Час великих соціальних погрусів, здавалось, остаточно відійшов у минуле, надходила пора підбивати підсумки здобуткам і жертвам, глянути, чи окупилися ті безсонні ночі, тиф, голод, неопалені приміщення і трупи, трупи... З цього погляду вельми характерний вірш Фальківського «На сажень викопали яму...» Одгремів бій, ворога далеко погнали, ховають забитих у спільну братську могилу. Одійшла поезія бою, і натомість заходить сіра проза буденного. Ховають недбало, абияк — «одних угору головами, других — аби не на ногах», і ось насипано останній штих землі, і гробарі закурюють махорку,

*А потім хтось уткнув ізбоку
З рушниці ржавого штика,
І напис на степи широкі:
«Стрелки NN-ского полка»...*

«Оце і все» — пише поет; «Тільки й того!...» — з гіркою жахою каже читач, не задумуючись ще на тим, що за один той хтось, який завершив церемоніал похорону. Він був тоді ще майже

непомітний цей хтось, поет зустріється з ним пізніше не тільки на сторінках своїх поезій, а й у житті...

Мовою Коваленка й Коряка така поезія звалася занепаднаць-життя, глянути на реальні речі своїми очима без допомоги окути вистражданій душі поета Фальківського казенний оптимізм! Він став шукати собі іншого літературного товариства і знайшов його серед тих, по яких Коваленко раз у раз зосереджував вогонь своєї важкої, але не далекоїбійної артилерії. Він вступив до «МАРС»-у (Майстерня революційного слова), який утворився з невеликої числом, але міцної духом «Ланки». Тут не було ні ідеологів, ні пастирів-керівників, не було навіть жодного критика. Тут вільно було журитися, коли тобі сумно, тут уміли й до сліз сміятися над примітивізмом і безглуздам, що їх час від часу подавало поточне життя. Такі неоднакові, як Плужник і Осьмачка в поезії чи Підмогильний і Косинка в прозі, марсівці проте були щільно об'єднані в одне здружене товариство своєю любов'ю до літератури й прагненням прислужитися в літературі й народолобні традиції літературного минулого, марсівці намагалися перенести їх у свою творчість, укладаючи тим підмурівок для майбутнього, в яке всі вони непохитно вірили.

Чи не опинився Фальківський, колишній чекіст, серед далеких внутрішньо йому людей, з якими поза сугубо літературними справами досить важко було знайти спільну мову? «МАРС» не був замкнутою літературною сектою, куди заради первородності не допускалися інші. Єдиною умовою для вступу в «МАРС» були — літературний хист і громадянська порядність. Через те тут мирно співпрацювали, ба навіть приятелювали рафінований інтелігент Плужник і хаотичний, нерозсудливий Тенета, якого сьогодні захоплювало полювання, а завтра — волейбол, сьогодні писав ліричні поезії, а завтра сідав за повість «Гармонія і сви-нушник». До речі, цей Тенета був єдиною політичною особою в «МАРС»-і — член КП(б)У, якщо не рахувати колишнього укапіста¹) Антоненка-Давидовича.

Фальківський швидко оббувся в «МАРС»-і й, будучи товариською, приязною людиною, легко дійшов взаєморозуміння з усіма марсівцями, незабаром перейшовши на «ти» не тільки з Тенетою та Качурою, а й з Косинкою та Антоненком-Давидовичем, не

¹ Укапіст — член УКП, Української комуністичної партії, що утворилася від лівого крила УСДРП — незалежних.

кажучи вже про Гордія Брасюка, з яким у нього склалися близькі, дружні стосунки. Може до нього спричинилося те, що обидва вони прийшли до «МАРС»-у з Київ-Гарту, або поліське похоронення обох, бо важко було забгнути, що єдне колишнього чекіста Фальківського з колишнім учасником ВПА² Брасюком... А втім, кого тільки не зближує література! Секретарювання в журналі «Кіно» утворило близькі стосунки Фальківського з тодішнім редактором журналу Миколою Бажаном, і тут важко не стільки службові обставини, скільки обопільна симпатія. Але повернімося до творчого обличчя поета. В якійсь мірі впливала й на Фальківського зажурена пісня Есеніна, але викликали журливі мотиви у Фальківського інші причини, і снілося нашому поетові не рязанське, а поліське небо:

*Мої далекі, рідні села!
Ніяк, ніяк вас не забудь...
Мабуть, тому, що невесела
Була од вас у місто путь...*

Все частіше й частіше обертається він у своїй поезії назад — до замурзаного дитинства серед очеретів, боліт і борів, більше й більше вабить його відпочити від тяжких ремінісценцій недавнього в убогій хатині батька-поліщука.

Цікавий один момент у тих поліських спогадах, що виринав у розмовах, але не відбився в творчості: Фальківський інколи згадував «усусиків», як він ніжно називав вояків легіону українських січових стрільців, що з'явилися на Волині 1916 року й відкрили в селі, де жив колись малий Дмитрик, українську школу, залишивши для неї вчителя — «усусика». Усусівське зерно пустило корінець в юнацькій душі, але через якісь причини не дало свого часу паростків. Інші вітри історії підхопили юнака, і не стрілецькі вагри, а інші вогні запалили його душу. Та було б помилково думати, що Фальківський байдуже ставився до національних справ, які в міру згортання державних заходів по українізації М. Скрипника набирали дедалі більшої гостроти й актуальності. Мабуть і спілкування з марсівцями змушувало Фальківського глибше замислитися над тим, що зарілося колись у юнацькій душі, але через якісь обставини прив'яло дочасно. Його захоплювали новели Г. Косинки, в яких талановито відбито змагання й трагедію українського села за перших

² ВПА — Волинська повстанська армія, антирадянська організація на Волині.

років революції; особливо він любив «Політику» і не раз, усміхаючись і злегка примружуючи очі, повторював слова старої Петлюри вбила», і замислено проказував до самого себе: — «Що комуна сина за Петлюру вбила»...

А тим часом над київським МАРС-ом і харківською «ВАПЛТЕ», які були близькі ідейно-художніми поглядами на літературу, нависли густі хмари, що змусили їх 1928 року самоліквідуватися. В Харкові почав виходити тижневик «Літературний ярмарок», який намагався об'єднати шомістия «Літературний літературні сили України, але він проіснував тільки рік. Все менше й менше друкували твори так званих «попутників», до яких офіційні кола зараховували всіх колишніх марсівців, що повинні б уже «самовизначитися», себто втратити свою творчу індивідуальність, підганяючи своє перо під ті канони, які провіщали для літератури харківський Коряк і київський Коваленко, або, лишаючись самими собою, стати через те зовсім непридатними до офіційного (а іншого вже не було) друку. Письменники-літературний підробіток — перекладати з інших мов, редагувати чужі переклади та оригінальні речі й, нарешті, «стилістично редагувати» силу-силенну продукції робітників-ударників, «призваних» бюрократично-механічним способом у літературу. ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників), ставши на початку 30-х років необмеженим диктатором у літературі, проголосив тоді, що тільки пролетаріат може подолати постійне відставання літератури від епохи, а тому треба залучити якомога більше робітників у творчий процес, заповнити ними ряди прозаїків, поетів і критиків. Сама ідея — полегшити талановитому робітникові вступ до літератури й допомогти йому знайти своє творче обличчя — була хороша, якби за неї взялися літературолюби, а не бюрократи-кар'єристи в літературі, для яких потрібні були не нові художні твори, а тільки цифри призваних у літературу для звіту. Уповноважені ВУСПП-у кинулися на периферію, в робітничі райони, й, звісно, найбільше в Донбас. Вони не обтяжували себе клопотом вишукувати літературні таланти в робітничій гушці чи бодай знайти робітників, які активно цікавляться літературою, — «призов» здійснювався простіше й скоріше. За допомогою завкому й адміністрації підприємства викликали кількох літніх робітників з великим виробничим стажем і пропонували їм поділитися на папері своїм «життєвим досвідом», інакше кажучи, — написати автобіографію. Награмузляні рукою, яка звикла до кайла, терпуга або

стамески, а не до пера, кривульки давали потім письменникові-попутникові на «стилістичну релакцію», що в перекладі на практичну мову означало написання нової повісті на підставі коротких біографічних даних. Виходила з друку нікому непотрібна книжечка, і для автора біографії це було несподіване відкриття в самому собі неіснуючого таланту, для попутника — «стилістичного редактора» — халтурний заробіток. Але треба було щось їсти, а оригінальна творчість хліба тепер не давала. Не кожний з попутників так вільно володів французькою мовою, як Підмогильний, і міг перекладати Дідро й Франса, на літературу яких не поширювався призов робітників-ударників.

Фальківський знав німецьку мову й добре володів нею, виступаючи експромтом як перекладач під час приїзду німецьких пролетарських письменників до Києва, але він нерано брався за художній переклад. Після закриття журналу «Кіно», де він працював досі, матеріальне становище Фальківського стало надзвичайно скрутне. Він і раніше жив дуже скромно й, скільки його пам'ятали в Києві, завжди ходив у одному приношеному сіренькому костюмі. Він нікого не запрошував до себе додому, бо, видимо, не мав ніколи чим почастувати гостей, не ходив і сам у гості. Його хвору дружину багато хто побачив вперше далеко пізніше — тільки біля будинку НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ) на другий день після публікації списку розстріляних, де стояло прізвище й її чоловіка...

Дітей у Фальківського не було, та й важко уявити собі, як би він їх утримував у тій скруті, коли не було ніякої змоги щось чесно заробити, а головне, годі було й сподіватися на щось краще. В поезії друкувалися тільки безкінечні оди Сталінові, прозою стали зватися графоманські опуси про чесних робітників, самовіддану працю яких раз у раз висаджували зсередини негідники інженери-шкідники. Жодна критична стаття не могла обійтися без розділу про чергові вилазки «класового ворога», де бто без звичайнісінького доноса на когось з радянських письменників, запідозрених у спробах вчинити ідеологічну диверсію... Фальківський був досить розумний, щоб не бачити тої страшної шкоди, що завдавав українській радянській літературі розгул коваленок і коряків, і в той же час був занадто чесний, щоб підкоряти їхнім несамотивим вимогам свою музу. Залишалося тільки мовчати. Він замовк як поет, але обурення проти діяльності коваленківців часом прохоплювалося в нього. Одного разу він зайшов до київської філії Державного видавництва України, де містилася за одним столом і редакція київської «Літературної газети», в якій особливо тоді шаленів один із Коваленкових під-

голосків критик Андрій Ключчя. Прочитавши покладений на столі свіжий номер газети, Фальківський вихопив з кишені оліваби кишка була повна!»

Розпуск літературних організацій за постановою ЦК КПРС у квітні 1932 року, такий несподіваний, як і все, що виходило з ініціативи Сталіна, не стільки вразив письменників загалом. Якийсь час вони ходили дезорієнтовані й причеплені, не годяї єдиної Спілки радянських письменників, що виявилася тільки недавня незліченна продукція демагогів і графоманів поступилася певний час поети й белетристи, стала повертати собі мову справжня критика. Здавалося, літературі повертаються нормальні умови й між письменниками й критиками заходять знову прибезглуздя.

Здалося й Фальківському, що не тільки в природі, яку він так ревне любив, а й у літературі почалася весна, і поет знову став промовляти рядками своїх щирих поезій. Та ба — на Україні то була ще не весна, а лиш коротка відлига, після якої розв'язувати літературні справи взялися органи НКВС...

Серед ранніх творів Фальківського був вірш «Зійшлися обоє на багнетях»... Може, й сам ще гаразд не розуміючи «кривавої істини буття», поет став перед страшною драмою своєї епохи. Зійшлися на багнети батько й син, роз'єднані прірвою громадянської війни, і —

*І довго ждали б два багнети,
(В очах кривавий перелив),
Та хтось іззаду з кулемета
Обох скосив...*

Цей таємничий хтось, присутність якого так рано відчув поет ще в диму громадянської війни, тепер без гриму виходив на сцену життя й наближався до рампи. Це через нього, нерозпізаного раніш, трагічно завершилося 1933 року життя наркома Миколи Скрипника, це він змусив бентежного Миколу Хвильового, що повів українську літературу на кілька десятиріч уперед, поставити останню червону крапку на своїй творчості й своїй біографії. Це з ним випало тепер Фальківському зустрітися вічна-віч.

Після загадкового вбивства Кірова в грудні 1934 року органи НКВС сквапно підбирали невинних людей на роль спієманих терогистів. Серед них опинився й Фальківський. Формальним приводом для обвинувачення в готуванні замаху на Постишева, тодішнього фактичного Сталінського диктатора на Україні, став прихід Фальківського до приймальні Постишева, де він просив собі аудієнції. Саме в той час вселялися літератори в щойно збудований будинок письменників. Фальківський з останніх сил тягнувся, щоб сплачувати вчасно пайові внески на будівництво, бо жив сам хворий на сухоти з хворою дружиною в напівпідвальному вогкому приміщенні, але, коли будівництво закінчили, йому незаконно відмовили бонзи із Спільки письменників, які розподіляли квартири. Шукати на них права можна було тільки у всемогутнього Постишева, й Фальківському нічого не лишилося, як проситися до нього на прийом. Двічі йому відмовлено й у цьому, а за третім разом заарештовано, щоб обвинуватити, ніби він допоминався прийому з метою вбити диктатора України...

15 грудня 1934 року Дмитра Фальківського розстріляно в Києві разом з Косинкою, Буревієм, Влизьком та ще двадцятьма чотирма невинними людьми, що мали нещастя попасти під кампанію боротьби з терористами.

Чи думав виконавець вироку над Фальківським, що чергова його жертва теж має душу, та ще яку душу?.. Напевно, ні, бо розперезаний хтось косив зловтішно й далі, незабаром перетявши життя навіть антиподів Фальківського — Коряка й Коваленка.

Це були мої друзі відвідини України. Вперше був я на Шевченківському святі в березні 1924 р. Влітку 1925 р. на запрошення «Гарт»-у кілька білоруських поетів завітало до Харкова, в їхньому колективі і я. Зустріли й прийняли нас дуже радісно, Сосюра, Петро Панч, Іван Сенченко та й багато інших письменників України зустрічалось із нами в своєму клубі, приходили до нас до готелю («Червоний», напроти тодішнього ВУЦВІК-у).

Читали вони нам свої вірші, читали ми їм свої. Навіть пісні народні співали, в чому українці «затикали за пояс». Навіть пісні русів. Я мав із собою ще незброшурований збірник своїх віршів «Трысьце» (Очерет). Його П. Г. Тичина брав у мене на вечір додому. Було організовано спільну літературно-художню програму, в якій взяли участь господарі й гості. Цілком імовірно, що в хроніці харківських газет були про це нотатки. Після всіх цих зустрічей і вечорів, ми поїхали в Київ. Вже в Харкові нам сказали, що в числі кращих київських поетів ми зустрінемо Дмитра Никаноровича Фальківського — «вашого білоруса».

— Чому «вашого»?

— Він пише по-українському, але сам народився в Білорусії.

Хтось приніс нам збірничок поезій Дмитра Никаноровича. Вірші нам подобались. В Києві ми спершу зустрілись і познайомились з критиком Борисом Коваленком, а він познайомив нас із іншими київськими поетами, також із Д. Н. Фальківським, само-собою розуміється.

Дмитро Никанорович справив на всіх нас, білорусів, дуже й дуже приємне враження не тільки своїми віршами, але й своєю зовнішністю. В моїй пам'яті зберігся його прекрасний образ: стрункий юнак, злегка соромливий, з дивовижним півіронічним усміхом. Недавно мені (очевидно й Вам) довелося бачити чудесні кам'яні витвори в старому, вірніше — в старезному храмі, «відкритому» в джунглях Камбоджі. На камені різцями безіменних скульпторів увічнені тисячі характерів, тисячі облич, але на кожному — півіронічний усміх... Немов би дивились на нас з глибин тисячоліть і своїм усміхом нагадували нам: «Суєта-суєта...» Відблиск такого усміху відчувався і у віршах Д. Фальківського.

В залі київського польського клубу був організований великий літературний вечір, на котрому ми всі по черзі виступали (укра-

інець-білорус і т. д.). Чув я тоді й виступ Дмитра Никаноровича. Читав він (сама техніка читання) — чудесно. Голос у нього був приємний, а вірші, як собі пригадую, знамениті. В кожному випадку — публіка, як кажеться, «проводжала його оплесками».

Але вже, дорогий друже, пройшло майже пів сотні літ з того часу, коли я бачив Д. Н. Фальківського, слухав його, говорив із ним... З тих часів, в силу багатьох причин, я навіть не мав у руках збірника його віршів. Буду дуже радіти, коли мені трапиться такий випадок. Вірші Д. Н. Фальківського варті перевидачі в наші дні.

8. 3. 1968 р.

(З приватного листа до одного з друзів Д. Фальківського)

Сорок лет спустя

Нас тільки сотня в батальйону.

Д. Фальківський

Он был на четыре года старше меня, но мы чувствовали себя сверстниками. Не могу даже понять почему. Ведь жизненный опыт его намного превосходил мой. Балладу, строка из которой поставлена эпиграфом к воспоминаниям, Фальковский написал, когда ему было 27 лет. Мне — 23.

Сегодня, после Великой Отечественной войны из «нашего батальона» осталась лишь горсточка...

Почти полвека и по существу вся жизнь, целая вечность пронеслась с тех пор, как мы встретились.

Да что там! Вечность пронеслась и с того зимнего утра 33 года назад, когда я, развернув утром свежий номер газеты, отказываясь верить глазам, прочитал обжегшие сердце строки сообщения о его трагическом конце.

Представить себе все, что с тех пор поднялось и рухнуло в клочущем мире, судьба и будущее которого его так глубоко волновали, вообразить все происшедшее в нашей стране, в жизни наших народов, за свободу которых он

... чортом ганяв

Із окопів

в запілля

і знов...

Роки найкращі провів

в товаристві рушниці й штика...

Он был добровольцем, рядовым. Потом продолжал воевать в отряде ЧК.

Недаром первым его увидевшим свет произведением была стихотворная повесть «Чекіст». Фальковский ходил еще в военной форме, когда 24 октября 1924 года принес эту поэму на собрание киевского литературного объединения «Плуг».

Моя пісня про чекіста,

Що вмер в білоруських гаях —

читал он глуховатым голосом, стараясь не выдать волнения.

Сюжет поэмы прост: в Чека получена шифровка — под Минском появилась банда. И вот по боевой тревоге поднимаются отряды:

*Заграли тривогу фанфари
Заглушили гамір дня...
— Енський ескадрон із касарень!
Енський ескадрон на коня!
За ним курить піхота,
Ходю твердою іде.
Багнети лісом...
Червоні роги
Вгрузають удень.
Ім не вперше ставати до бою...*

Отряды чекистов продираются сквозь чащу лесов, где засели бандиты.

*З отруйним шипінням
Ховається гад,
Бо зна:
Не дримає
Варта рад.*

День проходит за днем, неделя сменяет неделю. Отрядам «Варти Рад» все не удастся вступить в решающий бой с противником.

*Вже місяць ганяє бандитів
По лісі червоний загін.
Стежками, що кров'ю залиті,
Чимало вже пройдено гін...*

И тогда, в расположение банды пробирается Чекист и ценой своей жизни уничтожает атамана.

... Только грозная болезнь заставила Фалькивского в 1923 году снять с плеч винтовку.

*Чи ж я винен, що здохну з сухот?
Що у грудях немазаний віз? ..
Що я ранком вихаркую кров? ..*

Он поселился в Киеве. Здесь мы и познакомились. А в 1930 году я уехал отсюда в Москву.

Нет счета утратам, понесенным с тех пор; похоронены отец и мать. Ушли из жизни бесконечно близкие и дорогие. Но

гибель Фалькивского, о которой я в декабре 1934 г. узнал в Москве, ударила сильнее всех.

Лишь немногим больше года прошло с тех пор, как мы виделись в последний раз и, не предвидя ничего дурного, расстались. Оба были увлечены работой. Обоим горизонты казались безоблачными и хоть у каждого были свои трудности — и личные, и отражавшие общее положение, обоим слышались в синем небе жаворонки и все, думалось, еще впереди.

Древняя восточная поговорка гласит: «кто живет, может и дожить». Мудрость этого изречения, его стоический оптимизм постигаешь не сразу. Вот и я дожил до того, что могу рассказать о своих встречах с Фалькивским и разматываю клубок воспоминаний, может быть не лишенных интереса для читателей его стихов.

*

1933-й год... Ослепительно яркое, раннее и уже душное утро. Белая от пыли дорога. На узкую зеленую обочину выходит из-за угла человек. Он в светлом костюме. В одной руке старомодный кожаный саквояжик, в другой — тонкий прутик.

По этому прутику и по саквояжику, каких тогда никто не носил, — в моде были больше портфели, — я сразу узнал его. Да и походку ни с чьей не спутаешь.

«Гермес легкостопый» двигался, словно дирижируя себе веточкой. Худощавый, стройный, можно сказать элегантный, он шагал быстро, торопясь к вокзалу.

А я шел с вокзала и, хотя дорога между нами была совсем безлюдна, он меня еще не видел. Может быть потому, что солнце светило ему в глаза. Но если он и скользнул по мне взором, мой вид ничего ему не сказал: запыленная от головы до носков сапог фигура.

Впрочем, может он и заметил бы, что кто-то идет ему навстречу, если б не дирижировал прутиком. Я знал, что это значит: он повторял про себя новые строки и рукой отбивал цезуры.

Я уже различал упавшую на лоб растрепанную прядь, уже заметил, что он еще больше осунулся за год, минувший с тех пор, как мы виделись. Впрочем, сколько я его знал, он никогда не был похож на того почти круглолицего, благополучного как масляный блин чемпиона среднего веса, каким его изобразил художник, выходявшего одно время в Киеве еженедельника «Літературна газета». Этот портрет был заверстан в статью критика, разъяснявшего Фалькивскому, а заодно и другим поэтам

тех лет, как и о чем следует писать стихи, как и о чем не следует, с кого стоит брать пример, а кто не тож в наставники. Статья была крикливая, недобрая в отношении Фалькивского и тем более непростительная, что автор ее сам цитировал строки:

*Упаду я на лан соковитий,
Пригорну до сухотних грудей
Зеленав у кучерях жито...*

Критик не мог не знать о болезни поэта. Почему же не придал значения его словам, почему отнесся к ним только как к жеманному образу из арсенала пессимистов, как к подобии косметической мушки, которыми для пикантности украшали себя красоти в 18 веке? Ведь и из других стихов, разбираемых в обзоре тот же критик мог видеть, что «сухотні груди», увы, горькая правда, реалистический штрих, медицинский диагноз болезни, что речь идет о вульгарной чахотке, к тому ж заработанной в трудные годы красноармейской службы, на самой что ни есть передовой.

Это отсюда принесены отлившиеся в строки стихов воспоминания:

*Проїшли одні, встелили шлях спонами,
Снопами тіл, одірваних голів, —*

*Тепер черга вмирать за нами
Під зойк і плач розбуджених степів.*

Так писал Фалькивский в стихотворении «Рука стиска розпечену рушницю», включенном в цикл «Лирика» сборника «Обрії». Лирик, написавший эти стихи, знает, как накаляется в бою ствол винтовки. В другом сборнике «На пожарищі» Фалькивский вновь обращается к пережитому:

*Ідуть вперед. Ідуть вперед, —
Коли б сам чорт промигив: стій!
Спиніться на хвилину! —
Між очі вдарив би набій,
Або граната в спину...*

Так писал в стихотворении «Шумить тривожно очерет» солдат, которому не забыть ожесточения атаки. Тот же солдат нес позже дозор на границе, в полосе, отделяющей родную страну от врага:

*По кордону крок за кроком,
Зір мій тоне в сірій млі.
Тільки місяць білобокий,
Я, рушниця й журавлі...*

Здесь и оставил свое здоровье солдат.
Окликнуть его, что ли? Но он сам увидел меня и далеко в сторону отбросил прутик:

— Оце так, що так... Невже ти?

Мы обнялись и я почувствовал под рукой его, ставшие еще более худыми плечи.

— Звідки він узявся? — приговаривал Фальківський. — Оце зустріч. Подумай: Сіп!

Надо сказать то был мой уже не первый, но надолго ко мне приставший псевдоним. Не зирая ни на давно поседевшую мою голову, ни на то, что я уже лет 30 ни строки не подписал этим страшно звучащим nom de guerre, старые знакомые меня по сию пору все еще так именуют.

А тогда... Тогда петлюровские газетенки, в обилии издававшиеся во Львове, под покровительством пилсудчиков, в Праге, при поддержке эмигрантских союзов и т. п., перепечатавая фельетоны киевской «Пролетарской правды», где я регулярно выступал, по своему расшифровывали мою подпись и оповещали читателей в сносках: «Фейлетон відомого більшовицького письменника Івана Сіпа».

И хоть Фальківський в подробностях знал не лишнюю комизма историю и происхождение этого куцоного, неуклюжего, как минимум маломузыкального, псевдонима, он всегда с невинным видом подзуживал непосвященных:

— Ну чоґо ви? Нічоґо, нічоґо! Попросіть його. Хай розкаже як він здобув таке симфонічне прізвище, такий поетичний Сіпдонім...

Или:

— Ви незнайомі? Як же так? Це ж наш відомий Сіпменник...

Я привык к таким шуткам и сейчас, отвечая на вопрос, буркнул:

— Не з неба звалився, потягом приїхав.

— Зовсім повернувся? — спросил Фальківський.

Он все корил меня за переезд в Москву и предсказывал, что я обязательно вернусь к киевским пенатам.

— На кілька днів, якщо приймеш.

— Коли так, вертаймось додому разом. Мені сьогодні не обо-

в'яково бути у місті. Та й Ліла має ось-ось підійти. А ти де ж був? Звідки приїхав?

И мы зашагали вместе по тропинке мимо старых заборов и плетней, под сводом из неправильных осколков неба и темной зелени давно отцветшего жасмина, желтой акации и боярышника. Я стал рассказывать о том, как всю дорогу ломал голову: застану ли их — его и Лилу на даче, не промахнулся ли, сразу пересев с курьерского на пригородный, идущий до Ирпеня. Не мог не заехать, раз уж корреспондентская судьба забросила меня из Москвы на Черниговщину, в места, где я несколько лет назад работал и где, изъездив районы вдоль и поперек, узнал столько замечательных людей: партизан, коммунаров, селькоров, недавних комнезамовцев — активистов комитетов бедноты. И как интересно было встретиться с ними вновь. А закончив поездку, решил махнуть на Ирпень. Езды всего ничего — часа три. К тому же мое московское жилье, чего скрывать, незавидное. А на даче, в тишине, у краешка пусть не письменного, черт с ним, кухонного стола, разберусь в записях, приведу в порядок впечатления и мысли, «отпишусь» (было тогда в жаргоне газетчиков такое словечко).

— А у нас... — начал Фалькивский, но тут мы и пришли. Он откинул рукой скобу за столбом и калитка скрипнула, пропуская нас, потом второй раз пропела, закрываясь, и мы двинулись друг за другом по дороге к дому.

— Ого-го! Раиса Петровна! — подал голос Фалькивский. — Кого я встретил! Гляньте, кого привел!

Никто не откликнулся. Мы поднялись на веранду; я сбросил на крыльечке пыльные сапоги и мы вместе обошли комнаты: никого!

Дом по-прежнему обставлен более чем скромно. Зато чистота, как всегда, больничная. Каждый уголок подметен, протерт до блеска, промыт, проглажен.

— Вони, мабуть, десь тут близенько, — заверил меня хозяин. — Зараз пошукаю.

И, одним шагом переступив ступеньки крыльечка, скрылся в густой зелени, а я направился в кухню, снял гимнастерку, принялся умываться под рукомойником.

...Послышались голоса: взгромоздив на загорбки сияющего большеголового малыша, сына Лилиной приятельницы, который проводил здесь второе лето своей жизни, Фалькивский приговаривал:

— Ні, ти тільки подивись хто тут у нас, тільки глянь!

Но малыш при виде меня насутился, а когда я его окликнул, отвернулся и пробормотал что-то, чего я не разобрал.

— Чуешь? Отак тобі? — засмеялся Фалькивский. — Каже: не хочю, віддайте другому хлопчику! . . .

Скоро в дверях появилась раскрасневшаяся и запыхавшаяся Раиса Петровна Золотавина — мать Лили, короче Митина теща. Однако слишком уже дискредитировано это слово и никак не подходит к спокойной и благожелательной, сердечной и чуткой женщине, которая тогда казалась мне старой, а была, как я тогда ваяюсь, моложе, чем я сегодня.

С тех пор как Фалькивский обзавелся домишком в Ирпене, Раиса Петровна с весны перебиралась за город, а теперь на ее попечение поступил и Ян, который сразу подружился з Фалькивскими, особенно с Раисой Петровой. То-то он немедля потянулся к спасительнице, а когда Раиса Петровна стала утешать его, заревел уже в полный голос, и все тянул свое, теперь уже и мне понятное:

— Не хочю! Отдайте другому мальчику!

Для вящей убедительности он указывал даже пальцем в сторону соседского забора, за которым и жил тот, другой мальчик.

— Вот они плоды просвещения! — прыскал Фалькивский, объясняя происходящее. — Благодари бабу Раю! Это она кормит его, приговаривая: кушай, а не то чужому мальчику отдадим . . . Быстро усвоил принцип. Сами научили . . . — Фалькивский потрепал детеныша по загорелой ляжке. — И то, хлопче, отдадим этого небритого бродягу другому мальчику. Он нам такой ни к чему. Покажет нос и опять на год провалится. Разве это порядок! Зазнался!

Ян продолжал всхлипывать, потом, услышав скрип калитки, насторожился, умолк и рещвел, увидев, как на веранду вбежала, сияя улыбкой и ореолом стриженных льняных волос, Лилия. Оставив у двери корзинку и, плюхнувшись на тахту, она сразу принялась тараторить, забрасывая меня вопросами, на которые я не успевал отвечать, и рассказывая о разных сегодняшних и минувших разностях своих, Мигиных, домашних, соседских, ирпенских, киевских . . .

К окнам веранды прижимались огромными зелеными чешуинами лаковые сверху и матовые снизу листья сирени. Под потолком тянулась лента из цветных стекол, и сквозь них на чисто промытый пол легли наискосок смыкающиеся синие, красные, желтые треугольники.

Раиса Петровна направилась к корзине и принялась разбирать покупки. Ян двинулся по пересекающей пол цветной полосе, ста-

рательно ступая с одного треугольника на другой. Слышны были звонкий голос Лили, низкое жужжание шмеля, бившегося о стекло, беспорядочный — вперемежку — щебет и гомон птиц в саду, дальнее кукование одинокой кукушки!

Спросить бы ее, сколько кому остается жизни. Но мы были слишком увлечены встречей, слишком молоды, да и кто бы ей поверил? ..

... Очень мне запомнилось то наше свидание, в течение которого мы успели, если и не вдоволь наговориться, то задать друг другу множество вопросов. Я расспрашивал о последних новостях в киевских литературных объединениях «Плут», «Гарт», «Комфут», о делах в издательстве «Західна Україна», выступившем последний сборник стихов Фалькивского, о новой перепалке между редактором нескольких журналов Самийлом Шупаком и некоторыми киевскими академиками, допытывался правда ли, что два наших близких знакомых насмерть переругались, даже не здороваются из-за рассказов третьего... А он у меня спрашивал о моей московской редакции, о том, что я видел в нежинской коммуне «Красных партизан», откуда прямиком прибыл. Тут Фалькивский стал вспоминать о партизанском вожаке Ф. Хведосюке, которому посвящена поэма «Чабан». Не успели оглянуться, как начало светать.

А утром Фалькивскому надо было в город. Я пошел с ним на вокзал, дозвонился в редакцию, сообщил свой адрес, обещал приехать с готовыми очерками.

... Спустя несколько дней разделался с рукописями и Раиса Петровна проводила меня на станцию, подробно разъясняя, словно я не знал того сам, как с киевского вокзала проехать на новую квартиру Фалькивских. Они недавно получили две комнаты на улице Ленина.

На новосельи у своих друзей я провел несколько часов до отхода поезда. Народу собралось много, не то что на старом жилье. К тому же люди были все незнакомые. Фалькивский представил меня как обычно:

— Оце й є відомий сіпменник, про якого я говорив...

Все сидели вокруг стола. На одном его конце излучала белокурое сияние Лилия. Она разливала чай и раскладывала варенье. На другом конце рубиновел рифленным стеклом пузатый графин домашней, ирпенской вишневки и позванивали рюмки.

Я прошел в соседнюю комнату, здесь мне бросились в глаза новые стеллажи. Не успев подойти к ним, увидел на столике старую знакомую: здоровенную вроде конторской «Дебет-Кредит»

книжищу, в которую Лиля вклеивала вырезки из газет и журналов — стихи Фалькивского.

Я стал листать этот поэтический тросбуки, дамы его называли между собой, и неожиданно обнаружил знакомую мне давнюю, одну из первых мною напечатанную Самийлом Щупаком в газете «Большовик». Поэма называлась «Иоган».

Сейчас я разыскал ее в библиотеке, в газетной подшивке. Она напечатана в номере от 16 ноября 1924 года. Перечитав стихи, я вновь пережил чувство, которое овладело мною тогда летом 1933 года, когда увидел их впервые. То была поэма, в которой мне слышались отзвуки и отголоски недавних событий в Германии, эхо нашей гражданской войны, марш интернациональных батальонов, воевавших под знаменами Красной Армии.

Там

Де Шпрее невпийно гердоче,

Де розхристанцй

Стогне Берлин.

Де квартали робитничі вночі

Поручиз розкишию тонуть у мли,

Де багато

В'язниць —

І шантанів,

Де багато

Визиску

І сліз.

Угоднім з робитничих кварталів

Иоган народився і зріс.

Иоганн вырос, успел поработать на заводе, когда началась война, кайзер погнал его на фронт. Пройдя здесь свой «университет», Иоганн здраво рассудил:

За що мені битись?

За панську клятицю?

— Краще ні.

Штаб.

Допити жет зан в ото

Козаки

І нагай

Октябрьскую революцию. Иоганн встретил военнопленным «задротами». Он вступил в Красную Армию и ни в одном бою его

... не тремтіла рука.

Затремтіла тоді лиш в останнє,
Коли лобом до бруку приник,
А уста шопотіли з коханням:
— Ес лебе Совєстрєпублік!

Этого стихотворения я не знал прежде. Очень велико было искушение поискать нет ли в гроссбухе еще «незнакомок», но они, если и были, затерялись среди известных, а тут выстроились шеренги книжных корешков. Как удержаться от соблазна порыться на полках? Мне сразу попался старинный кожаный переплет «Алфавита мира» Григория Сковороды, но дальше стояли все большие поэты украинские и русские — старые и современные, а также стихи французских, немецких, польских классиков. Книги — слабость Фалькивского.

В моей жизни была полоса, когда они составляли все. Еще юношей, заболев костным туберкулезом, я в первые годы революции, когда шла гражданская война, был на протяжении месяцев то совсем прикован к постели, то передвигался на костылях и опять сваливался в лежку. В эти то бесконечные месяцы довелось перечитать уйму всякой всячины — прозу, литературную критику, труды по естествознанию, выпуски сборников «Знание», «Шиповник», подлинно горы старых толстых журналов разных направлений... «Провинциальные картинки» Е. Чирикова, «Письма из Англии» — Дионео, Писарев, Степняк-Кравчинский, «Взаимопомощь в природе и обществе» Крапоткина, Кареев и Плеханов, — я все подряд глотал и все мне казалось нужным...

Может быть, именно это и было силовое поле связавшее нас с Фалькивским. Молодой поэт, прошедший первую школу жизни в буднях военной страды, и начинающий литератор, которому пришлось какое-то время знакомиться с жизнью через приемы литературных отражений, — похоже было пополняли друг друга...

Меньше всего я читал поэтов. А тут были именно они. За рассматриванием книг Фалькивский меня и застал.

— Хочу лірику Міцкевича перекладати. Спробую — чуть смущенно признался он. — Його в нас так мало знають. А завтра, може, дістану, обіцяли, новісеньку — видану ніби в запліді у Лодзі збірку революційних поезій. Якось звідти привезли, чи може з Комінтерну надіслали. Ох, як хотілося б глянути... Та чого ти тут один, мов крук, від маси одірвався? Ходім послушаєм музику!

Мы вернулись, он подошел к пианино, откинул крышку, взяв несколько аккордов, потом уступил место товарищу, которого я не знал. Тот сыграл несколько вещей Лысенко, затем Климовского, Писаревского — старых украинских композиторов. И еще исполнил по-новому, а может и по-своему аранжированную старинную думку про кукующую «сиву зозулю», про «хлопців-мопонураць», которые бедуют «у неволі, в тюрмі». Фальківський, понурясь, слушал музыку.

... Не хотелось уходить, но пора было к поезду.

Провожая меня, Фальківские вышли на лестничную площадку. Мы еще постояли, Фальківский вздохнул:

— Ех, не щастить мені. Як би зустріти композитора-поліщука щоб скласти пісню про Полісся в кайданах, у тюрмі. Яка була б пісня!

— Зустрінеш, сам до тебе прийде, — утешал я его.

Пока я спускался, мы продолжали переговариваться, давали обещания писать, звонить, не забывать.

То была наша последняя встреча.

*

А вот где и когда мы встретились впервые, никак не могу выжать из памяти. Убежден только в одном: при всех условиях обязательно имело значение то обстоятельство, что до переезда Фальківских на улицу Ленина мы жили буквально в нескольких минутах ходу друг от друга.

Перпендикулярно к Мариино-Благовещенской, в то время, о которой я пишу, она называлась улицей Леонида Пятакова, круто поднималась тихая зеленая, обсаженная стриженным кустарником, старыми тутовыми деревьями, американскими кленами и липой неширокая Тарасовская улица. Здесь, до самого отъезда своего из Киева, я жил в крохотной, но весьма плотно населенной двухэтажной развалюхе, отнесенной к разряду так называемых бесхозных домов. Развалюха прилепилась к основанию стены высоченного дома, в котором обитали уважаемые профессора, модные врачи.

Если, пройдя мимо парадного этого дома, подняться до конца улицы — всего один квартал — и свернуть у пожарной части налево, можно минуты за три-четыре добраться до небольшого приветливого дома, где жили Фальківские. Дом стоял по левой стороне улицы, а напротив тянулся глухой некрашенный дощатый забор университетского ботанического сада.

Что из этого следует? Прежде всего то, что мы, как обитатели

одного района было принято в коллону туберкулезному диспансеру, вполне могли, злорадковавшись старая приемная вместе возвращаться домой. В рабкоревском клубе газеты «Пролетарская правда» по случаю приезда знаменитых писателей, — как здесь бывали и харьковские «звезды» и москвичи: «Пильный, Бабель, Маяковский» — собирались многолюдные аудитории. И неудивительно, кого не заинтересует выступление верявшего себя (поездки на запад Горлана революции «Белый Париж» Сергей Берлин, «Красная Москва»)? А диспут о творчестве Эренбурга, проходивший с его участием, когда в ответ яростным хулиганам Хулио Хуренито и Жанны Ной защитники и поклонники таланта Ильи Григорьевича доказывали: «Задача литературы не только в том, чтоб воспевать, но и в том, чтоб опевать»... Ходили участники киевских литературных объединений и на лекции Андрея Белого в Дом пролетарской культуры. В рабкоревском клубе собрания заканчивались обычно уже за полночь. Летом мы высыпали разгоряченной дурьбой на безлюдную и уже прохладную улицу и группками разбрелись в разные стороны. Я шел с теми, кто направлялся по улице Короленко, мимо университета к Караваевской. Далеко не все были между собой знакомы, но это не мешало дружной а главное пылкой беседе о прошедшем вечере.

К тому времени я успел поработать редактором стенгазеты главных трамвайных мастерских, и когда посреди темной улицы нам попадала площадка ярко до боли в глазах освещенная щитом из пяти ламп на шнуре тянущемся от трамвайного провода. Бригада дорожников сменяла шпалы или крепила рельсы. Я чувствовал себя в какой-то мере причастным к этой срочной работе. К утру все должно было быть готово: здесь пойдут вагоны, облепленные людьми, спешащими на зов гудков. Тогда на рассвете весь город описывало кольцо поющих заводских и фабричных гудков. Иной раз я замечал в бригаде дорожников знакомого и подходил чтобы перекинуться несколькими словами, потом договаривал спутников.

Иногда думается, что именно в одну из таких ночных прогулок по сплясшему Киеву, где бодрствует, казалось, одни ремонтники-трамвайщики, мы и познакомились еще ничего друг о друге не зная. Одновременно с другой картиной. Освещенный висящей под самым потолком тусклой лампой коридор редакции журнала, в котором время от времени печатались и Фальковский, Древний, обтянутый выцветшей кожей диван, ссе вытираю-

шими из-под обивки пружинами — явный реликт канувшей в прошлое эпохи. В этом здании находилась когда-то редакция знаменитой в дореволюционные годы либеральной газеты «Киевская мысль», печатавшей Дуначарского, Войтоловского, Заславского (он в те времена подписывался Гомункулус), Яблонов-

Дуначарский — теперь нарком просвещения Советской республики, Заславский, проделав сложный путь, пришел в московский «Правду» и стал здесь одним из первых публицистов, мажорой и с неизменной палкой — набалдашник из слоновой кости, изображающим спящего льва, — проделав еще более сложный путь, сотрудничает в «Вечернем Киеве», а живет между прочим на Караваевской рядом с домом, где обитают Фалькивские.

Всеволод Андреевич Чаговец редко появляется на пяточке коридора с древним диваном, но он в этом смысле — исключение. Здесь под ввинченной в потолок лампочкой за день попеременно пребывают чуть не все киевские литераторы, журналисты, писатели. Чаше других в этом углу дымят дешевыми киевскими папиросами-«гвоздиками» или привозными из Москвы «Дукатом» и даже головокружительной «Северной Пальмирой», а бывает и просто на просто козьей ножкой, махрой, завернутой в обрывок газеты — всегда чем-нибудь удивлённый Дм. Тась; Гр. Косяченко; недавно демобилизованный очеркист и мастер короткого рассказа Вадим Охрименко; нетерпеливо пощипывающий начинающую седесть бородку, когда он слушает других и экспансивно шумливый, едва он вступает в разговор сам, Степан Иванович Бразуль знаменитый еще по «Киевской мысли»: говорят, он во многом помог разоблачить полицейские провокации, положенные в основу знаменитого дела Бейлиса... Сейчас Бразуль печатается в киевских и харьковских газетах и журналах, пишет об исторических местах Правобережной и Левобережной Украины. Частым гостем здесь бывает и пожилой, уже чуть обрюзгший грузин Бжалава, начавший газетную карьеру в роли репортера отдела происшествий в той же «Киевской мысли», а ныне поставляющий журналу и газетам хронику из милиции и губсуда. Иной раз здесь можно встретит и Федора Бахтинского — знатока достопримечательностей Киева и его окрестностей, быта и нравов киевлян всех слоев.

— У киевлян есть свой дядя Гиллий — сказал о Бахтинском критик, сравнивший его очерки с зарисовками знаменитого москвоведа Гиляровского.

Во второй половине дня сюда исправно наведывались киевские

корреспонденты харьковских и московских газет. Важный, медлительный собкор «Правды» И. Самарин; вечно сутящийся собкор «Известий» Белоцерковский; его очки поблескивали, куда ни глянь. Появлялся и как метеор исчезал всепроникающий, всеведущий корреспондент РАТАУ — Шемет, о его репортерской изобретательности и находчивости, а также о поразительном «нюхе на новость» ходили не только анекдоты, но и целые предания. Время от времени в темном закутке коридора вырастали силуэты, может быть еще не очень старого, но определенно со времени гражданской войны не брившегося и не стригшегося чудака, помнится, по фамилии Строев. Зимой и летом он носил ветхую, прожженную на полах солдатскую шинель, которую перепоясывал вдвое скрученной веревкой, а к ней наподобие патронташа подвязаны пустые жестянки из-под консервов. Обедал Строев в типографской столовой и здесь набивал свои жестянки вареной картошкой и перловой кашей. Высмотрев в коридоре знакомого, Строев дает ему читать свои четырех или восьмистрочные комментарии по поводу писем в редакцию. Едко и метко прохватывал он разоблачаемых рабкорами жуликов, бюрократов, прогульщиков, бракоделов. Но куплеты не всегда рождались сразу. Приставив руку к уху, он выслушивал советы и замечания, церемонно произносил «благодарю вас» и уходил с рукописью на лестничную площадку. Усевшись на ступеньку и протерев очки, он принимался набрасывать карандашом новый вариант. Откуда пришел этот неприкаянный человек в газету, почему так опустился, где жил, никто толком не знал.

По дороге в редакцию «Пролетарской правды» забегали в коридор на эту толкучку и рабкоры-активисты: Френк Винокур — старый партиз, вернувшийся из Англии, где он был до 1917 г. в эмиграции, а сейчас работающий на авиазаводе; линотипист Петр Реков, рассказывавший о рецензентах «Киевской мысли», которые, поздно ночью возвращаясь из оперного театра — он через дорогу от редакции — присаживались у линотипа, диктовали, по-теперешнему наговаривали, рецензию, а Реков набирал ее с голоса, без оригинала; наведывались сюда токарь Кошельный и деревообделочник Иванов, которого все звали «Красное солнышко», он в первые годы революции ездил в составе делегации киевских рабочих в Москву, к Ленину...

Перечисляя наиболее частых в те годы, когда мы встречались здесь с Фалькивским, посетителей редакционного коридоракудуара, грех не сказать о первом «иностранщике» издательства, человеке, который изо дня в день получал и умело прочитывал

десятки газет на разных языках, — изрядная по тому времени редкость — и мог дать справку по любому вопросу международного положения. Все знали его по псевдониму М. Циля. Молва гласила, что он, сличив с немецким оригиналом, изданным в Москве новый перевод знаменитой работы «Роль труда в очеловечении обезьяны», обнаружил в переводе — неясности, неточности и даже ошибки; аккуратно перенумеровав свои замечания, он отправил их директору института Маркса-Энгельса — легендарному в те годы Д. Рязанову. Слух был, видимо, не лишён основания, так как Циля вскоре перевели на работу в Москву, в Институт.

Хоть Фальковский и не каждый день бывал здесь, вились эти встречи с поэтами, очеркистами, ему пратерами, которых ноги кормят, этот базар новостей, этот интеллектуальный и творческий калейдоскоп.

*

Но если я не помню где и когда именно мы познакомились, то, словно с тех пор не минуло столько — и таких! — лет, как сейчас вижу перед собой дом на Караваевской, где жили Фалькивские.

Сейчас перечитывая в альманахе «Литературный ярмарок» (№ 4 за 1927 г.) посвященные мне стихи Фальковского «Осінь», я неожиданно обнаруживаю в них много автобиографического, приметы уголка, где он жил.

Окна комнаты Фалькивских выходили на Караваевскую, открывая вид на запущенный палисадник, за ним лежала горизонталь неприбранного тротуара, вертикали серых столбов и снова горизонталь — нити проводов. По мощеной бульжником мостовой грохотали фургоны, изредка пробегали автомашины... Далее простиралась земляная лента, прочерченная блестящей синевой трамвайных рельсов. Натужно гудя, ползли в гору, или, наоборот, скрипя тормозами, осторожно спускались трамвайные вагоны, срывая роликами с проводов заметные даже днем голубые искры. Это было особенно эффектно зимой, когда и трамваи и провода были в инее.

Дальше виднелся глухой дощатый забор университетского ботанического сада; над ним высились зеленые летом, огненно-желтые осенью, а зимой голые, черные или посеребренные снегом кроны. Надо всем простиралось неохватное, но, увы, не всегда по киевски голубое небо.

Сколько раз наблюдали мы этот кадр городского пейзажа, но только сейчас, перечитывая «Казку», понимаю, откуда в ней

ати строки про Шибрудні, тролуари, і обрійте заплутаний
в трагі... или... оп уяви... —

Вдивляючись в рейки мохнаті,
Відіваю срібні трамаї...

Только сейчас, перечитывая «Осінь», починаю розуміти, о ка-
ком саме цвітнику мечаєт здесь Фальківський.

Під ріп осик,
під гайвороння крик.

Так хочеться мені,
щоб під віконням
Розцвів ізнов потоптаний квітник...

Понимаю какою «берез безлистий ряд» видел Фальківський
каждое утро — «Кожен раз, коли прокинусь вранці».

Как и все почти легочники, он чувствовал себя осенью хуже
обычного и не скрывал неприязни к этому времени года.

Встоминаю его покашливанье и словно вновь вижу в окно
полученного по ордеру Горкомхоза жилья, серое небо над бота-
ническим садом, пятипалые багровые и желтые листья, летаю-
щие с кленов вдоль трамвайной линии и покрывающие рельсы
(«Спадає лист... Ридає лист...»), вижу вспухающие на стекле
капли и их неистощимое скольжение вниз.

Я не сумую...
Ні... Хай б'є у вікна
Краплястий дощ і шамотять вітри.
Давно вже знаю я, що жить не вік нам,
Та не люблю осінньої пори...

Не любил осеннюю пору, но чаще всего рисовал именно
осень. В стихотворении «Ну що ж, здоров еси мій день похму-
рий» мы читаем:

Вітри скавчать і виють в далині
Над жовклим трупом мертвої тополі.
Це — осінь...

или в стихотворении «Одшуміло літо»:

Ах, ця осінь, осінь, ця проклята осінь
Білим павутинням заплітає дні...

В стихотворении «Озаглавленном» посвященном (Змий) Фалькивский шовит себя на мысль, что «осени увидишь дождую» и спрашивает, почему так трудно дается «ему эта пора» и даже отвечает догадкой: «чи тому що хворий?» (т.е. 1927) и т.д. Не могут же вспомнить здесь, что он и сам напел о каком-то очерке озаглавленном «Осень» и представляющий опыт обоснования оптимистического, вопреки поэтической традиции, восприятия этого времени (тогда и не потому, что «унылая пора» очей очарованье» прекрасна для глаза, но оттого, что именно осенью собирают урожай, справляют свадьбы. Вырезку из этого развлекательного «Московской газете» на два столбца описом я послал в Киев Фалькивскому. В ответ он писал, что видит автора насквозь и даже глубже, что воспринимает это как «вправление» мозга и повторяет: «чи тому що хворий?» и т.д. Но вернемся к 1927 году в квартиру на Караваявской. Мы сидим с Фалькивским пузюкн, а взаж спиной, во второй, еще меньшей комнате, вякает посудой, собирая к столу, круглолицая словоохотливая Лилия, о которой Фалькивский почитательно нежен с которой, не скрывая того, восхищается и т.д. В туалете, в вязанном в руках Раисы Петровны. Должно быть, шерстяные носки для вязания. Ему же в каком случае не следует остужать ноги. Он и т.д.

Впрочем от простуды еще можно уберечься, хотя бы с помощью второй пары носков, особенно шерстяных. Но как укрыться от заушательской оглобельной критики, почитавшей своим долгом не столько разбирать, что написано в стихах, сколько указывать, чего в них нет, поучать автора, выносить приговор и никак не меньше чем от имени всего народа. Критики этого сорта стригли всех и вся, не говоря уж о неоклассиках и неофутуристах, под одну гребенку, как стригут в полковой парикмахерской новобранцев-призывников.

Грешно было бы сказать, что все литературные обозреватели разносили Фалькивского.

Гр. Майфет (журнал «Червоний шлях», No 7, 1928) находил, что Фалькивский «поет не без хисту». Его балладу «Нас тільки сотня з батальйону» он в своем взгляде несколько манерно, однако вполне благожелательно сравнил с «Danse macabre» Гольбейна. А Юр. Меженко (журнал «Життя і революція», No 3, 1927) подробно анализировал составные элементы поэзии

Фальківського, отмечал тонкое чувство мелодии, умение подобрать меткое, образное слово, говорил о незаурядной находчивости в выборе разных синтаксических конструкций, имеющих большое значение для эмоционального воздействия строфы. Даже наиболее придиричвые критики восхищались, к примеру, поэмой «Чабан». В связи с выходом сборника «Обрії» рецензент Феликс Якубовський (газета «Пролетарська Правда» от 15. 02. 1927), объявил Фальківського «одним із виразніших і талановитих наших поетів». В статье «Інженери душ», напечатанной ровно день в день за полгода до трагического конца Фальківського (см. «Пролетарська «Правда» от 16. 06. 1934) один из руководителей украинской писательской организации, разбирая состояние литературных дел в республике, особо отметил поэтическое творчество Фальківського, противопоставляя его ремесленническим поделкам тех, кто не способен или не хочет с любовью и тщательно работать над своими произведениями.

На разных литературных вечерах и собраниях о Фальківском и его стихах говорили, иной раз даже восторженно, но он к этому относился сдержанно. Он не понимал, почему те же восхвалители умолкают, не смея защитить своих взглядов, почему пасуют перед лицом критики неблагоприятной, злорадной. А рецензии разносные печатались на протяжении всей литературной деятельности поэта. Один такой обзор был, правда, опубликован с примечанием редакции: она-де «не бере на себе цілковитої відповідальності за всі думки, що їх висловив у своїй статті» автор. Казалось бы, куда как тактично, гуманно, сердобольно...

Но именно примечание Фальківський переживал еще сильнее, чем саму статью, беспардонно размашистую и исполненную плохо скрываемой желчности.

— Так у чому ж редакція не згідна з автором? — настойчиво допытывался у меня Фальківський. — Чи в тому, що мої вірші важко глумачити? Кому важко? Може автору критичних нотаток? Тут я йому нічим не допоможу... Чи може редакція згідна з тим, що вся моя творчість «хвороблива», що її можна вважати «за абсолютно шкідливу й непотрібну»? Чуєш як: абсолютно шкідлива...

— Тлумач так, як тобі більше підходить, — успокаивал я его без особой уверенности, потому что и меня оглушила резкость формулировок, обвинение в «поэтическом вредительстве».

— Тут не в тому справа, як я тлумачу, — хмуро отвечал Фальківський.

Он был в возрасте примерно Семена Надсона, с которым его подчас сравнивали, а тут еще и Надсон тоже болел туберкулезом... Не раз сравнивали Фалькивского и с Сергеем Есениным, самоубийство которого стало драмой для многих и не только литераторов и не только в России.

Но и то, и второе сравнение, и первая и вторая аналогии были в общем поверхностными, внешними, хотя в стихах Фалькивского бесспорно есть строки, дающие повод для сравнения с Есениным.

Именно в том литературном обзоре, с которым редакция не полностью солидаризировалась, критик написал — и поднимется же рука на такое («Пролетарська правда» от 13. 12. 1925):

«Останні його (т. е. Фалькивского) поезії повні такої зневіри, що дивуєшся, як ця людина і досі ще самогубством не скінчила»

В этой-то статье творчество Фалькивского и объявлено «абстрактной надсоновщиной», а для увесистости критик добавил, что стихи его только на радость эмигрантам; читая их, те довольно потирают руки и приходят в восторг, слушая, как пролетарские поэты Лазаря тянут...

— Эмигрантам, — говорил Фалькивский, перечитывая статью.
— Е — мі — гран — там...

*

4 июня 1920 года В. И. Ленин беседовал с японским корреспондентом господином К. Фусэ и на его вопрос, каковы ближайшие задачи советского правительства ответил: «Во-первых, побить польских помещиков» (изд. V, том 41, стр. 134).

Фалькивский мог не знать о беседе с Фусэ, но о том, что представляет первую задачу советского правительства, знал ясно.

Именно в 1920 году вступил Фалькивский добровольцем в Красную армию, а после заключения перемирия остался в чекистском отряде на западной границе, поближе к родным местам. Он не в силах забыть, что там:

Ген за розпачливим бором

Стогне журливо село.

Блимає, плаче огнями.

Горе в хатах залягло,

Ходить будними ногами.

В'їлася влада панів

В «хлопську»

порепану шкуру.

Хто ж сперечатися, сміє
З паньскої ласки тут в нільнявнєх єврдот
До мури...
А в зборниці «Обрії» в циклі
«Полісся» єдиний из глубини душі идущий етот
Мой далеки, рідні села,
Ніяк, ніяк вас не забудь...!

Он нісколько не идеализировал прошлое, как пытались
доказать некоторые из критиков, находитшіе в его стихах
«стругляву техніку старомодного співця сільських красот»:

Пригадую тихе Полісся
Мов діти замуризані дні
... Життя у похиленій хаті
Нам горе кує день у день
Живемо ми нудно і сіро
В болоті, багні, у гаю

Больше того, поэт приходит к выводу, что «так гартує при-
рода до бою нас із самих малесеньких літ». Какие уж тут
буколики!

Дико видеть сейчас в старых статьях попытки убедить чита-
теля в том, что Фальківський: «блукає в чужих настроях і пе-
чальдах».

Про школу в нашому селі
Хіба що мріяло Узлісся
Зате — коряма була як слід,
А в сній горілці — хоть залийся!

Можно ли это относить в разряд чужих печалей?

Не раз слышал я от него воспроизведенный в стихах рассказ
о том, как:

Мене змалку недоля прогнала у місто.
Пам'ятаю як батько одвіз
На прощання тополі заплакали листям.
Зарипів непомазаний віз
Заридали цілуючи мати голоно
Батько брови наувис Немов з персердзя
Перетяг конячину зі злом
А в мені защемило, забилося серце
Коли вийшов в степ за село...

Боль. Слезы, горечь — вот что встает в памяти Фальки-
ского, когда он думает о прошлом, и все же: «ниж до

Очарет мені був в толику відради ота, ласим атє
В болотах я родився і зріс.

Шоя люблю свою жату і полівну того год нов видом но
Я люблю свій Пажурений лист. М'яктам и яв, яни

Уже в городе, далеко от родных мест, он все видит во снах
хагумозде манюпусеньким твінком», і под которе обивало чі суровой
зимой забегали голодные волки, и вынуждая югачибраться за
ружье, чтоб выйти на обледенелое крыльцо и спугнуть зверя
громом выстрела. Ивди йондср атиде тжком эн но отр токам

Какие уж тут идилии, это — нестальгия, это — внезапная
вающая сердечная рана.

Будь он здоров, можно было еще надеяться, что доживет
до того, когда вопреки старой одумке не смогут «султани» еще
крепче «кувати кайдани» него с родной стороне. Но нет, он уже
этого не увидит:

Я ж любив так село з кудластї голуб

Я ж степи так широкі любив.

Мріяв все, що вернуся до полянкала Ф «снаде» В «наде» В

Що колись повернуся до нив. мож Ю о эн власн і

А то и еще острее: тссор атчанп яром од жа ймжлад вік

Ах, день один, один лиш день, зиннарт йондмане ст

Серед борів своїх пожити. зиннима а хмшгдоя занап

О, скільки міг би я створити! П х хмшгдоя «рідк»

Легенд нових, нових пісень, тезд но «наде» В «наде» В

Та знаю я, що вже ніколи в тезд ... зиншнрзавр

В своє Полісся не прийду ... зинт комортсочна мн

и еще, уже прямо песня-плач:

Не жди ж мій батеньку мене,

І ти від злиднів жовта мати!..

и олять:

І жаль такий до сліз, до болю, а мнв ж и П

Що більш до дому не прийду,

*Не вдарю пісню молодю
Об синь гаїв, болот і поля...*

Эта мысль, это предчувствие отравляли ему существование.

Он любил свой болотный край, как Бернс туманную Шотландию, как Мистраль — солнечный Прованс, и гордился тем, что «став співцем свого Полісся».

Казалось, что ему теперь нищие Липеси? Он известный поэт, его талант признан, его стихи печатают, он живет в одном из знаменитейших и прекраснейших городов мира. Правда, его зло клюют желчные рецензенты, но эти как раз за то и донимают, что он не может забыть родной край, оставшийся за рубежами Советской страны.

Эти недремлющие надзиратели и великому сыну России, ее барду, ее гордости и славе — М. Ю. Лермонтову, пожалуй, поставили б на вид строки, в которых он вспоминает о своей далекой романтически воображаемой прародине:

*На Запад, на Запад помчался бы я,
Где цветут моих предков поля...*

В «Чабане» Фалькивский писал: «Буг полохливо гнусавить», и писал не о Южном Буге, а о Западном, который несет воды туда, в сторону Полесья. В балладе «Нас тільки сотня», «На схід далекий аж до моря пливуть розстрілені мерці», плывут на запад, куда безудержно стремятся и его мысли. А, шагая по западной границе, «Крок за кроком», он слышит курлыкание летящих в вышине журавлей и жаждет выпить «Даль доріг», ведущих к Полесью.

В «Чабане» он дает волю мечте, рисуя картину желанного возвращения... Зреет в сердцах полесской бедноты гнев, «мовчки вигострює гнів», «гнів проти неправди і зиску» — не случайно эта поэма посвящена красному партизану:

*...запеклася в серці
кров мужицька,
вогка,
А із очей сипле зненависти жар.
— Чуйте, добрі люди!
Що ж то далі буде?
Чи ж таки в неволі
всім нам загигать?*

Вимучені спина,

виснажені груди,
Під нагай жандарма

завжди наставлять?

Вот оно заветное: ... «У повстанців шлях широкий, у них серце стоголосе». Ураган обрушується на панський дворець, который светит окнами, усмехається огнями.

Мармурові плити спали

Парк — не парк —

жагуче лоно ...

Сірі тіні колисали

І спадали на колони ...

... Чабан сивоусий

... В латаній сорочці

На бій переможний

веде злидарів ...

Всього пять лет не дожил Фальківський до того, как украинские и белорусские земли освободились от белопапанского гнета пилсудчиков, как «злидарі» вырвались из неволи, из тюрьмы!

Автор поэмы «Чабан» — она написана в 1925 году — «Співець Полісся» каждой клеткой сердца и мозга, каждым нервом переживал горе родного края, где ненавистные «пикаті жандари», везде они, «панують у селі». Как же стерпеть такое?

В «Казке» Фальківський писал: «...думками я весь на Поліссі», он корил себя, что оставил родной край в беде. Никакие радости не могли избавить его от этой печали.

Причина горечи, отравлявшей его жизнь, была предельно ясна. Однако автор одного критического обзора, не понимая трагедии большого поэта, возмущался тем, что тот писал:

Тяжко з мріями розбитими

Доживать останні дні ...

Сколько критических чернил было изведено по поводу строк:

Я з підрізаними крилами

До мети не долетів ...

Это признание расценивалось как непозволительное и не заслуживающее снисхождения уподобничество, которое «Не-

залежно від причин (Разрядка моя — Авт.), що викликають оцю хоробливу творчість», должно быть безоговорочно осуждено.

Однажды в мою развалюху Фальківський явился особливо мрачний. Вихор, всегда свисавший у него на лоб, был растрепан еще больше обычного. На скулах горел румянец. Если б не знать, что он человек неспьющий, можно б его заподозрить. Он о чем-то рассказывал, о чем то спрашивал, потом, оборвав разговор, спросил, помню ли я стихотворение «Одна нога в стременах». Конечно, я помнил все от начала и до конца и высоко ценил предельно лаконичное описание, почти стереоскопическую картину, встающую из нескольких строчек:

*Одна нога в стременах.
Сніги. Вітри. Зима.
Розрубані рамена
І голови нема...*

*Ще вчора був веселий
Не думав, що кінець,
Сьогодні ж*

— леле!

— мрець!

Я прочитал стихи на память и признался, что они кажутся мне то озвученным полотном Франца Штука «Война», то рисунками Гойи, то «Апофеозом войны» Верещагина. Фальківський чуточку посветлел, потом нехотя вытащил из кармана свернутый в трубку журнал, раскрыл его передо мною:

— Франц, кажеш? В такому разі читай отут. Оце тобі не Штук, а штука! — и он отчеркнул ногтем сбоку несколько строк.

Я прочитал: «Ще 1925 року Фальківський обіцяв стати співцем пролетаріату, але же не витримав! — «Сьогодні ж — леле! — мрець!» — І чи зможе цей мрець воскреснути, стати до лав борців за науку, за культуру, трудно сказати. Це нам покаже його майбутня творчість».

Это писал в рецензии на сборник «Обрії» А. Ключья (журнал «Молодняк» № 4, 1927).

— «Не витримав!... Розідрав мене, як бачиш Ключья в ключья. Розірвав і вже поховав. «Леле-мрець!» Ну, Сіп, будь чоловіком, глянь мені в очі й скажи: Це літературна критика? Чи може існує все-таки для таких вчинків інша дефініція?»

Мы пришли вдвоем к нашему общему знакомому. Народу было столько, что невольно мелькнуло подозрение: может, хороводить *in vivo* поэта и фельетониста местной газеты. Один из гостей — студент-зоолог в синей косоворотке с отстегнутым воротом, подпоясанный шнурком и все время отбрасывавший со лба прядь волос, мне показалось, играл тургеневского Базарова таким, каким он себе его представлял. Студент держался вызывающе и, похоже, привлек симпатию аудитории. Он с большим и пороках современной поэзии, особенно критиковал литературную продукцию киевских поэтов, а по поводу Фалькивского процитировал взятый из одной недавно увидевший свет рецензии, отрывок:

«Такого терпкого песимізму й безмірного одчаю не знала українська поезія навіть за найгіршої доби» («Життя і революція», № 2, 1927).

Я спросил новоявленного Базарова, согласен ли он с отзывом и тот, недолго думая, заявил:

— А як же! Хіба це не безмірний песимізм і одчай написати про себе: «А я впаду метеоритом... Життя пройшло, як сонна мить»...

И он убежденно стал комментировать эти строки, обличая их порочность, упадочничество, пораженчество.

Фалькивский слушал его разглагольствования грустный и усталый.

Перебив оратора, я попросил его не отказаться прочитать стихотворение полностью. Гость ответил, что ему достаточно приведенных двух строк.

— Тоді я сам прочитаю, хоч і не весь вірш, кінець. Зветься вірш: «Стою на березі крутому».

И я прочитал последние 14 строк:

Благословенні дні мої похмурі —
В майбутнє радісні мости.
Хто пройде ними, я не знаю —
Але міцніші, дужчі нас,
І смолоскипами одчаю
Не стріне їх далекий час.
О ви, брати мої по крові,
Грядіть у радості пісень!
Нехай ваш прапор малиновий
Запалить щастям сирій день!

*А я впаду метеоритом.
Життя пройшло, як сонна мить.
Благословенні ті, хто вмів горіти,
Хто вмів згоріти і любити!*

Бедный Базаров! Что поднялось! Я боялся, что его разнесут. Мы ушли, оставив огорченного хозяина и неистово спорящих гостей. На улице какое-то время молчали, потом Фальківський обнял меня за плечи и сказал:

— Ну й адорowo ти цього зоолога!..

*

Что же именно вызывало столь ожесточенные нападки некоторых критиков в адрес Фальківського? Похоже, иные проверяли каждое стихотворение лакмусовой бумажкой, которая меняет цвет, едва ощутив капельку грусти, а в таком случае «независимо от причин» приговаривали автора к разному.

Некто, подписавшийся псевдонимом из инициалов («Пролетарська Правда» от 10. 6. 1926), заявляет, что в очередном номере журнала «Життя і Революція...» «Тупцює на місці і Фальківський. Хоч і як запевняє він нас, що він вже киянин, а не поліщук. Очевидно, щоб стати киянином, не досить «забути «постоли й сало». Шлях із Полісся довгий, і Фальківський до Києва ще не доїхав, не вибився із тісного і кінець-кінцем одноманітного кола поліських тем». Но такое высокомерное отчуждение могло только усиливать у поэта чувство одиночества, диктовать горькие строки: «мрійником родився, здохну подорожнім, як прибудна сука під чужим вікном». Или: «вийде з мене такий декадент, як не знала й не знатиме Русь»... А такие — действительно созвучные с Есенинскими строками еще больше подливали масла в огонь. И вот со страниц журнала «ГАРТ» (№ 1, 1927, а Фальківський был к тому времени членом ГАРТУ) — ему без дальних околичностей отдали команду на ходу проделать «полоборота налево!», киевская же «Літературна газета» поучала: «беріть приклад Шевченка, Франка, Українки, а не з Есеніна та інших самовбивців» (№ 1, 1927).

Но вот я беру в руки запись беседы А. М. Горького с корреспондентами тбилисских газет. Беседа состоялась в те же годы, о которых я здесь вспоминаю, точнее 27. 7. 1928 г. — и была в свое время напечатана в журнале «Литературная Грузия», а недавно опубликована вновь по нескольким сверненным стенограммам в московской «Литературной газете» (от 24. I. 1968 г.). Алексей Максимович говорил:

«... происходит явление, я бы сказал, в высшей степени приятное и виновниками его являются отчасти такие же молодые люди как вы: люди слишком торопятся выявить себя, выносятся вперед звучными словами и всякой всячиной. Движутся вперед такими отношениями, о которых я раньше говорил, некоторая поспешность суждения и прочее. И поэтому говорят о неправильности литературы. Я считаю себя вправе говорить об этом потому, что для этого потребовалась бы большая речь, нужны соответствующие материалы: я хотел бы с книгами в руках говорить о фактах, показать до какой степени неправильно судят писателей, какие делают поспешные выводы, как плохо критикуют, как плохо читают книги... Однако за эти шесть лет мы создали литературу, которой можем похвастаться перед Европой»...

Критические ушаты кипятка и ледяной воды, какими попеременно обдавали поэта авторы поспешных выводов, те рецензенты, которые «неправильно судят писателей» и «плохо читают книги» Фальківський переносил все же стойко. Однако нет-нет рано утром, раздавался звонок, вынуждая меня поднять голову с подушки и, преодолев сон, переспросить:

— Нічого не розумію... Ти хоч повільніше говори! У мене ще голова, як казан. Я ж оце тільки з друкарні повернувся...

— Так ось слухай, казан, що пише мені одна навчителька з Полтавщини. Як тільки вона мою адресу знайшла?

И Фальківський принимался читать письмо с благодарностью за то самое стихотворение, которое недавно подверглось особенно ожесточенному критическому обстрелу.

Он не клевал без разбору всякие слова одобрения и ободрения, но когда находил у читателя настоящее понимание, подлинный резонанс собственным чувствам, искренне волновался и знакомил друзей с такими письмами. А получал он их много, причем не только с Украины. Одно письмо от украинцев-переселенцев с Дальнего Востока он долго носил при себе, так что я даже обратил на это внимание.

— Смотри, истрепалось уже по краям.

— А знаєш для чого воно мені? Ось вийде на мене чергова критика, мовляв, я вже, «деде, мрець», а я цього листа візьму тай прочитаю; сам собі хоч би прочитаю і одразу мені полегшає.

Особенную радость доставляли ему письма бывших красноармейцев, партизан, участников гражданской войны, политэмигрантов из западных областей Украины. По поводу же упоминавшегося «Нас тільки сотня з батальйону» он получил как-то письмо с бессарабской границы, подписанное пятью фамилиями

еще строкой, которая его растрогала: «Нас тільки пятеро іа сотні». Эту несколько трансформированную строку можно найти в стихотворении «Шумить тривожно очерет». Здесь вместо «тільки п'ятеро» сказано «купка»:

*На лоб зелені шоломи
Іх купка з батальйону...
І переможний крик сурми
Упав на збиті гони...*

Случалось, читатели утешали его по поводу каких-нибудь особо развязных и скороспелых поучений, нападок и проработок. Такие письма трогали его до слез.

— Переслать би йому цього листа — и он назвал фамилию одного из резвых на руку критиков, — так він чого доброго недовго думавши скаже, що це я сам писав. Ось послухай новий вірш...

И он прочитал тогда еще неопубликованные строки:

*...Із батальйону тільки сотня...
А решта всі в останню путь
Такі об'єднанні й самітні
В чужий ворожий край пливуть...
А перед ними, як раніше
В передніх лавах на чолі
Груп воєнкома чорним пише
На закривавленому тлі...
.....
Нас тільки сотня.*

*Решту мертвих
У наступ воєнком повів
Розбитих, кулями роздертих
Німих і вірних юнаків...*

У меня перехватило дыхание. Фалькивский шагал по комнате, потом, остановился и заговорил, размышляя вслух:

— Ну ось прочитаю я цей вірш на зборах об'єднання, обов'язково виступить той самий, та й почне... — и Фалькивский подражая голосу будущего критика, принялся фальцетом кричать: — «А чому, спитайте його, обов'язково воєнкома вбито? Воєнком, бачиш, у наступ веде роздертих кулями мертвих юнаків. А чи ж можна сподіватися на успіх наступу, який ведеться такими силами? Розуміється тут можна бути певним, що їх

неминуча поразка чека. А крім того: що з живими буде, з тою сотнею, яка лишилась? ...»

Надо сказати, передразнивав он свого майбутнього критика очень метко.

— «... Живі, виходить, залишилися без комісара? Розумієте? Ті, що ще тримають у руках рушниці, що ще можуть приймати активну участь у бойових, тактичних і стратегічних операціях...» І пішов, і пішов... Коли дозволять на підвал, а як що пощастить, то й на всі два... А сам же з рушниці, якщо стріляв, так може, що у всевобучі холостими... Що вони в усьому цьому розуміють, що знають?:

Прожитые годы, война выходила из него тысячами засевших в душе осколков.

Когда Фалькивский написал:

*І акордить журливо струна
Все мінор, все мінор, все мінор...*

Я не в первый раз попробовал говорить с ним о том, что за этим стоит, но он так и уклонился от исчерпывающего разговора. Только много лет спустя, когда Фалькивского уже не было в живых, я понял до дна, почему он не мог иначе, и в свою очередь пришел к сознанию неизбежности и необходимости нести самый тяжелый душевный груз, не перекладывая его на плечи других, пусть трижды близких друзей.

Дело было не в том только, что поэта живьем сжигала тоска по закованной в кандалы родной земле, откуда

*... приніс я
З собою й мотиви сумні,
Бо в нас не уміють співати
Веселих, барвистих пісень...*

И не в том только было дело, что нэп оборачивался для поэта «шантаном міста».

Только однажды вырвалось у него:

— Егей, голубе, це навіть у віршах не завжди так усе ясно. Пам'ятаєш у «Чабані»: «А старече око ворога вибрало. Он того — в погонах, он того — панка...» Чабану було легше...

«Тема жизни и смерти доминирует в творчестве Фалькивского» — отмечали некоторые литературоведы. Но, как я сейчас понимаю, это был только аккомпанимент, а главной и глубже всего волновавшей его была тема борьбы между прошлым и бу-

душим, между мечтой и грядущим, мечтой полной света и любви, и будущим, дорога в которое прокладывается ценой крови, молодых жизней, мучений.

Вспомнить строки стихотворения об отце с сыном, которые «зйшлися на багнетах». Разве не то же волновало Алексея Толстого и многих других писателей, чьи произведения, ставшие классическими книгами, рождены — как «Хождение по мукам» — гражданской войной?

Задумайтесь над строками стихотворения «В степу коса збилає роси».

*І жаль такий, що між колоссям
Болошкам смерть невинуватим...
За що ж вони?..*

*Ах, там, де косять,
Нема часу їх обминати...*

А я?

*Я теж косити мушу
В ім'я майбутнього вражаю.
І жах один, що жертви душу,
Подумати тільки — душу мають...*

Задумайтесь над стихотворением «Хто вона і за що не питав», здесь та же драма, что и в знаменитом лавреневском «Сорок первом». И разве в посвященной совсем другим временам повести Э. Казакевича «Двое в степи» мы не сталкиваемся с той же коллизией, о какой говорят строки из сборника «Обрії»:

*А за стіною степ широкий...
Пустить?*

Та я ж чекіст...

Ах, муки!

Напомним, что В. И. Ленин, называвший гражданскую войну «законной и справедливой, священной войной» (IV изд. т. 27, стр. 425) писал также: «гражданская война не берет в плен, она уничтожает... Совершенно верно. Это факт. Правильность этого наблюдения мы подтверждаем. Тут говорить нечего. Гражданская война — более серьезная и жестокая, чем всякая другая» (IV изд., т. 29, стр. 341).

Революцию совершали не роботы, как сказали бы мы теперь, не бездушные автоматы, не чернобородые разбойники в папахах и с ножом в зубах, как рисовали красноармейцев буржуазные

карикатуры, не сжигаемые слепой злобой разрушители; не одни только «энергично функционирующие» «кожные куртки» и «каменные командармы» из сочинений некоторых беллетристов, но живые люди, выстрадавшие каждый шаг тех дней, люди, чьи переживания так драматично выразил тот, кому посвящены эти строки. В стихах поэта, участника «лихорадочной борьбы против буржуазии всего мира, мстящей бешено за ее свержение», — это тоже слова В. И. Ленина (из письма А. М. Горькому от 31/VII—1919) — раскрывается сердце гуманиста, выполняющего «под прапором малиновым» свой долг солдата.

Недавно, читая Хемингуэя, я словно услышал глуховатый голос Фалькивского, который говорил о радикальных критиках, не нюхавших пороха, о мещанских хуторянах, которые учат красных партизан тактике ведения боя, уставу боевой службы.

Хемингуэй пишет:

«Пусть не говорят о революции те, кто пишет это слово, но сам никогда не стрелял и не был под пулями; кто никогда не хранил запрещенного оружия и не начинал бомб; кто отбирал оружия и не видел, как бомбы взрываются; кто никогда не голодал ради всеобщей стачки и не водил трамвая по заведомо минированным путям; кто никогда не пытался укрыться на улице, пряча голову за водосточную трубу; кто никогда не видел, как пуля попадает женщине в голову или в грудь, или в спину; кто никогда не видел старика, у которого выстрелом снесло половину головы (помните, у Фалькивского: «розрубані рамена і голови нема?» — А в т.); кто не вздрагивал от окрика «руки вверх»; кто никогда не стрелял в лошадь и не видел, как копыта пробивают голову человека; кто никогда не испытал удара дубинкой по голове и сам не швырял кирпичей; кто никогда не видел как штрейхбрехеру перешибают руки ломом; или как вкачивают в агитатора кишкой сжатый воздух; кто никогда — это уже серьезней, то есть карается строже — не перевозил оружия ночью в большом городе; кто не бывал свидетелем этого, но знал в чем дело и молчал из страха, что позднее поплатится за это жизнью; кто никогда (пожалуй, хватит, ведь продолжать можно до бесконечности!) не стоял на крыше, пытаясь отмыть собственной мочой черное пятно между большим и указательным пальцем — след автомата, когда он сам закинут в колодец, а по лестнице поднимаются солдаты, по рукам вас будут судить, других доказательств кроме рук им не надо; впрочем, если руки чисты, вас все равно не отпустят, если знают точно, с какой крыши вы стреляли; кто и сам, может быть, поднимался вместе с солдатами» . . .

Все это писалось, когда Фальківського уже не було в живих, но почти все это он мог бы повторить слово в слово, потому что за тысячу с лишним дней и ночей, проведенных на фронте и в подполье, ему довелось хлебнуть всего. Правда, автоматом тогда еще не существовало, были наганы-самозводи, маузеры... Но разведчика, пробирающегося в тылы противника, на каждом шагу поджидает всегда неожиданное: «руки вверх!...»

Звонит телефон, я беру трубку:

— Ага! Тобі й байдуже, що робиться. Ось послухай!

И Фальківський приймається читати ен плюс первый разнос.

— Бєвєсовісній, — молю я, — дай закінчити статтю, я тобі

сам позвоно.

— Навічно від тебе відхрещусь, коли так! І чути про тебе нічого не хочу, і фейлетона твого не читатиму! Кінець усьому!

Але перший рядок нового віршу ти все-таки послухай: «Присвячую І крапка Ушинській...»

— Постій но! Що то за Ушинська? Ніколи не чув її прізвища...

— Ото далась вам оця Ушинська, — доволен Фальківський.

— Для вже мені мало очі не вицарапала: навіщо я так? Що говоритимуть? Чи ж і тобі треба з'ясовувати? Присвячую і крапка! Ти самий вірш слухай:

Комусь дано діла вершити великі,

Що ниткою протягнуться в віки.

А з мене досить,

що не був дволикий,

Що серце не міняв на мідяки!..

— Як гадаєш? Зрозуміє той мій голуб, про якого тут вовка помовка? Зрозуміє? Ну гаразд, дописуй, Сіпе. А якщо зайдеш, я тобі дам все прочитати.

Сейчас совершенно очевидно, что критики — проработчики и не понимали поэта и требовали от него невозможного. Конечно, он был не в том возрасте, когда Гёте едва не покончил с собой, когда автор «Этюдюв оптимизма» Илья Мечников был еще безнадежным пессимистом, когда Николай Гаврилович Чернышевский писал о себе в дневнике, что он «тряпка» и «дрянь». Но ведь в человеке еще не остыло напряжение боя... Он еще не забыл, как прятал голову за водосточную трубу в уличной перестрелке... Он еще не забыл, как ползком, сквозь шумящий тревожно камыш на болоте, пробирался с товарищами к хутору, где заночевали вооруженные обрезами и лимонками, карабинами и гранатами черношлычники или зеленые, или

нарушитель границы, пришедший «оттуда». А потом после всего, покуда товарищи переводили дыхание, он отлеживался на сеновале и бормотал отчаянные, бесстрашные строчки, строчки, которые уже на завтра как яблочко-песню держали в зубах:

*В кишені летучка 2300,
А в другій рука обняла револьвер.
Хіба не все рівно для нас для чекістів,
Чи завтра вмирать, чи тепер?*

И вот после таких трех лет, точнее после тысячи двухсот дней и ночей, он в Киеве, а его Липеси, его Кобринщина, Брест, где он учился, все эти места остались за линией государственной границы. Туда не дошли красные полищуки, а сколько боевых друзей по дороге погибло? И этой болью тоже болит сердце.

*... І кожен раз, коли прокинусь вранці
І гляну на берез безлистій ряд,
Пригадую чомусь я новобранців,
Що з фронту не повернуться назад...
Мов лист берез укриють їхні кості
Чужі піски, чужих полів і лук,
І тільки вітер, залетівши в гості,
Над ними проспівав про біль розлук.*

А сейчас разве как ожидалось? Коридор редакции и в углу обросший рыжей щетиной, в картузе с зеленым козырьком и в шинели подпоясанной веревкой, к которой подвязаны жестяные банки, Строев со своими восьмистишиями, высмеивающими жулье, лодырей, хапуг... И всего в нескольких минутах отсюда на Большой Подвальной кафе с зазывающим названием «На минутку!».

Мы как-то зашли сюда выпить кофе и пока сидели у окна видели, как подкатывают к входу «форды» и «бенцы», из которых высаживаются, а затем вваливаются в кафе нэповские нувориши, «золотая молодежь» со своими красотками. За соседним столиком дымили японскими сигаретами, переговаривались о коммерческих операциях дельцы с черной биржи. Не здесь ли посеялись семена, взошедшие впоследствии строчками:

*Я дивлюсь на пузатих в авто,
Що не крок,
                                що не крок,
  що не крок,
То обличчя пухкі і манто...*

Или:

В голові вашій

шумі, фокстрот,
А червінці й валюта — девіз...

Не отсюда ли вынес поэт строки о том, что готов «прозрять ненажерливый неп»... Сегодня, когда та эпоха отошла от нас достаточно далеко и мы можем мысленно охватить ее во всех аспектах, нетрудно вспомнить, как болезненно переживали неп многие литераторы... Петро Лакиза в обзоре («Життя і революція», № 2, 1926) перечисляя тех, кто «шкунтильгас на неп» назвал целый ряд украинских поэтов и прозаиков, ослепленных внешним проявлением перемен. Он писал, что все они «Знаходять сьогодні тільки нега-

Так было не только с украинскими писателями. Достаточно открыть недавно опубликованные записки С. Алянского, рассказавшего о том, как сумрачно и встревоженно принял неп Александр Блок. Ему слышались в музыке времени невыносимые ноты. «Отовсюду выползали звуки омерзительной пошлости, какие-то отвратительные фокстроты и доморощенная цыганщина. Блок мучился и страдал перед лицом этой перемены»... «Я думал, что эти звуки давно и навсегда ушли из жизни, а они еще живы. Неужели все это возвращается?»

В стихах Фалькивского, относящихся к годам непа, ясно слышен тот же вопрос, те же опасения, те же муки. То была близорукость, которая со временем прошла бы, как прошла она у других, как проходят возрастные болезни.

Почему я с такой уверенностью говорю об этом? Разумеется, прав Максим Рильский, который в замечательном своем предисловии к одноименнику рассказов Гр. Косынки заметил, что вряд ли кто мог рассмотреть в молодом Чехове, в Антоше Чехонте, будущего автора «В овраге», «Вишневого сада», «Ионыча».

Конечно же и талант Фалькивского не только дал многое, но и обещал еще больше. Его зрелость была впереди.

В дни, когда пишутся эти страницы, все литературы, все народы Советского Союза отмечают 70-летие со дня рождения Владимира Сосюры. «На золотых высотах украинской поэзии ярко блестит звезда, имя которой Владимир Сосюра», — писал в «Правде» от 6. I. 1968 г. Дм. Павлычко. А в московской «Литературной газете» (от 10. I. 1968 г.) Николай Николаевич Ушаков — старейший русский поэт на Украине — свою статью «Всегда с песней» закончил такими словами: «Спасибо Сосюре

за созданные им поэтические рассказы, за легенды века. Спасибо одному из первопроходцев и первооткрывателей». Время — справедливый судья, рассудило спор поэта с его зоилами.

А ведь сорок лет назад в критических обзорах и статьях имя Сосюры упоминалось чаще всего рядом с именем Фальківського. «Серйозне занепокоєння викликають вірші Сосюри», — писав той же обозреватель газеты «Пролетарська Правда», который ходил, что «так само (то есть, как и Сосюра — Авт.) тупцює на місці і Дмитро Фальківський». А знакомый уже нам рецензент, не поколебавшийся заявить о Фальківському: «дивуєшся як ця людина й досі ще самогубством не закінчила», Сосюру клеймил в той же статье: он — мол — «відривається від кляси і разом з тим втрачає все, що давало йому бадьорість і життя».

Это не случайные совпадения. Вот что говорится в статье «Занепадництво в українській поезії» (см. «Життя і революція», № 2, 1927), «В одному тоні з Сосюрою щодо песимізму співають Фальківський і Косяченко». А в обзоре «Журнальна українська лірика 1926 року» (журнал «Червоний шлях», № 2, 1927) можно прочесть: «Тужить Сосюра в кожному числі кожного журналу за минулою любов'ю... тужить Фальківський за своїми дитячими роками й дає гарні малюнки тієї туги»...

С тех пор, как были написаны эти бездушные строки, Сосюра прожил много лет, полностью посвятив их поэзии, а путь Фальківського в литературе оборвался в самом начале. И хоть он писал о себе: «акордить журливо струна все мінор, все мінор, все мінор», в нем были силы «співати просто, благословляючи людей, і кожду мить», были силы «прагнуть, горіти і любити».

В одной из ранних поэм — «Селькор», описывается возвращение с фронта героя, который успел побывать

І на Мурмані дикім,

В Уралі

трошив

Колчака,

Петлюра, Юденіч, Денікін

Втікали від його штика,

тепер когда «загула перемога» пришел в родное село, где:

... на панських

ланах, перелогах

Комуна

«Зоря»

зацвіла

Обрали його за сількора

Задавши минуле не раз,
Стоїть і тепер він дозором
За владу Рядянську,
За долю працюючих мас.
Та вже не рушницю стискає
Перо — заскорузла рука,
Він ворога ним добиває
Ще краще,
ніж лезом штика.

В руке, сменившей винтовку на перо, мне видится еще одна автобиографическая деталь.

Перечитаем более позднее стихотворение «І як зійде кривий молодик», вдумаємся в то, о чем вслух мечтает Фальківський, вслушаємся в его искреннюю интонацию, когда он пишет о «прийдешніх нових століттях», ради которых поэт готов принести «на жертвник часу» самого себя...

*Хай століття нові принесуть
Яриною засіяну даль...*

Разве это строки пессимиста, бессильно опустившего руки?

*Чи ще співають чи вже доволі?
Ні... Ні... Нехай дзвенять пісні!
Нехай розносять їх по полю
Вітри завітчані, рясні!*

Разве это голос нытика и хлюпика? Поэт всматривается в будущее и зовет его:

*Нехай в піснях зустрінуть люди
Прийдешній день, Комуни день!*

В стихотворении «Ой весно, весно!» (он писал не только об осени) воспевалась «Незабутня весна Револуції», которая «починалась... Жовтнем всесвітним».

*

Не помню точно, в 1928 или 1929 году, мы были с ним летом в Крыму, кажется, в Алуште. Фальківський не впервые здесь: ему сюда доводилось приезжать «штопать легкие», как он гово-

рил. Жили мы врозь — он в санатории, я снимал комнату в частном доме, но свободное время проводили вместе, вне санаторского парка, который Фалькивский не долюблял.

— Терпеть ненавижу, — ворчал он.

Зато все места вокруг санатория исходили вдоль и поперек. Днем часто сидели на каком-нибудь сухом и теплом камне на берегу, глядели и слушали, как шевелящая песок тихая волна стелется по краю берега и шипит, зарываясь пеной в мелкую гальку. Вечерами, когда с моря тянуло прохладой, бродили по кривым улочкам поселка, над которыми возвышались темными силуэтами печальные кипарисы, похожие на украинские пирамидальные тополя и серебрились узловатыми ветвями маслинные деревья.

— Олива живе, кажуť, до тисячі років, — заметил как-то Фалькивский.

Если во время прогулок говорил я, то рассказывал обычно разные газетные истории и уж, конечно, повести о необычайных опечатках, которые в последнюю минуту перед отливкой матрицы вываливаются на сверстанной полосе.

Фалькивский слушал мою «смесь», как подростки читают приключенческую повесть или детективные романы. Он понимал ситуацию с полуслова, смаковал неожиданные повороты событий, не жеманился, если в сюжет вплеталась какая-нибудь даже не то, что круто соленая, а переперченная подробность.

... В редакции еще никого нет. Вчера дежурил не я, зато сегодня пришел первым. Таков порядок. Просматриваю свежие, еще пахнущие краской газеты, разбираю скопившиеся за ночь телеграммы РАТАУ и собкоров, покуриваю, пускаю дым колечками. Звонок телефона. Спокойно беру трубку и, услышав первые же слова, поперхнувшись дымом, немею.

Вслед за энергичной увертюрой начинается объяснение:

— У вас сегодня напечатан отчет о выступлении перед арсенальцами академика № (следует фамилия одного из самых популярных и авторитетных в Киеве ученых). Ну-ка прочитайте три последние строки в отчете. Не понимаете в чем дело? Да читайте не по верхам, а как в школе читали — по буквам, не торопитесь!

Я слушаю, смотрю и вдруг впервые в жизни чувствую, что у меня волосы дыбом встают. Две рядом стоящие буквы поменялись в слове местами, только всего, а получилось, боже ты мой!..

— Ну, куда вы пропали? — гремит арсеналец. — Чего молчите? Пусть ваш редактор приезжает в Арсенал и извинится перед читателями!

Бряк! Трубка брошена и я, утирая пот со лба, слышу звонок по другому аппарату. Редактора спрашивает секретарь райкома партии. Позвонить редактору домой не успеваю. Теперь телефон трещит в соседней комнате. Бегу туда: из губкома. А тут уже и внутренний телефон заработал: директор типографии. Голос, как прокисшее молоко:

— Привет, дорогой! Мне сейчас из одного местечка звонили насчет опечатки в вашем сегодняшнем номере. Мы тут комиссию для расследования организуем. Вызови к трем часам вчерашних дежурных по выпуску и секретариату.

— Пошла писать губерния! — думаю я уныло.

— Так ты хоч скажи, яка помилка вийшла, — перебивает меня Фалькивский.

— А й правда, — спохватываюсь я и выписываю на песке концом прутика злополучное слово. Пишу его правильно, потом корректорским значком помечаю, говоря языком шахматиста, рокировку двух букв, которая превращает нормальное, благопристойное слово в непечатную взрывчатку.

Фалькивский секунду молчит, потом, схватившись за голову, переспрашивает:

— І це в промові в Арсеналі? Та я ж той відчит читав і нічого не помітив . . .

. . . Колокол санатория сзывает к вечернему чаю.

— А шкода, що не можна всю цю пригоду Лілі розказати, — сокрушается, уходя, Фалькивский . . .

Те прогулки, когда слово было за Фалькивским, оказывались для меня особенно увлекательными. Чаще всего он вспоминал Полесье, полешуков, говорил об их нравах и обычаях, об их присловьях, приметах и поверьях. Одну за другой пел он мне своим хрипловатым тенорком песни. Пел вполголоса старинные и новые, безнадежно грустные и отчаянно залихватские, душевраздирающие и веселые, двусмысленно язвительные и откровенно обличающие . . .

Что я знал тогда о запорожцах, к примеру? То, что прочитал в «Тарасе Бульбе», то, что видел в репинском полотне, изображающем запорожцев, пишущих письмо султану, ну и, разумеется, то, что можно было узнать о них из ходившего по рукам у нас еще в школьные годы рукописного текста этого письма, который каждый раздобывший его обязан был переписать и передать другому.

Теперь же, гуляя по тропинкам, ведущим от моря через виноградники в горы, или, сидя вдвоем где-нибудь в затишке, я за один раз узнавал об украинской истории больше, чем

за всю жизнь. Фальківський і не підозревав, що він робить своїми розказами. Я почав всерйоз задумуватися: вправі ли працювати на Україні людина, який так мало знає про країну, об її історію. Добре «відомий письменник!»

Особливо вражали мене пісні. Я виріс на околиці старого українського містечка, вільно говорив по-українськи, слухав небагато пісень. Але тут просто неможливо було, щоб одна людина могла вмістити в пам'яті стільки дум, коломийок, весільних, святкових, застольних, прощальних сюжетів і мотивів. Він не тільки співав, але й попутно пояснював мені глибокий зміст і походження пісень, роль партії першого і другого голосу, значення окремих слів.

Часто після кожної пісні він додавав:

— Оце ще мати співали...

Или:

— Оце я ще такий був, дядьки в шинку співали...

Или:

— Оце я вперше, як на ярмарок поїхав з батьком, від кобзарів чув, у містечку...

Музична пам'ять у нього була поразительна. Коли фольклорний відділ Всеукраїнської Академії Наук видав збірник новітніх блатних пісень, записаних на Україні (була така дивна річ), виявилось, що Фальківський знав і їх, починаючи з відомої в Києві «Жил-бул на Подолі Гоп-со-смыком...» Мало того, що знав; супроводжував себе на взятій у когось мандолині, він співав їх нам всім по черзі.

Але тоді в Криму він згадував інші пісні.

Море, щедрий сонячний промінь, гори, зарослі на схилах, шиплячі холодні ручії, — все було непохоже на далеке Полісся, але була сама природа і вона живо будила в ньому давні враження, воскресила музику далекого дитинства.

*

В двоповерховому барському особняку по Бибиковському бульвару, в той час уже бульвару Шевченка, з деяких пор об'їждився Всеукраїнське фотокіноуправління, або скорочено ВУФКУ. Звучило не ахти як вишукано, але відтворювало телеграфний темп, деловитість, кілька разів навіть нехтування до словесного «наряду». Скорочене назва установи була крім того непохожа на інші. Необычность звучання як би підкривала новизну самого підприємства. Виникнення ВУФКУ, дійсно, стало важливим кроком в розвитку радянської української кінематографії.

Столица УССР была еще в Харькове, когда всеукраинский фотокиноцентр разместился в Киеве. На окраине города уже поднялась кладка первых корпусов гигантской по тем временам кинофабрики, которая призвана была подвести базу под «мозг и сердце украинского кино», как выспренне написал о ВУФКУ и местные украинские газеты. Пышность определения темпераментный репортер местной газеты. Пышность определения сработала и мы ввели торжественный синоним в свой повседневный обиход.

— Ты куди? — спрашивал кто-нибудь товарища.

— У мозок і серце, — вполне серьезно отвечал тот и никто не требовал разъяснений.

Маленький участок мозга и сердца, где еще раз скрестились мои и Фалькивского жизненные пути, представляла редакция журнала «КИНО».

Во главе редакционного коллектива стоял член партии, помнится со стажем подпольщика, седобородый, статный, с насупленными бровями, похожий на библейского пророка, старец М. Арефьев. Заместителем его и неутомимой душой журнала был Н. П. Бажан, к которому, как к магниту, стягивались поэты, литераторы, художники, музыканты, режиссеры, актеры. Секретарем редакции был Фалькивский. Он правил статьи, воевал с издательством за лакированную обложку, разбирал вороха гранок, оттиснутых на еще не просохших полосах бумаги, клеил с техническим редактором макеты, составлял акты на низкое качество клише из фотомонтажей и рисунков, по поводу которых тоже приходилось спорить — с цинкографией, художниками и ретушерами. В общем делал все и делал на совесть.

Позволим себе здесь небольшое отступление... Издательство киевских газет и журналов держало нас всех в черном теле. За фельетон, к примеру, платили смехотворно мало. Когда Д. О. Заславский после многолетнего перерыва приехал в Киев, уже как сотрудник «Правды», он с живым интересом рассматривал газетчиков, заступивших на его место, расспрашивал об условиях, в которых мы живем и пишем, и между прочим о существующих ставках оплаты за стихи, очерк и фельетон. Нам платили больше, чем другим, и мы с гордостью называли цифры. Уж на что был Давид Осипович дипломатически выдержан и закален, на челе его отразилась недвусмысленная растерянность. Он был ошеломлен и мы поняли, что гордиться нам нечем... Наступило неловкое молчание.

По аналогичной причине пришлось и Фалькивскому податься в редакцию «Кино»: на одних построчных ему бы не продержаться.

В числе авторов и корреспондентов «Кино» были знаменитый актер А. Бучма, поэт Ол. Влизько, Светозар Романович Драгоманов, я называю его по имени и отчеству, так как он был значительно старше нас. Этот потомок известной семьи украинских общественно-политических деятелей руководил в ВУФКУ пресс-бюро. Его знание нескольких европейских языков здесь было особенно важно: Драгоманов снабжал журнал переводами наиболее знаменательных статей из зарубежных киноизданий, знакомил редакцию не только с советскими, но и с зарубежными откликами на фильмы продукции ВУФКУ. В журнале сотрудничали также Олександр Довженко, Гр. Косяченко, Гр. Косинка, Вал. Полищук, Мих. Семенко, Дмитро Тась. Московским корреспондентом журнала был маститый Хрисанф Херсонский. Стоит напомнить еще Гео Шкурупия, Ф. Якубовского...

Несколько раз напечатался в журнале и я. Упоминаю об этом потому, что однажды, когда я читал гранки, очередной какой-то шедшей в номер статьи И. Сипа, Фалькивский, дождавшись, пока я разделаюсь, пошел проводить меня в коридор. Так случилось и раньше. На этот раз он захватил с собой со стола листы, то была верстка статьи под заглавием «Загрози Кино-вампуки». Мы уселись на подоконнике в коридоре.

— Глянь-ка, — сказал он, протягивая верстку и все время, пока я читал, не сводил с меня внимательного взгляда.

Статья представляла язвительный выпад против только что опубликованной в московском «Огоньке» статьи Льва Сосновского «Немой заговорил». Сосновский восторженно приветствовал звуковое, говорящее кино, считал, что теперь это искусство сможет стать еще более массовым. Я был с такой точкой зрения вполне согласен, и мне показалось крайне странным, что ее можно трактовать как необоснованную попытку преувеличить значение звука в кино.

По-видимому, моя мимика была достаточно выразительной:

— Дивуєшся? — спросил Фалькивский.

— І ви ще друкувати наміряєтесь? — ответил я вопросом.

— Друкуєм!

— А хто ж це все понаписував? — полюбопытствовал я.

— Твій Бачеліс? — кинул Фалькивский.

Я только руками развел. Бачеліс считался у нас в газете первым театральным критиком и искусствоведом. Мы были давно и близко знакомы, регулярно встречались на собраниях литобъединения газеты. Я бывал у него дома в крошечной, но уютной квартирке на Прорезной (позднее в Москве Илья Бачеліс стал одним из ведущих публицистов «Известий»). Это

был образованнейший литератор-марксист, великолепно знавший эстетику, историю искусства, театр, поэзию. Мы всегда внимательно прислушивались к его мыслям и оценкам.

— Чого ж ти мовчиш? — торопил меня Фальківський.

Я был очень удивлен: звуковое кино можно признать прогрессом в технике, но никак не в искусстве — утверждал Бачеллис. Он писал даже: «звук убивает киноискусство».

Признаюсь, я тогда не подозревал, что споры о звучащем кино велись тогда чуть не во всем мире, что виднейшие деятели этого искусства не могли сразу и окончательно определить место приложения звука в кино. Лично я со всей убежденностью дилетанта считал вопрос предельно ясным.

Кроме того, коробили такие строки: «Я гадаю, що т. Сосновський не погодиться знищити мистецтво, що його Ленін вважав за краще з тих, що існують».

— Ну й ну! — дивилась я.

А Фальківський не терял времени:

— Я був певний, що ти з цим не згодишся. Дуже радий, що не помилився. Візьмешся написати відповідь на «Вампуку»?

— Який же з мене автор для такої відповіді? Треба, мабуть, щоб хтось з кінофахівців взяв тут перо в руки...

— Та ні! Ми все це обдумали вже... Берись! Я б і сам його з охотою роздраконив, та, по-перше, не встигну: роботи — гора й море! Та крім того, в № 6 давно заплановано мою статтю про «Сорочинський ярмарок». Це про новий фільм Гричера. Я й Бажану і Ореф'єву тричі присягався, що напишу, відкладати далі не можна. І мовчати далі про «Вампуку», гріх буде. Візьмись, голубе. Даємо тобі десять днів. Невже недосить? Згадай-но Рекова? Йому рецензії просто, як арії коло лінотипу наспівувати, а тобі десять днів даємо. За такий час можна повну збірку творів Генріха Ібсена написати, чи Генріха Гейне, чи Генріха Сенкевича, чи всіх трьох разом...

— Годі чудасійничати! — обозлился я. — Ти, мабуть, не розумієш, я боюся не впоратися сам.

— Давай з Борисом Розенцвейгом, удвох пишіть! — наседав Фальківський. — Він не відмовиться!

... И вот через десять дней мы с Борисом принесли в «Кино» ответ на «Вампуку». Вокруг стола, за которым шла читка, собрался народ, настроение было примерно, как у запорожцев, которые писали свое письмо султану.

«Якби нищителі машин, від порівняння з якими відхрещуться т. Бачеліс, мали своїх приват-доцентів, вони крім одвертого бунту, напевне вживали б і методи наукового розвінчання ма-

шин. Кіно, що балакає — як твердить автор наш — є сумнівна революція в техніці і не тільки не революція в мистецтві, а навпаки справжнє кримінальне його вбивство. Цю свою думку він наміряється зміцнити навіть словами Леніна, що назвав кіно мистецтвом із великим майбутнім. Аргумент не позбавлено хитрування: не кожен наважиться стати за вбивцю того мистецтва, що його Ленін цінував так високо...»

Я поглядываю на Фальківського, он бесшумно аплодує.

Наконец последние строки:

«Розділяючи зони, Бачеліс необережно віддав кіно, що звучить пів світу, залишивши собі такий любий його серцеві німий кіно-Олімп. Ми не маємо сумніву в тому, що за історичних фактів та переможного руху техніки йому доведеться залишити і цей останній свій притулок».

— Оце так, що так, що й я скажу, що так! — одним духом выпалил Фальківський популярною в те годы реплику персонажа из пьесы Ивана Кулика, которая шла в театре «Березиль».

Статью нашу напечатали почти без поправок и в № 6 она оказалась рядом со статьей Фальківського «Гоголь на екрані».

После нас со статьей «Німа плівка» («Кіно», № 7, 1927) выступил Ол. Озеров. Он не отвергал звук так решительно, как Бачелис, но и не разделял безоговорочности нашей позиции.

Номер с этой статьей Фальківський принес мне прямо из типографии.

Ага, ще тепленький. Оце тільки зброшуровано. Ти подивись! — торжествовал он. — Хоч крізь губи, а все-таки визнають...

Я, прочитав статью, не нашел особых поводов торжествовать победу.

Мы поспорили насчет оценки итогов счета на литературном ринге, потом — в комнате было душновато, а ночь стояла теплая — вышли и уселись на скамеечке под липами: их три росло перед моей развальною. Мы частенько здесь сживали и судачили о разном или молчали под аккомпанимент шелестящей листвы. Мимо по круто поднимающемуся тротуару Тарасовской двигались вверх и вниз почти неразличимые в темноте фигуры, и до нас долетали обрывки чужих разговоров. Казалось из клочка фразы, из нескольких слов вырастает целый сюжет, драма или комедия, которую остается только — сущие пустяки! — дописать или домонтировать.

— ... Але я ніколи не згоджусь на це, — решительно баяритонит кто-то в темноте, — не на такого напали...

Дальше баритон тускнеет, слова становятся неразборчивыми, сливаются с ровным гомоном ночи.

Их заглушает, приближаясь, старческий женский голос:

— Уявляєш собі, як я зраділа, коли вони приїхали...

И сразу врывается хрипловатый голос пропойцы:

— Отут йому і врізали, щоб пам'ятав...

Потом постукивание костылей о камни и ровный полтавский говорок:

— Дивлюсь, а це Микола, той самий! Ми з їм і на фронті разом, і в одній палаті лазарету лежали...

— А щоб його так сидячи, хоч би й тут на одному місці, одну репліку за другою нанизувати... Який вийшов би фільм: «Життя». Дзига Вертов (знаменитый кинодокументалист, чья звезда в те годы только восходила — Авт.) ще до цього, здається, не додумався. Я йому цю ідею подам, — вполголоса проговорил Фальківський.

Уже давно пора было по домам, а мы все сидели — ночная работа отучила меня рано ложиться. Вдруг послышался плач. Женщина была в темном, и нам даже силуэт остался невидим и все-таки мы оба почувствовали, что плачет молодая женщина. Ее рыдания медленно поднимались вдоль тротуара. Узнала ли она о кончине близкого человека, или ее бросил тот, кому она верила? Одно было ясно, никакая наша готовность помочь здесь неуместна. Рыдания затихали за углом, а мы сидели одинаково потрясенные чужим отчаянием и подавленные своей беспомощностью.

— Ось тобі і звуковий фільм, — вздохнул Фальківський.

— Ось тобі і «Життя». А ми ж повинні якось так все влаштувати, щоб кожній людині щастя забезпечити. Та це, мабуть, неможливо. Може хоч просто б нещасливих не було?..

— А ти знаєш, — признался я, — здається, я вже не вперше так чую: місто кругом спить, а чиєсь горе бідує. Все мовчить, а ридання голосне...

Мы часто вспоминали потом этот обломок драмы, подслушанной во тьме июльской ночи.

Когда через сколько-то дней я зашел в редакцию за авторским экземпляром журнала, Фальківський был мрачнее тучи.

И ясно почему: я увидел на его столе мокрые листы с версткой статьи Феликса Якубовского: «Стережіться вульгаризаторів».

Нетрудно было догадаться, кого автор считал вульгаризаторами.

«Вітаючи, — писав Якубовський, — зародок можливої нової диференціації мистецтва, вітаючи винахід, що одразу стане

в пригоді неместецьким функціям кіна, ми в той же час рішуче засуджуєм вульгаризаторів і театроманів, що в ім'я драми, опери й балету ладні зробити автодафе всім здобуткам кіномистецтва...»

Как будьго бы кто-нибудь предлагал бросить в огонь шелевры немого кино и впредь отказаться от возможностей его дальнейшего роста!

— І на цьому закінчуєте дискусію? — возмутился я. — А чому же нам не дасте змогу знову выступити?

Фальківський костерил все на свете, но в отличие от многих из нас без крепких выражений. Он их не выносил и никогда ими не пользовался.

Но вот Фальківський срочно меня позвал:

— Наша бере, — ликовал он. — Тут і Бажан, і Довженко з нами. Давайте ще одну статтю!

Второе наше выступление появилось в № 12 журнала и озаглавлено было весьма воинствующе: «Злидні кіно-філософії». Читатель должен был услышать в заголовке отзвук знаменитой «Нищеты философии». Мы лихо атаковали позиции наших оппонентов, а также и не успешших выступить в журнале «Санчо-Пансо немого кино», которым всюду мерещилось «підводне каміння», сделанные, как нам казалось из папье-маше, и которые воевали по нашему «з вітряками, що вони самі їх побудували».

Когда я перебираю сейчас подробности этой маленькой полемической эпопеи, мне особо вспоминается страстность с какой Фальківський отстаивал здесь прогресс. Он не закрывал глаза на трудности, неизбежно порождаемые перекристаллизацией всего искусства, обретающего голос и новые возможности эмоционального воздействия. Ему дорого было, что оно неизмеримо повышало влияние на аудиторию, приближало человека к синтетическому искусству будущего. И надо сказать, Фальківський немало сделал, чтобы работники кинофронта поняли необходимость звука и поверили, что голос повысит КПД искусства. Он живо представлял себе, как важно, чтоб кино пришло озвученным и в его Липеси, — придет же оно когда-нибудь туда! — и всем кому мог, говорил об этом в ВУФКУ, и на киевской фабрике, где он был частым гостем и где, хотя до окончательного завершения стройки еще было далеко, уже готовились новые ленты, обогащенные речью, музыкой.

А в воздухе уже носились идеи цветного и объемного кино... После дискуссии Киноиздат УССР заказал мне (подозреваю тут обошлось не без рекомендаций Бажана и Фальківського),

книгу о том, как делается фильм. «День на кинофабриці» так был назван сборничек крошечных очерков о кинопроизводстве и его тайнах. Затем в том же издательстве вышла вторая моя книжка, дневник оператора — «3 киноапаратом по колхозам». Работа над этими очерками, поездки по колхозам и коммуна́м правого и левого берега Днепра глубоко взволновали меня. Но тут, опять подозреваю, не без подсказки Бажана и Фальківського, на меня стал поглядывать и заводить со мной зондажные разговоры Довженко.

— А чого тобі не піти до нього в асистенти? — уговаривав мене Фальківський.

Пришлось признаться, что поездки по деревням разбудили во мне новые интересы, что я думаю о другом, совсем о другом...

*

Вот еще кадр из озвучиваемой ленты прошлого.

Улучив до дежурства свободный часок, сажусь на трамвай, идущий к Владимирской Горке, взбираюсь по дорожке вверх, откуда открывается неохватная панорама реки под обрывом, камышевых зарослей на Трухановом острове, теряющееся в синеватой мгле Заднепровье. Вечером здесь не протолкнуться, столько парочек любитесь друг другом и огнями на реке. Но в эту пору дня тут почти безлюдно. И вдруг меня окликает голос Фальківського.

— Ну, як же добре, що зустрів!

Он только что из редакции «Життя і революція», где его познакомили с последними статьями петлюровского эмигранта Дм. Донцова. Того самого гада, который писал, что большевизм чужд психике украинцев. Последнюю свою с позволения сказать статью он посвятил творчеству в частности киевских писателей и нагородил про всех гору грязных выдумок, сплетен, клеветы — рассказывает Фальківський и добавляет:

— Йому б варто нагадати, що це ми здійснили мрію Скороди про «горную Республіку», та взагалі таку відповідь оголосити, яку запорожці султану написали. Шкода, той лексикон тепер із моди вийшов...

Ответ Донцову большой группы киевских писателей был опубликован в № 12 журнала «Життя і Революція» за 1928 г.

«Нам письменникам, що виростили з революцією, — говорилось в ответе, — що разом з нею вийшли на літературне поле, нам письменникам-громадянам, смішною здається думка Донцова, ніби більшовизм не є властивий українській психиці. Досвід

класової боротьби свідчить, що соціально вольні ідеї властиві
вській пригнобленій нації, отже, й українській, що століттями
була національно і соціально пригноблена. Заперечувати це може
тільки людина, що не хоче бачити тої величезної творчої праці,
що її збудила ідея більшовизму серед українських трудящих
мас, людина, що насамперед вороже ставиться до всього, що
в нас на великій Україні діється... Українська радянська літе-
ратура, якої ми є представники, — закінчувалось письмо, —
розвинулась і далі буде розвиватися як один із найяскравіших
наслідків соціального прогресу, що його провідник є комуністич-
на партія».

Среди подписавших это письмо был, разумеется, и Фалькив-
ский.

*

Возможно в своих воскрешаемых памятью «незграбных і не-
рівних клаптиках», я кое в чем отступаю от хронологической
последовательности событий. Все-таки давно это было. Может
быть портрет Фалькивского и его близких, встающий из моих
воспоминаний, в чем-то расходится с теми образами, которые
сложились у других, знавших эту семью. Думаю, Фалькивский,
наверно, мог казаться и человеком совсем молчаливым, само-
углубленным, хмурым. Таким он и был со многими из тех,
с кем встречался и к кому в общем совсем не плохо относился.
Если доводилось ему слушать на людях какую-нибудь забавную
историю, я не раз это про себя отмечал, он начинал улыбаться
последним, а кончал смеяться первым. Открывался он не перед
всеми, особенно, если народу было много, как, к примеру, на
том вечере, где я отбрил нео-Базарова.

Но иногда среди своих его прорывало, шутки становились
неожиданно размашистыми, пожалуй даже безоглядными.

Мне уже доводилось говорить, что я был не только фельето-
нистом, но одновременно, по причинам, которые тоже уже выше
объяснены, подрабатывал на штатной должности выпускающим.
Работа была главным образом ночная. Мы получали право
уйти из типографии, лишь когда заканчивалась отливка стерео-
типа с последнего разворота. После этого можно было сбросить
халат и отправиться в умывальную. От кончиков пальцев и до
локтя обе руки были вкривь и вкось измараны перекрывающими
друг друга оттисками клочков заголовков, целыми абзацами
сплошняка, похожими на татуировку оттисками штриховых
клише. И пока вода бежала из-под крана, а ты оттирал пемзой
с ладони очередного Чемберлена, изображенного редакционным

карикатуристом и переговаривался с моющимися рядом, окончившими смену, верстальщиками в нижнем этаже поднимала голос ротация. Она урчала, набирая звук, потом принималась реветь и все здание типографии начинало дрожать мелкой дрожью.

Дежурства не всегда проходили спокойно. То секретариат поздно вечером, вызвав взрыв гнева у метранпажей, пришлет новый макет полос, то вдруг раздается звонок из РАТАУ:

— К вам выехал курьер со срочной информацией.

Все бросали работу, закуривали, ожидая, когда подтянутый фельдъегерь, изящно козырнув, вынет из рыжего портфеля «красный пакет». Теперь, раскинув мозгами, соображаешь, куда и за счет чего поставить новый материал, как экономнее переверстать готовый набор...

Однако почти всегда часов в 10 нам выпадало «междупарье» — более или менее короткая передышка. Редакция уже на запоре, все разъехались, никаких сюрпризов отсюда можно не опасаться, ночная информация, так называемый «В последний час» поступит не раньше полуночи. Шрифты на макетах размечены, полосы розданы, верстальщики в синих халатах колдуют у своих столов, из литотипного цеха подносят на руках — высший шик! — блестящие, еще теплые колонки. Сейчас самое время выхлебать стакач чаю, сжевать бутерброд, краем глаза проглядывая московские газеты. Они тогда приходили в Киев под вечер. В это время можно было позвонить по телефону и домой.

Звоню. Лающий неприязненный голос переспрашивает:

— Куда звоните? Таких здесь нет!

Ругая себя за невнимательность, прошу прощения и теперь уже отчетливо называю телефонистке одну за другой цифры своего номера.

Все тот же голос высокомерно переспрашивает:

— Куда звоните? Я же сказал, вы ошиблись.

Оставляю недопитый чай и снова медленно, одну за другой выговариваю цифры. Что за наваждение? В трубке скрипит все тот же выговор.

— Ничего у вас, дорогой товарищ, не выйдет. Какой номер вам нужен?

Отвечаю. Мой невидимый собеседник несколько удивлен.

— Это действительно тот номер, но здесь не квартира.

Какая дичь! Забыть номер своего телефона! При такой голове прохлопаешь и БЕЗЗАБОТНЫХ металлистов.

Растерянный, кладу трубку. Тут меня как раз зовут к одной

из полос. В заголовке надо заменить шрифт. Не успел кончить с этим, подносят новую гранку, надо сократить ее на две строки, но так, чтобы они приходились на разные колонки, иначе понадобится переверстка. Пока я перечитываю гранку, иначе последняя полоса поджать две последние колонки. Значит надо с верстальщиком насчет разных перемещений. Договариваюсь молча наблюдаю, как освобождаются рамки полосы, выкидываются блестящие колонки линогипсных строк и землистые, из литеручного набора заметки непарельной хроники. Освобождается узкий продолговатый участок два на семь квадратов. И старый пышноусый верстальщик, — я и сейчас помню его фамилию — Бильдииков, я и сейчас не забыл его излюбленное выражение: «не лезет, придется нажать на халат», я и сейчас помню его самое страшное ругательство: «Собаачье сало!» — уходит с верстаткой к реалам. В экстренных случаях он сам набирает акцидентные материалы. Бильдииков сделает как полагается. Ведь он еще в типографии Лубковского — такова была фамилия издателя «Киевской мысли» — лет 20 протрубил, да и после того, почти десять лет за верстальным столом. Мастер первой руки!

Стою у полосы и смотрю, как выглядит приготовленная Бильдииковым для траурного объявления могила — углубление в полосе.

— А чего собственно я здесь торчу? Ведь домой я так и не дозвонился? Скоро, гляди, ночные телеграммы начнут поступать.

Отчетливо выговариваю в трубку цифры.

— Опять? — брюзжит все тот же голос. — До каких пор это будет продолжаться? Или русского языка не понимаете? Сказано вам — не частная квартира!

Меня прошибает холодный пот.

Снова звоню. Черт! Не может все-таки быть, чтоб я спутал номер своего телефона. Скорее поверю, что герой повести Гоголя действительно потерял нос на Невском.

Опять звоню. Опять этот тип.

Вспоминаю: у меня в столе телефонная книга. Сейчас проверю. Отлегло! Правильно! Именно этот номер я и называл все время.

Поднимаю трубку снова и прошу телефонистку выслушать меня. Объясняю в чем дело, прошу проследить точность включения. Гудок. Опять тот же голос.

— Что это, в конце концов, за шутки?

Но теперь мне слышится в трубке отдаленный глухой захлебывающийся хохот. Так смеется, похоже, Лиля... И тут мне

становится ясно. Это Фалькивские пришли без меня, сидят, развлекаются, собачье сало!..

— Эх ты, тютя! — смеется натуральным своим голосом бездельник Дмитро.

*

«Хлопче! Ти живий? Маю для тебе цікавий сюрприз. Що даси? Тільки сам зайти до мене, я вдома». Такую записку заставляю я на столе.

Не успеваю позвонить Фалькивскому, раздаётся звонок. Светозар Романович Драгоманов просит: когда я буду в ВУФКУ заглянуть к нему. Он покажет небезинтересную для меня вещь. Нет, дело неспешное.

— Странное совпадение!

Выхожу из дому, чтоб отправиться к Фалькивским, заглядываю попутно в почтовый ящик на двери моей развалюхи. В прорези ящика виден край какого-то конверта. Вынимаю. Из Москвы. Из «Правды».

Будь это 1 апреля я б еще что-нибудь заподозрил, но ведь давно наступил декабрь. Три липы перед домом уже месяца два как сбросили последние листья, лужицы между плитами на тротуаре затянута ледяной коркой.

Вскрываю конверт. В нем сложенная вшестеро полоса берлинской «Роте Фане». Через всю полосу заголовок готическим шрифтом: «День коммунара Шаповала. И. Сип (Киев)». И надпись на верхнем поле: «Дорогой Сип, приветствуем тебя в международном масштабе». Подпись знакомых правдивцов.

Мой очерк, напечатанный в «Пролетарской Правде», опубликован в центральном органе Германской компартии! Я польщен и исполнен авторской гордости. Наверно и Фалькивский пишет, и Светозар Романович звонил по поводу этой же статьи.

Шагая в гору, размышляю, почему именно этот очерк выбран газетой. Наверно имело значение то, что герой очерка — председатель коммуны — ослеп после германского плена. Когда началась коллективизация и «на панських ланах, перелогах, Комуна «Зоря» зацвіла», односельчане доверили ему руководство коммунной.

В очерке описан рабочий день Шаповала — председателя коммуны. Я старался передать читателю особую атмосферу, царящую вокруг героя. Только в последней строке говорится, что председатель не видит. Слепой нашел верный путь...

... Вот и дом, где живет Фалькивский. Митя действительно

сообщает, что вчера в редакцию «Кино» заходил Цилип, принес тот самый, праздничный, от 7 ноября номер «Роте Фане». У Драгоманова тоже есть этот номер. Но записку он у меня на столе оставил по другому, более любопытному поводу. Вчера приходил один товарищ, приехавший из Москвы. Он был там в «Доме журналиста» на дискуссии о задачах советских газетчиков в связи с пятилеткой. Один из выступавших приводил в пример какого-то киевского журналиста. Посещая колхозы и коммуны, тот решил взять «курс на довооружение» — поступил в сельскохозяйственный вуз.

— Тут я не витримаю і як гукну: «Так це же він про Сіпа розказував!» — закончил свой отчет Фалькивский.

На этом месте пришлось мне признаться, что я недоволен своими успехами в «довооружении». Хорошо тем студентам, кто вырос в крестьянской семье, кто знает сельское хозяйство по настоящему, кто с молоком матери впитал мудрость всенародной агрономии. Ну, пошел я в сельскохозяйственный институт, так ведь или лекции, или лаборатория. А ячменный колос от пшеничного, не прсмотревшись, все равно не отличи. И спроси меня, сколько рабочему коню овса за день скормить, а сколько сена, только глазами буду хлопать. Не дает учеба тех знаний, которые всего нужней и без которых любые зачеты по органической химии мало изменят.

— Ну як же ти так можеш? — взорвался Фалькивский. — Сам же розказував, що працював у комуні Щорса, про те, що від старого пасічника там чув, як у вуликах сам порався, скільки нового про бджіл...

— Все так, — согласился я и объяснил: не в том дело, что я без отрыва от работы в редакции занимаюсь, а в том, что учеба слишком оторвана от производства. И потому решил я податься в Москву, в Тимирязевку. Там школа настоящая, одно слово: Академия!

— І невже Київ покинеш? — бьет меня самым сильным аргументом Фалькивский.

— Закінчу, повернусь! — уверяю я.

— Та ні, не закінчивши повернешся, — І хто ж тут у газеті фейлетони писати буде?

— Незамінних не бува, — невесело улыбаюсь я.

— Аджеж ти вже не хлопчик. А вчитися доведеться з молодими, що тобі скоро в діти гідні. Чи витримаєш?

— Яюсь буде, — успокаиваю я его и себя.

*

И вот я окончил Тимирязевку, после чего, из деревенского отдела «Комсомольской правды» откочевал в «Социалистическое земледелие», где — не шутки! — заведу агрономическим отделом. Мы чувствовали себя солдатами пятилетки, душу и сердце отдавали созданию зеленого цеха Советской страны.

Весной 1934 года бригада редакции выехала в начале сева в южные районы Дагестана. Я не был в Москве около полугода. Где мне заметить, что от Фалькивских давно нет писем?

Видели ли вы когда-нибудь, как в дерево, покрытое живой листвой, ударила молния и на ваших глазах в одно мгновение вся зелень почернела, свернулась, пожухла? И вот это опалившее сердце сообщение.

Скомкав в руке номер газеты, прижав лоб к холодному стеклу окна, повторяю:

— Невозможно. Невозможно. Никогда не поверю!

Подобно тому, как перед кончиной в одно мгновение умирающий видит перед собой прошедшую жизнь, так и я судорогой памяти переживаю то, о чем рассказано здесь, и все повторяю:

— Невозможно. Невозможно. Не поверю!

Тут начиналась, хоть я и не сознавал тогда этого, новая страница моей жизни. Но в те часы я еще не в силах был ни говорить, ни думать. Одно я знаю твердо: если б кто-нибудь мне тогда сказал, что я еще буду писать для книги воспоминания о Фалькивском, я точно также повторил бы:

— Невозможно. Невозможно. Не поверю!

Запис від родичів поета і старожилів його рідного села

Одержавши Вашого листа я розшукала небагатьох старожилів і родичів поета Д. Фальківського. Все, що вони мені оповіли, я постаруюсь тут переказати.

Справжнє прізвище поета — Левчук Дмитро Никанорович. Народився він 1898 р. в с. Липеси в сім'ї малоземельного селянина. Батько поета — Никанор Васильович Левчук мав невеликий наділ землі, до 1 гектара. Він працював робітником на цегельні. На зароблені гроші купив ще трохи землі, придбав невеличке господарство. Батько винаймав у других селян землю в аренду й працював на ній із своєю жінкою й одним сином Дмитриком (так його в дитинстві називали).

Закінчив Дмитро Липесівську початкову школу приблизно 1912 р., а потім учився в гімназії в Брест-Литовському. В школі він відзначався скромністю, був завжди чемний, слухняний і дисциплінований. В гімназії вчився добре, мав великі здібності. Батько напружував усі сили, щоб син його міг даліше вчитися. Потім прийшла війна, революція... Дмитро вернувся в рідне село й працював з батьками на господарстві. Його поважали в селі не тільки молодь, але й старшина. І зараз про нього згадують тільки гарне.

В селі й до нині живе родачка поета — Анна Левчук, але вона про нього мало пригадує, нічого більше сказати не може. Старожил села З. Н. Лось згадує тільки дитинство поета, бо ж юнаком він уже в селі не жив. Школа, в якій учився майбутній поет, згоріла під час війни 1914 р. Хата, в якій він народився й жив, також не збереглася. Після того, як Дмитро поїхав, батько його побудував невеликий домок, перевіз свою стару хату на нове місце й додав, як кажуть, трохи нового дерева й жив там разом із своєю жінкою. Домик цей зберігся, але вже досить змінився — інший дах, вікна, приставлено ганок і т. д.

На питання — чому він виїхав із села? — я одержала ось яку відповідь: Дмитро начебто хотів одружитися з дівчиною, але батьки не дали дозволу. Він ще був молодий, а батько саме перебудовував домок (коротше кажучи, були потрібні гроші, а їх не було). Коли Дмитро поїхав, весь час писав листи. Вони приходили також від його дружини. На превеликий жаль, ані один лист не зберігся. Коли померли його батьки — все пропало.

Вдалося мені, одначе, роздобути в родичів поета одну групову фотогографію, на якій є також поет Дмитро Фальківський. Перший ряд зліва: Д. Левчук (поет), батько його дружини (так кажуть родичі поета), брат дружини. У другому ряду — перша зліва дружина поета (ім'я ніхто не пригадує), мати й сестра дружини. Надсилаю Вам цю фотогографію такою, якою вона була зроблена фотографом М. Ташкер (Київ, вул. Короленка 49). Підпис і присвята на ній самого Д. Фальківського. Надсилаю також фотогографію поетового батька — Н. В. Левчука, який помер 1951 р. Мати — Марія Герасимівна померла 6 червня 1954 р.

У хроніці нашого села нічого про поета нема, ніхто його творів не читав. Як склалась його доля — також ніхто в селі не знає. Кажуть, що ще до війни 1941 р. жінка його надіслала листа, в якому повідомляла, що Дмитра більше нема. Потім уже ніхто листів не одержував.

У нас до Вас велике прохання: коли вийде збірник його творів, надішліть один примірник також нам. Нам буде дуже приємно прочитати вірші й поеми нашого односельчанина.

1968

(З листа вчительки початкової школи в с. Липесах до упорядника цієї книжки).

ЛІТЕРАТУРНО —
КРИТИЧНІ
МАТЕРІАЛИ

Западництво в українській поезії¹

(Уривки)

Наша критика не раз і досить твердо констатувала наявність мотивів занепаду й песимізму в українській поезії минулого року. Ближча аналіза не тільки підтверджує ці висновки, але й може вже вяснити ті основні форми світовідчужання, що є тепер найхарактерніші для неї. Як з погляду громадсько-виховного значення, так і з погляду дальшого культурного розвитку й перспектив для українського письменства взагалі, — ці факти становлять собою явище небезпечне. В усякому разі вони свідчать за те, що творчість багатьох наших поетів — навіть революційних, навіть тих, що здобули собі солідну репутацію «пролетарських», — зазнає нездорових, часом неприродних зовсім впливів і переживає серйозну внутрішню кризу. І як би ми не хотіли прим'яштити деякі негативні для української поезії висновки й прикрити деякі небажані явища, — факти — річ уперта — факти доводять своє, саме те, що наша поезія останнього року перестала бути позитивним чинником у загальному радянському культурному процесі.

Об'єктивно наша поезія — своєю тематикою, формою, настроями й цілою тонікою світовідчужання — повертає своє обличчя до минулого, виявляє чіткі тенденції стати на попередніх позиціях, на перейдених уже етапах формально-естетичних і громадсько-ідеологічних категорій.

Це узагальнене твердження можна аргументувати такими наявними фактами в українській поезії:

- а) безперечний зріст поезії епігонів неокласики (Сайко, Сорока, Чапля, Мисик, Драй-Хмара, Хитрин і почасти М. Бажан),
- б) народження неосимволізму (Д. Фальківський, Д. Тась),

¹ Як протиставлення до нової оцінки Д. Фальківського, визволеного з пут догматизму, подаємо тут одну з типових для його доби статей, в якій не тільки ігнорувалась сама істота ліричного жанру, але й були також протиріччя в аргументації основних питань. Те, що Я. Савченко твердить, що «песимізм і одчай в українській поезії звучить, як дивна екзотика» і т. д., цілком заперечує початок його статті, де він, навпаки, нарікає на перевагу «западницьких» мотивів у тогочасній українській поезії, не шукаючи при цьому властивих причин цього явища. В дечому, очевидно, критик мав правду. (Прим. ред.)

в) фіксація «нейтральної» тематики в плані «нейтрального» трактування: мотиви природи, пейзаж (спеціалізуються на цьому здебільшого епігони неокласики),

г) очевидний розрив з революційною дійсністю, втрата безпосереднього відчуття її, зниження громадсько-революційного пафосу. Цей факт виявляється в поезії, як драматична колізія. Звідси — песимізм, індивідуалістичні настрої, боротьба з містом, ідеалізація села і почасти обивательська філософія про «суєту-суєт» (Сосюра, Б. Тенета, Гр. Косяченко, В. Ярошенко, Д. Фальківський і інші).

Окремо слід згадати ще про есенівщину в українській поезії. Впливи її чималі. Дехто з поетів, от як Б. Тенета, Гр. Косяченко, Д. Фальківський, здається, найбільше дезорганізовані нею. Западницькі мотиви звучать у них різко й розпучливо. Подекуди є «знак Есеніна» й на творчості талановитого поета — дебютанта О. Влизька. Та в нього це скороминуша мода. Влизько, взагалі шукаючи власної стежки, легко підпадає під різні впливи, але також легко й спекується їх, бо в нього — хочеться врити, є свої творчі можливості...

— — —

В одному тоні з Сосюрою щодо песимізму «співають» Фальківський і Косяченко. Часом наближається до них і Б. Тенета.

У збірничкові поезій «Обрії» Фальківський, ніби підсумовуючи своє многотрудне життя, руба ставить запитання:

Чи ще співать? Чи вже доволі? ..

Ні, ні... нехай дзвенять пісні...

.....

Хоч я втомивсь, хоч сил немає,

— Співать, співать аж до кінця!

(Обрії, стор. 7).

До речі сказати, з цього мотиву безрадісного починається його перша книжка. У ній він не випадковий, а основний. Самотність, осінь, журба, безнадійність — така тематика Фальківського. Життя для нього укрите млою. Та, власне, його вже й немає, бо воно пройшло, як сонна мить, бо й сам поет — «одгримів, одгукав, одшумів». Правда, ні «грому» того, ні «шуму» — ми таки й не чули. Чуємо тільки свідчення поетове про сумний фінал. Фінал надто сумний, що може бути сумніше за це:

І прийду розбитий... І прийду порожній.

А куди — не знаю... Чи ж не все одно?

*Мрійником родився, здохну подорожнім
Як приблудна сука під чужим вікном.*

*Тільки пес голодний, тільки пес кудлатий
Лапами облапить труп мій уночі.*

(Обрії, стор. 15–16)

Такого терпкого песимізму й безмірного одчаю не знала українська поезія навіть за найчорнішої доби. Навіть символізм український, за невеликим хіба винятком, не звучав так погребно, не доходив до такої психологічної дезорганізації. Але ж яка колосальна дистанція між тою і нашою епохами! І коли доба символізму пройнята мотивами зневіри й містики, то до цього були об'єктивні соціальні причини. Де ж і в чому полягають ті причини в нашій добі, щоб дійти до погребної пісні, до почуття страшної індивідуальної самотності й безпорадності, щоб нарешті так розпучливо зойкнути:

Ах, ця осінь . . . осінь . . . Ця проклята осінь!

Таких причин не має наша епоха, немає їх у нашому соціальному процесі. І через те на тлі революційної дійсності, сповненої глибочезного пафосу будівництва, міцного й певного громадського тону, — песимізм і одчай в українській поезії звучать, як дивна екзотика, як голос з давно-минулої, але проклятої старовини. Залишається таке враження, ніби Фальківський доспіває те, чого не доспівала українська поезія напередодні революції. Тематично й способами художньої організації матеріалу він, безперечно, близько стоїть і до українського символізму й навіть до модерно-міщанського індивідуалізму «Української Хати». Регрес на 10-15 років!

Песимізм Фальківського позначено всіма елементами сентиментальної мелодрами. Основа тут — переляк і капітуляція перед містом, усі найкращі свої почуття віддає поет селу. Воно — це край сонної тиші, спокою, радості й мрійного співглядання. Тут тільки почуває поет себе добре. За селом він тужить, оспівує його:

*Я ж любив так село і кудлаті тополі.
Я ж степи так широкі любив.
Мріяв все, що колись повернуся до поля,
Що колись повернуся до нив.*

(Обрії, стор. 13).

Романтика сільського життя, сільських пейзажів, нив, річок, гаїв — ось невибагливий примітивний комплекс поетових переживань. Далі цього не сягає поетова думка. Через те то він не раз переспівує свою виплекану мрію повернутись «під рідну стріху».

*Мені так хочеться додому,
Де коливаються жита . . .
. . . . .
Де соловей виводить скерцо
У надвечірній тишині,
Де все таке близьке для серця,
Де все таке близьке мені.*

(Обрії, стор. 41-42).

Воїстину примітив!

Безвольна й розмагнічена селянська психіка поетова, зустрівшись з містом, зазнала драми, або точніше — мелодрами. Міста поет не приймає. Місто для нього — факт ворожий. Воно:

Чорне, чорне, жакливе, брудне.

Іншого поет не бачить, чи не хоче бачити. Чому воно «жакливе» — Фальківський не пояснює. Цей факт просто живе в нього, як свідомість. І так міцно, що Фальківський навіть складає пробачення перед житами за своє перебування в «чужому місті» —

*— Ви простіть, мене блудного сина,
Що я вас проміняв, прогадав (?!)*

(Обрії, стор. 9).

У цій блаженській і суттю дуже консервативній антиурбаністичній «філософії» та солоденькій і надто нудній ідеалізації села, трудно відшукати глибший внутрішній світ поетів. Діапазон його невеличкий. Драма ж, що виникла на ґрунті конфлікту застарілої селянської психіки з містом, — свідчить за чималу недозрілість поетового світогляду й брак серйозної культури. Фальківський не відчув і не зрозумів твердої ходи й завдань нашої епохи. З малим світоглядом важко перебороти велике. Це велике, нове, м'язисте наступає на поета, а він розгублено — панічно закликає його волошками, гаями, житами, золотою печаллю, своїм укоханам Поліссям — усією романтичною лускою, що вже давно одвіялась в українській поезії. Песимізм

ного творчості хоч і страшний у своїй словесній транскрипції, по суті — тільки ремінісценції, це плач за готовим вразком, за старою вже традицією. Тут і великий невростеник — міщанин від поезії Вороний, і Єсенін, і український символізм. Ось вам журба Вороного:

Тільки десь там

у серці із дна

Простягалася надія до зор, —

Тільки там десь

із самого дна

Притулилась надія до зор, —

І акордить журливо струна:

Хай мінор,

зате щирий мінор!

А ось український символізм:

(Обрії, стор. 29).

Одна нога в стременах . . .

Сніги. Вітри. Зима.

Розрубані рамена

І голови нема.

А кінь стоїть і дремле

— Куди ж його іти?

До болю вгрузли в землю

Залізні копити.

Іде, іде снігами

На південь, північ, схід,

А вслід червоні плями

А вслід червоний лід . . .

(Обрії, стор. 29).

Єсенін же звучить часом в поезіях Фальківського в елементарному перефразуванні.

У Єсеніна:

Будь же ты навек благословенно,

Что пришло процвествь и умереть.

У Фальківського:

Благословенні ті, хто вмів горіти,

Хто вмів згоріти і любить.

У Єсеніна:

*В зелений вечер под окном
На рукаве своем повешусь.*

У Фальківського:

*Здохну подорожнім
Як прибудна сука під чужим вікном.*

Оскільки песимізм у Фальківського буває часом запозичено-поверховим і просто таки надуманим, можна бачити хоч би з того факту, що поет ніби свідомо кокетує своїм песимізмом:

*Ще лиш рух один,
Ще лиш момент, —
Я не втримаюсь,
В прірву скочусь...
Вийде з мене такий декадент,
Як не знала й не знатиме Русь... (Обрії, стор. 29).*

Прямо таки якась програма песимізму!

Фальківський — поет не без хисту. Дані в нього, безперечно є. Але його техніка матеріалу і взагалі вся його художня культура не переступила першого щабля. Перед ним — довгий шлях упертої й серйозної роботи над собою. А найголовніше — йому треба глибше й пильніше вдивлятися в нашу дійсність, перебороть у собі ветху й струхлявілу психіку старомодного співця «селянських красот» і не блукати в чужих настроях і печалях. Теперішня його творчість з усіма його її властивостями — не становить ще культурного факту. Вона тільки бліда копія перейденого і пережитого українською поезією. Об'єктивно Фальківський, як поет, стоїть на тому березі епохи. Він зача- рований холодним виблиском колишнього, погаслого життя.

Життя й Революція 1927, № 2, стор. 160-168.

Уривок з рецензії на зб. „На пожарищі“ (1928)¹

Motto з Тичини —

*На майдані коло церкви
Революція іде —*

бренить, як натяк на тематичний діапазон збірки, та проте не визначає плану подачі матеріалу; цей останній — уперта боротьба до загибелі, подана в жалібних тонах — викликає в пам'яті «Danse macabre» Гольбейна:

*Нас тільки сотня з батальйону,
А батальйон, розбитий вкрай...*

В кінці цього економного віршу, передрукованого з попередньої збірки Д. Фальківського «Обрії», стверджено ту ж картину:

*Нас тільки сотня...
Решту мертвих
У наступ воєнком пові...*

Поданий аспект творчості властивий не тільки епізодам з недавньої громадської війни; наочний він і в останньому вірші збірки («Казка»), виразно позначеному баладним характером. Правда, в цьому творі перемогу святкують скривджені селяни, взагалі ж харру-енд невластивий п'єсам Д. Фальківського; за приклад можна взяти «Шумить тривожно очерет» — тетраптих, об'єднаний анафорою наведеного рядка, з такою останньою частиною:

*Шумить тривожно очерет...
Світанок... Мить спочинку...*

*Уп'явши лапи в кулет,
Справляє крук дожинки...*

¹ Як зразок сумлінної тогочасної критики, підкріпленої глибоким естетичним аналізом, подаємо ще рецензію Гр. Майфета. (Прим. ред.)

Чотириохчасткову будову ліричного сюжету використано й у п'єсі «І вперше вдарили гармати», де строфи відповідно починаються: «І вдруге вдарили гармати», «І втретє вдарили гармати», «Коли ж вчетверте проревіли Далекі постріли гармат», завершено вірш аналогічно до попереднього твору.

Поступовість у розгортанні ліричного сюжету даної п'єси будить в пам'яті те славетне «нагнетание» з «Chanson de Rolland», де останній кількарязово трубить у ріг.

Тема життя й смерті домінантна в творчості Д. Фальківського; автор не забуває нагадувати, що

по межі
Життя і смерті я ступаю,
Що може завтра на ножі
Загрузну з вигуком одчаю.

Зв'язок цієї тематики із подіями недавньої громадянської війни видно з таких рядків віршу «Уже не виточиш із серця»:

І я плету, закривши вії,
Плетіння синіх вечорінь...
Плету й молюсь вівсьям даллям,
Де з кулеметами колись
На перехрещених скрижальях
Життя і смерть переплелись...

В пошуках обґрунтування цих мотивів не можна не згадати (звичайно в плані не автобіографічному, а виключно суто-тематичної аналізи) закінчення віршу «На північ ніч і день — біляві хмари», де змалювавши весняний пейзаж на селі й у місті, автор каже:

Мені ж весна...
Ах, якби ви знали,
Якби ви знали, яка солона кров!..

Вище позначене розмежування міста й села виразно стверджено в кінці віршу «Чогось гуде так вітер говірливий»:

І от... щодня, коли я йду з роботи,
І журно
Зорять
Зорі угорі, —

*Я хочу так плугами розпороти
Оці міські порожні пустирі.
Бо в мене серце — на дві половини . . .*

На тлі вище згаданої тематики, що мотивована як по лінії суб'єктивно-індивідуальній (передостанній приклад), так і в напрямку визначення громадянської позиції поета (останній приклад), — були б дуже не відповідні надміру бадьорі мотиви; одною із їх небагатьох локалізацій може бути закінчення вищезитованого віршу «Пахучий, синій день весни»:

*А поки що: — Люби́ть! Співа́ть!
І — жи́ть!: А решта — все дурни́ця . . .
І хочеться покласти в головах
Шолом, набої і рушницю . . .*

Як видно, ця бадьорість є не що інше, як готовність до майбутніх боїв, виразно стверджена й у вірші «За дротами сивий молодик».

Схарактеризувавши побіжно головні мотиви збірки, перейдемо до зовнішньої форми, яка загалом відзначається досконалістю.

Належну увагу віддано ритміці, здебільшого ямбічній; поза цим надibuємо хорей («Одлітають знову журавлі у вирії», «За дротами сивий молодик»), павзник («Плакала стріха зранку») тощо; рядок павзинка —

Крутили газетні гранки —

влучно включено в ритмічно-споріднене амфібрахічне тло віршу «Знеможена рота»; автор таким чином свідомо одмовився від традиційного використання довгого прикметникового закінчення (було б газетної), яке дало б витримання тенденції метроряду. В цій рубриці слід зазначити приклад вдалої іперметрії в ямбічній тенденції віршу «До зоряниць німих вклонились далі»:

*Промовить тихо:
— Ой, сину, де ти?*

Склад «Ой» — зайвий, і це відзначено графікою видрукування, бо слова, потрібні ритмічно («сину, де ти?») починаються з того місця, де закінчився попередній рядок.

Іперметрію надibuємо і в останньому рядкові віршу «Коли стрімкий Дніпро увечері зітхає»:

Коли на стернях буйних — снопи й снопи...

В зв'язку з ритмікою відмітимо широке використання скорочених кількісно рядків (так званих гіме сонее). Так, вірш «Одна нога в стременах» (теж передрукований із «Обріїв»), що його можна вважати за шкiц до спонiмного вірша, закінчено:

*Ще вчора був веселий;
Не думав, що — кінець...
Сьогодні ж — леле!
Мрець...*

П'яту строфу згаданого віршу закінчено аналогічно:

*Невже ж таки не встане?
— Невже?*

Два приклади гіме сонее надibuємо у вірші «Десь за стіною»:

*Кінець II строфи — Кінець IV строфи —
I от — життя, мов книга: Іще й не жив, а добре знаю
Бери й читай. Це слово: — жить...*

В наведених прикладах гіме сонее завершить строфу; іноді ж вона стає в середині строфи, завершуючи перший період:

*I втретє вдарили гармати,
Замовкло все і всі:
I ті, що в ямах коло хати,
I ті, що в житі, у вівсі.*

Іноді з метою більшого рельєфу скорочений рядок ще розірвано на дві частини:

*Вже третій рік совиний крик снується
На соснах, на ріллі...
— Війна!*

*I тільки іноді вночі присниться,
Як воєнком з наганом у руці
Веде на бій потомлених стрільців
Під монотонне:*

— Рота п-лі!

Виразна функція цих скорочених рядків — загострення сюжетної кінцівки, своєрідна пуантировка ліричної теми. Так, вірш «Зустрілись обоє на багнетах», де тема зустрічі батька й сина (рідних кровно, та ворожих ідеологічно), дає два приклади за-

*На перекошені обличчя —
Не біль, не втома — дикий сказ:
— Хоч би вже швидше!.. Хоч би швидше!..
Хоч би за раз!..
І довго ждали б два багнети,*

*(В очах кривавий перелив) —
Та хтось іззаду з кулемета
Обох скосив...*

Або:

*А там, де за яром вітряк,
Де листя пожовкле пало,
В руках з кулеметом заляк
Комісар...*

Світало...

Іноді цей pointe з'єднується з синтаксичним еліпсом, що здійснюється шляхом виключення дієслова:

*... Нас тільки сотня з батальйону.
А решта...*

Поза тим приклади point'u є здебільшого приклади enjambement'u, взагалі досить улюбленого ритміко-синтаксичного ходу автора.

Говорячи про композиційну роль гіме сонёе, слід відзначити увагу до строфіки («Сміється сонце в бороду огнисту»), використання сонетної форми («До зоряниць німих вклонились далі», «Димки гармат...», «Двадцять день натомлені ішли», «Коли стрімкий Дніпро увечері зітхає»), а також помітне тяжіння до колової композиції віршу; за перший-ліпший її приклад можна взяти вже цитований вірш «Десь за стіною»:

І строфа:

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!.. шу-шу!..

А я ніяк, ой леле!
Своїх думок не придушу.

остання строфа:

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!.. шу-шу!..

І я колись, ой леле!
Рядок останній допишу...

В звуковому боці віршу слід відзначити шукання внутрішніх рим, як приміром:

Ой, що ж мені
ой, що ж мені весна несе?

Чи тиху радість,
Чи примари,

Чи може хмари?
Ой, що ж мені весна несе?

В тому ж вірші маємо:

І прийдуть вечори на тротуари,
І виповзуть на світло сонних ліхтарів
Пролетарі й непролетарі,
І пари...
пари...

Підуть у закоулки марить...
пари...

Або ж в сонеті «Двадцятий день»:

Вмивало сонце прозолоттю вранці
Порожні ранці їхні й постолі...

Відзначимо також алітерацію «скоса оком» (на зразок «високой осокой»), або таке звуконаслідування:

Це кулемети: — та-ту!.. та-ту!

що дістає своє значіння з порівняння до рядка з «Обріїв» —

Що ворог з кулемета в жито: та-та-та,

де була традиційна «транскрипція» звуків кулеметної стрілянини.

Та говорячи про плюси в моменті зовнішньої форми, не можна обминути й мінусів. Огріх ритміки в невдалій позитурі (на тезисі) односкладових слів:

... А за вівсом, десь коло хати ...
... До місяця свій зір
... Дарма, що колись був чекістом,

або взагалі їх накопичення, властиве скорше англійському віршу (з причини суто мовного характеру):

... Гойдала смерть нас на руках ...

В евфонічному моменті відзначимо немилозвучний «стык» приголосних на міжсловесній межі —

... Криваві шмаття замість тіла,

або взагалі їх накопичення —

... А ми ішли і не спинивсь наш крок.

Нарешті, як огріх, у вищезгаданому ритміко-синтаксичному моменті, слід відзначити невдалу інверсію:

Крізь болем вимучений сміх,

тим більш дивну, що інші приклади інверсії —

... Як ніколи власну ти не зловиш тінь ...

... Під куль переспіви і свисти ...

... Болот килими білосніжні —

справляють позитивне враження.

Але ці огріхи не псують загального доброго враження від збірки, що їй здебільшого властиві і належна увага до моменту зовнішньої форми, і шукання оригінального поетичного стилю, а подекуди й невимушеність поетичного вислову.

Червоний Шлях 1928, № 7, стор. 257-263.

Дмитро Фальківський

(1898 — 1934)

Людина — найскладніше явище навколишньої природи. Якщо навколишність, що часто видиться подихом якогось то доброго, то зубастого хаосу, живе своєю закономірністю, то людина все це вбирає у себе: і все це створює в ній якусь свою власну закономірність. Цю закономірність можна б назвати свідомістю. Але так само можна назвати її й підсвідомістю, бо не завжди вдається зрозуміти всю складність життя. Людина цю складність постигає тільки розумом та почуттям. Вони + художнє слово — це всі засоби, якими диспонує поет при художньому відтворенні навколишньої дійсності. Без сумніву, цих засобів вистачає. Все інше належить до штучних арсеналів поезії.

Свідомість — сукупність поглядів і почуттів людини на даному етапі: ними людина засуджує одні і схвалює інші явища того таки навколишнього життя. Людина, таким чином, є не тільки пасивною тріскою на хвилях розбурханих чи відносно спокійних соціальних дійсностей, вона є активним елементом цих дійсностей: протестує, схвалює, обурюється, прощає, засуджує, мобілізує, спрямовує, дозволяє собі висловлювати інші погляди, ніж ті, які висловлюються взагалі і т. п.

Кожний поет — в першу чергу людина, яка говорить про все, що її радує або мучить, яка дозволяє собі важити бачену навколишність і окремі її явища на вагах власної душі; яка при всіх умовах не бажає втратити свого власного обличчя і яка, навпаки, дорожить цим своїм обличчям, розцінюючи його втрату, як найбільше нещастя: як загибель зерна, здатного розвинути в новий колос пахучого хліба.

Про цю властивість людини, в тому числі і людини-поета, влучно сказав один з наших сучасників — передчасно померлий Василь Симоненко (1935—1963):

... в кожного я — є своє ім'я,
на всіх не нагримаєш грізно.
Ми — це не безліч стандартних я,
а безліч всесвітів різних.

Ми — це народу одвічне лоно,
ми — океанна вселюдська сім'я,
і тільки тих поважають мільйони,
хто поважає мільйони «я».

Такою людиною-поетом був і Дмитро Никанорович Фальківський, жертва періоду культу особи, реабілітований в наш час, якої представляємо українській читацькій громадськості Східної Словаччини.

Дмитро Фальківський жив у складних умовах і в його поезії відбитий весь драматизм людини, звання якої поет. Він у вищій мірі чесно відзеркалив складність своєї доби, ні на хвилину не намагаючись подавляти в собі щирість почуття; сам він став жертвою цієї щирості (але як же жити поетові без неї?) і складності обставин доби (та чи можна жити поза тими обставинами?). На 36 році життя він був поставлений перед дуло кулемета, за яким розлігся культ особи, керівні представники якого, говорячи про діалектичність розвитку, насправді дали зразки антидіалектичного розглядання явищ. З таких позицій була розглянута й творчість Фальківського і ця культівська антидіалектичність коштувала поету дуже дорого: він був розстріляний...

Син робітника цегельні, народився поет 3 листопада 1898 р. в селі Липеси (нині Кобринського району Брестської області Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки). Це так зв. українське Полісся, мова якого належить до окраїнних українських наріч, що позначена теж рисами сусідніх слов'янських народів. Проте це гарна українська мова. Навчався поет у Брест-Литовській гімназії. Як син робітника, Фальківський 22-річним поставив свою пролетарську класову свідомість та невичерпне молоде натхнення на передову позицію своєї славної революційної сучасності; в 1920 р. він вступив у Червону Армію. Був відкомандирований у Надзвичайну комісію Білорусії, де працює до 1923 р. Друкуватися почав у 1924 р. і публікував свої твори аж до смерті 17 грудня 1934 р. Гріхом Фальківського було тільки те, що в розперзаних революційних подіях бачив не тільки людські перемоги, але й людські трагедії. Вони в його поезії створюють те, що в наш вік наполегливо лягає в основу кожного філософського і поетичного мислення. Ідеї соціалізму поет ніколи не зраджував. В останні роки життя тягло його ближче до природи. Він шукав в неї джерело оновлення внутрішньої рівноваги, що в часи великих революційних подій, як правило, завжди порушується на шкоду гуманності, як ідеї ідей.

Про свою поезію поет говорить такими словами:

*Комусь дано діла творить великі,
Що ниткою простягнутьься в віки,
А з мене досить,
що не був дволикий,*

Що серця не міняв на мідяки,
А з мене досить,
                    що маленькі вчинки,
І пориви свої, й діла дрібні
Я не носив продавати на ринки,
Мов той крамар в базарні дні.

Звертаючись до нас, прийдешніх поколінь, поет міцно вірив
у соціалістичні перспективи. З цього приводу він каже:

Нехай у серці холод, бурі,
Вогонь вагань і самоти:
— Благословенні дні мої похмурі —
В майбутнє радісні мости.

Хто пройде ними, я не знаю, —
Але міцніші, дужчі нас,
І смолоскипами одчаю
Не стріне їх далекий час.

О. Зілинського:

Добре, що в нашому видавництві стає вже традицією повертання українській літературі вартостей, що довгі роки з різних причин були недоступні нашим читачам. До таких скривджених, напівзабутих вартостей належить і творчість радянського поета 20-х — початку 30-х рр. Дмитра Фальківського. Це не була поетична зірка першої ясності; всеж без досі маловідомої творчості цього поета не можна уявити собі досі живі: емоціональна наполегливість, щирість, правдиве й повчальне свідoctво про драму його епохи. Тому почин видати твори цього автора треба привітати.

Й. Шелепця:

Поезія Дмитра Фальківського є незвичайним і небуденим явищем в українській літературі. Незвичайним і небуденим тому, що: а) виникла вона в добу величезних суспільних і культурних зрушень, величезної боротьби за соціалістичне мистецтво, вільне слово і вільну поетичну думку, що б) виникла вона в добу початків важких порушень найосновніших прав людини, найосновніших норм ленінізму во ім'я того ж ленінізму і що в) всупереч усім цим обставинам, які завжди діють і впливають на літературу, принесла в собі виняткове розуміння ніжності, виняткове розуміння краси, виняткове признання чутливого серця і вразливої душі, що плекає в собі незвичайно сильну ідею гуманізму, ідею великої людяності й поваги і пошани до людини. Поезія Дмитра Фальківського — це поезія, в якій немає ура-пафосу, ура-дидактики, надутої одіозності і помпезності, це поезія трагедії, поезія пожарища, поезія суму, поезія в своїй основі сильно реалістична, правдива, нефальшована, не писана за мідяки.

В поезії Дмитра Фальківського основні два моменти: 1) моменти, які пов'язуються з внутрішніми і зовнішніми станами його особистого життя, картинами рідного краю, рідного Полісся, свого народу з його ласкаво-доброю тихою владчею, людям і гуманним ставленням до всіх, навіть і до своїх супротивників, владчею, яка враховувала той факт, що вони теж мають душу; 2) моменти, які випливали з тогочасної дійсності, титанічного обезкровлення, голоду й розрухи, які сприймав Фальківський не міркою штампів і вказівок штампованих критиків, а своїми

власними очима, своїм власним поглядом, своїм розумінням дійсності, позбавленим усяких крайностей, моменти, які дозволяли поетові дати незвичайно об'єктивну картину трагічного становища своєї землі, свого народу, свого власного я.

Незвичайна і небудення поезія Дмитра Фальківського тим, що в добу великої офіційної підтримки графоманії і сірості зуміла відстоювати поезію та її первісне суспільне покликання і її первісне обличчя. Колись Маркс казав про Бальзака, що з його творів він довідався про Францію більше, ніж довідався про неї з праць істориків і вчених. Слова К. Маркса про Бальзака сміло можна перефразувати на Дмитра Фальківського: ми з його поезії ще й сьогодні довідуємось про тогочасну Україну більше, ніж із перших-ліпших писань істориків про Україну революції 1917—1922 років. (Цикл поезій «Минуле» в збірці «Обрії», ціла збірка поезій «На пожарищі»). Ось те, стисло сказане, являє собою поезія Дмитра Фальківського. Та поставмо питання, яка користь буде з того, що вона буде видана у нас, що вона принесе нашій літературі і що буде означати взагалі в українській літературі.

1. Видання книжки Дмитра Фальківського «Ранені дні» матиме важливе історико-літературне значення. Громадськість дістане в руки книжку поета типу, який в українській літературі означає те, що давісти в словацькій, поета, без якого картина розвитку української літератури неповна, не об'єктивна і, отже, неісторична.

2. Видання поезій Дмитра Фальківського в жодному випадку не буде люксовим виданням. Його поезія органічно поєднується із сучасною українською літературою, яка з Фальківського черпає своїм способом, яка одухотворюється його поезією й відчуває його дихання і на сучасному етапі свого розвитку.

3. Видання поезій Дмитра Фальківського має свій зв'язок із українською літературою Пряшівщини. Цей зв'язок в тому, що перші видання поезій Дмитра Фальківського, які в наш час є унікальною бібліографічною рідкістю, свого часу допомагали формувати літературу пряшівських українців і, так би мовити, в її розвитку приймати безпосередню участь. Після ознайомлення з поезіями Дмитра Фальківського я можу наводити ряд його віршів, які впливали в смислі літературно-художнього впливу на пряшівських письменників і трансформувалися в їх творчості. Я можу навести вірші Ф. Лазорика, в яких відчувається Фальківський як учитель, можу навести імена й інших пряшівських поетів (Зореслав).

* * *

ПРИМІТКИ

Дане видання вібраних творів Дмитра Фальківського припадає на 70-річчя від дня його народження. До нього увійшли всі вірші поетових 25 позазбіркових творів поета, спогади про нього, деякі літературно-критичні статті, фотоматеріали й бібліографія про його творчість. За кращих умов це видання могло би бути в такому плані літературно-дослідницьким. Так, на жаль і незалежно від нас, не сталося. Всіх творів поета нам розшукати не вдалося.

Включно з поемою «Чабан», яка 1925 р. вийшла окремим виданням, подаємо тут твори Д. Фальківського — в рамках кожної збірки — в тому самому порядку, в якому він сам їх розташовував. За винятком поеми «Чабан» твори, що їх поет з незначними відхиленнями повторював у дальших збірках, двічі не друкуємо. В таких випадках подаємо текст першого друку, зазначаючи при цьому варіанти другої редакції до приміток.

В примітках до наступних збірок відмічаємо, що даний твір вхордив і туди. Дати під віршами належать скрізь авторові. У збірці «Обрії» (1927) їх взагалі не було. Авторів також належать примітки в підлінійах. Всі твори Д. Фальківського, спогади та літературно-критичні матеріали про нього подаємо за сучасним українським правописом. Винятком тут є лишень ті місця, в яких він з тих або інших причин ухилився від літературної норми й вводив інколи в свою мову говіркові та ін. форми (напр.: м'ні, мо', все 'дно, суче, 'дна, к землі і т. д. — замість прийнятих загальнолітературних — мені, може, все одно, сукає, одна, до землі тощо). Незмінними залишаються й лексикальні особливості поета (жакі — атері, кремнівка — рушниця, врядник — урядник і т. д.). До них також належать свідомі (стрелки, шпана, п-лі! і т. д.) й менш свідомі русизми (котьолок, строїлась і т. д.), що часто в його творчості мають свою особливу функцію. Непорушеними залишилися також наголоси й інтерпункції поета, що теж якимсь чином відбивають особливості його художнього мислення, характер творчої індивідуальності. Такий методологічний підхід забезпечив якнайточніше збереження вперше друківаних текстів. Необхідні правописні зміни не мали вирішального впливу на їх стилістично-естетичний вигляд.

На превеликий жаль, тексти цього видання за автографами перевірені не були. Такі у вирі подій після трагічної смерті поета десь пропали. Не існує — оскільки нам відомо — ані окремого архіву Д. Фальківського. Все це утруднює дослідницьку працю, не дозволяє глибоко розкрити творчої лабораторії поета.

Це видання вібраних творів Д. Фальківського не охоплює, очевидно, всієї його спадщини. З позазбіркових творів поета, надруківаних у різних періодичних виданнях 20-х і початку 30-х рр., нам вдалося розшукати

лишень частину. Відомо також, що Фальківський під час своєї співпраці в редакції «Кіно» (орган ВУФКУ — «Всеукраїнського фотокіноуправління»), писав також нариси й кіносценарії. На початку своєї творчості поет пробував теж сили у жанрі художньої прози (оповідання «Паня Яніна» в ж. Гарт № 1 (1925).

Ч а б а н

Перший окремо виданий твір Д. Фальківського. Вийшов у Харкові в ДВУ 1925 р., з творів спілки селянських письменників «Плуг». Надруковано в Катеринославі в кількості 3000 примірників. Брошулка мала 16 стор., 13х8,5. Обкладинка невідомого художника.

Поему «Чабан» поет пізніше включив до своєї третьої збірки «Полісся» (1931), внісши до неї досить поважні зміни. Особливо вони помітні в II, III, IV і VI частинах, в яких змінено й модифіковано багато рядків. Друга редакція шостої частини доповнена дев'ятьма новими, соціально значимими рядками, починаючи рядками «В'їлася влада панів». Передрук цієї поеми в зб. «Полісся» досить відрізняється від першодруку також інтерпункціями, які до певної міри теж відбивають риси художнього мислення автора.

Все це змушує нас публікувати на належних місцях обидві редакції цього твору. Це тим більше тому, що перше видання поеми «Чабан» належить сьогодні до раритетів. Єдиний примірник його знаходиться в ЧССР тільки в празькій «Слов'янській бібліотеці», звідкіля ми його й передруковуємо. В першій редакції цього твору кидається в очі передусім «розстріляна» («в драбинку») будова віршів, яка в другій редакції була замінена традиційною. Початком 30-х років вірші «в драбинку» вважалися вже формалізмом. Для простеження естетичних смаків поета важливі тому обидві редакції даного твору.

Перероблену й поширену другу редакцію цієї поеми друкуємо, згідно з розташуванням самого автора, в рамках зб. «Полісся».

Обрїї

Перша збірка поезій Д. Фальківського. Вийшла в Києві 1927 р. у вид-ві «Маса», в друкарні Київської Філії Книгоспілки. Тираж її становив 2000 прим., збірка мала 62 стор. 16°. Автора обгортки не зазначено. Всі цикли й вірші цієї збірки передруковуємо в цілості.

Стор. 32. У вірші «Ну, що ж! Здоров еси, мій день похмурий» рукою автора (у дедикованому Ю. О. Меженкові прим.) було виправлено:

рядок 10 — Отару хмар і журавлів струнки ключі,
Ця коректура й дедикація були зроблені червонимол.

Стор. 33. Перший варіант вірша «Та й піду ж я за місто в село», надрукований у ж. Весвіт 1925, № 20, мав у першому рядку зміну — «Та й піду ж я із міста в село».

В першодруку були ще такі відхилення:

рядок 9 Засніваю я пісню весні:

„ 27—28 Я ж вернуся до міста чужого,
І так боляче буде мені.

В першій редакції, написаній «розстріляним» віршем, було ще таке закінчення:

Простоять

за станком

цілу зміну

І не рідними будуть пісні

Ні гудків,

ні станків,

ні машини.

Бо я хмелем уп'юся полів,

Бо сп'яніють від житечка груди,

Бо я росами серце налив,

Бо села я не можу забути.

Стор. 35. У першому варіанті вірша «Ой, шуми, ж, моя пісне...», надрукованому в ж. Життя й Революція 1925, 6-7, були відхилення від повторного тексту:

рядок 8 Я тебе проклену у піснях!...

„ 14 Реготали вітри у гаю...

В першодруку не було 6 строфи:

Пам'ятаю: хотілося вискочить з воза.

Заховаться в похмарену даль...

Чи ж забуду ті перші дитячі я сльози?

Чи ж забуду дитячий той жаль?

рядок 31 Все чекав: чи не сплесне, вітаючись, листям

„ 34 Я ж любив так степи і кудлаті тополі...

„ 35 Я ж село так забите любив...

„ 36 Мріяв все: до поля колись повернуся,

В передруку відпала передостання строфа:

Я все думав, що знову розквітнуть волошки

У моїй, у селянській душі...

Так хотілося ще раз для мене хоч трошки

Серед сивої пуші пожити.

Останній рядок першодруку був трохи інший:

Як шуміла *давно*, як колись...

Стор. 38. У першому варіанті вірша «Ошуміло літо...», надрукованому в ж. Життя й Революція 1926, № 8, стор. 7, присвяти не було. Єдине в ньому відхилення — у восьмому рядку:

В тишині вечірній ясені сумні...

Стор. 40. Вірш «Нас тільки сонця з батальйону» був без істотних змін передрукований у зб. «На пожариці» (1928). Менші відхилення в другій редакції були такі:

рядок 11 — Од крові чорної ріки, —

„ 21 — А влома десь — *сем*'я, хатина

Під віршем була дата 1926.

Стор. 46. Вірш «Одна нога в стременах» був без змін передрукований у зб. «На пожариці» (1928).

Під віршем була дата 1926.

Стор. 56. Вірш «Очерет мені був за колиску» (з циклу «Полісся») був без істотних змін передрукований до зб. «Полісся» (1931). Менші відхилення в другій редакції були такі:

рядок 6 — *Загляньте-но* в пуцу до нас!..

„ 17 — Та *приволя* яке на весні,

„ 24 — Як весну на весні не любить?

„ 36 — О, тоді *не жартуй* із води!..

рядки 6, 24 і 36 в антологіях прийнялись.

Під віршем була дата: Боярка 1925.

Стор. 58 У вірші «Проїшли сумніви і вагання» вилишено при повторній публікації в зб. «Полісся» 4 і 24 строфи.

4

Не жди ж, мій батеньку, мене.
І ти, від злиднів жовта, мати.
У чаднім місті кострубато
Спляю життя своє сумне.

24

Скажи, чи ж могу я забути
Ті ночі, жахом перевиті, —
Що так вросли, мов корінь жита,
У мізок мій, у кров, у груди?

Менші зміни в другій редакції такі:

- рядок 5 Ах, день один... один би день
" 25 Весна. Болото розлилося,
" 86 Аж поки світ не загорить,
" 89 І цокіт веретен сорочий,
" 98 Під завивання й плач вовків
" 119 *Навчившись* бренькати пісні

При повторній публікації цього вірша вилишено також напругі дві крапковані рядки й після них повторення відомої вже строфи:

Не жли ж, мій батеньку, мене.
І ти, від злиднів жовта, мати:
В далекім місті кострубато
Згорить моє життя сумне.

Менші відхилення зроблено також за рахунок спрощення інтерпункції і виправлення правопису. Під повторною публікацією була дата: Боярка 1925.

Стр. 62 Поема «1905» була без істотних змін передрукована в зб. «Полісся» (1931). Менші відхилення в другій редакції I-част. такі:

- рядок 5 — В минуле думками я лину,
" 9 — Не знаю: така в мене влада,
" 10 — Чи може я змалку вже звик:
" 25 — За волю і пушу віддати
" 36 — Цвітуть невеселі вогні...

В II-част. цієї поеми менші відхилення такі:

- рядок 14 — Йому огонь не згас від років:
" 54 — Коли тепло сніги поколе...

У другій редакції 55—57 рядки II-част. поеми «1905» мають інший варіант:

І води поведе весна
Немов на штурм на суходоли.
О, часе мій! Минулі дні...

В IV-част. цієї поеми менше відхилення таке:

рядок 14 — Чи може я змалку ізвик.

Під поемою, яка в другій редакції була поділена на строфи (авав), стояла дата: Київ 1925.

Ми користувалися дарчим примірником цієї збірки, що її автор дедиковав відомому критику й бібліографу Ю. Меженкові. В посвяті стояло: «Хорошому Юрію Олексієвичу з подякою за все од злиденного й нікчемного автора. Київ 1929 січня 16.»

Друга збірка поезій, вийшла в Києві 1928 р. у Державному видавництві України, в друкарні Держтресту «Київ-Друк». Тираж її становив 2000 прим., збірка мала 77 стор. 16°. На обгортці, що зображує рубаючого шаблею вершника, ініціали невідомого художника — БК. Крім перших двох віршів («Нас тільки сотня з батальйону» і «Одна нога в стременах»), які цілості були також у попередній збірці, всі вірші цієї другої збірки передруковуємо без змін.

Стор. 71 Перший варіант вірша «І вперше вдарили гармати», надрукований у ж. Життя й Революція 1926, № 8, мав у 15 рядку відхилення:

Криваві плями замість тіла,

Стор. 94 Вірш «Чогось гуде так вітер говірливий» був вперше надрукований у ж. Всесвіт 1925, № 16, стор. 11. Ця його перша редакція була «в драбинку». В ній середня частина твору, починаючи 11 рядком, мала інший варіант:

Я знаю:

Що не стану більш за соху,
Не прооре леміш пахучої ріллі, —
Бо я тепер молюсь другому богу!
І мені чогось так журно,

Журно стане;

Його я проміняв на сірий камінь,
Зміняв на місто соху й чересло.
Не запряжу я більш буланих коней,
Не проору я лан пухкий,

Як дим.

Мій кінь новий станки пасами гонить,
Ірже іржанням гугнявих машин.
В моїх думках —

Задрипане село;

Менше відхилення було у третьому рядку від кінця:

(Чого ж ти, вітре,

вітроньку вже зник?)

Поема «Казка» має тут 81 строфу, в останній прижиттєвій збірці поета («Полісся», 1931) мала вона лишень 75 строф (авав). В такій подобі становить вона відмінний варіант твору.

В другій редакції «Кавки» поет викреслив з її I част. п'ять строф особистої сповіді (строфи 11-15):

Бо авикнуть не можу до міста,
Брудного, глумливого міста,
Бо серцем я ніжний і чистий,
Дарма, що колись був чекістом...

Дарма, що ночам з «ногана»
Встромляв я у скроні набой,
І мріяв про казку песняну,
Як кров розливалась рікою.

Дарма, що на біль, голосіння
В ті дні не 'дзивалося серце...
Дарма, що в ті ночі осінні
Я був за провісника смерті.

Дарма, що під гуркіт мотору
«Ноган» мій ціляв невблаганно,
... І жаско дивилися зорі
На кров, на пісок, аж до рання.

І все ж таки серцем я чистий,
Хоч крила поламани в бурі,
І лину думками за місто
Туди, де немає цих мурів.

У VI част. вилишено десяту (передостанню) строфу:

А чи тому, що час без міри
Кує нам злидні все життя, —
В казки у нас так радо вірять
І в них шукають забуття? —

Менші відхилення від першодруку такі:

II част. рядок 5 Не знаю, хто складав ту казку, —

" 28 Чомусь одну з усіх казок.

III част. " 57 Ні сіл... ні хат... лиш ступу шир.

" 59 Під ним шатри з овечих шкір,

" 60 А над шатрами вітер... вітер...

" 73 На срібні келихи, ножі,

" 76 Дістанеш ти за вовну білу.

IV част. Між останньою і передостанньою строфою цієї частини два зайві крапковані рядки усунуто.

V част. рядок 16 і одвести в полон за море.

VI част. " 31 Та казка давня, невмируща

" 35 Ту казку ще оповідають

" 36 Любовно так поліщуки?

Менші відхилення в другій редакції зроблено також за рахунок спрощення інтерпункції і виправлення правопису. Під повторною публікацією була дата: Київ 1925.

Редактор цього видання користувався дарчим примірником цієї збірки, що його Д. Фальківський підписав відомій українській піяністці Любці Колесі, яка саме тоді концертувала в Києві: «Любій моїй краянці — славетній Любці Колесі. З пошаною автор. 1929 29/III. Київ.»

Полісся

Третя збірка поезій Д. Фальківського, вийшла 1931 р. в Харкові-Києві, у вид-ві «Західна Україна». Тираж її становив 2000 прим., мала вона 50 стор. 16°. Автор обгортки, що зображує поліщуцький краєвид, невідомий.

Зогляду на те, що поема «Чабан» була в цій збірці значно поширена й перепрацьована, передруковуємо цю її другу редакцію вцілості. Перша редакція цієї поеми, що вийшла в Харкові 1925 р. «модерним» віршом і являється хронологічно першим окремо виданим твором поета, очолює наше видання.

Останні чотири твори цієї збірки — «Прошли сумніви і вагання», «1905 рік», «Очерет мені був за коліску» (Із циклу «Полісся») і «Казка», — які ввійшли також до попередніх збірок поета, тут не передруковуємо. Їхній текст вловні відповідає текстові попередньої публікації.

Стор. 115 У вірші «Зміні», надрукованому вперше в ж. Життя й Революція 1929, № 10, було в першій редакції мотто: «Ми всі погроху погасаєм... Я. Савченко».

Менші відхилення в першодруку були такі:

II част., рядок 10 й з усіх бажань — у нас єдине:

IV част., " 18/19 свій запал,

полум'ям зогрітий

Ми користувалися дарчим примірником цієї збірки, що його автор дедиковав відомому критику тих років Ю. О. Меженкові. В присвяті писалося: «Хорошому Юрію Олексійовичу від поганого кореспондента — автора. Київ 1932 II. XII.»

Поза збірками

Сюди ввійшли твори, які з різних причин не були друковані в окремих збірках Д. Фальківського та які ми зібрали з тогочасних періодичних видань. Рукописних творів, що ще взагалі не були опубліковані, нам розшукавати не вдалося.

Зібрані тут твори подаємо в хронологічному порядку. Їх тексти даємо за першодруками.

Стор. 127 «Колектив».

Вперше надруковано в київській г. Більшовик 1924, № 152, 6. 7. Належить до найраніше опублікованих творів поета.

Стор. 128 «Селькор».

Вперше надруковано в г. Більшовик 1924, № 171, 20. 7.

Стор. 130 «Комуна».

Вперше надруковано в г. Більшовик 1924, № 177, 5. 8.

Стор. 131 «Краском».

Вперше надруковано в г. Більшовик 1924, № 185, 17. 8.

Стор. 134 «Інтернаціонал молоді».

Вперше надруковано в г. Радянське село 1924, № 25, 2. 9.

Стор. 135 «Частувала нас ніч кулеметами».

Вперше надруковано в г. Більшовик 1924, № 222, 30. 9.

Стор. 137 «Чекіст».

Поема була вперше надрукована в київському двотижневому ілюстрованому ж. Глобус 1924, № 25, стор. 1—4. З мистецького погляду вона, крім свого живого ритму, досить примітивна. Мабуть тому її поет не передрукував. Цікава вона з погляду чисто людського, як літературний документ своєї доби. 26. X. 1924 р. поет її читав на зборах київського «Плугу» (з газ. «Більшовик» 1924, 30. 10.)

Стор. 142 «Селькор».

В цій версії поема була надрукована в ж. Глобус 1924, № 28, стор. 10. 30. XII. 1924 р. автор читав «Селькора» на зборах київського «Гаргу» (з газ. «Більшовик» тих днів).

Перша редакція цієї поеми, надрукована в г. Радянське село 1924, № 28, 6. 12, була значно скорочена. Цікава вона для простеження творчої лабораторії автора. Ось вона:

I

Був час
Коли «бидлом» у пана
Він з ранку
до ночі служив.
А в серці —
роз'ятрились рани

Від панських образ,
нагаїв,
Згиналась мужицькая спина,
Хитався натомлений крок
Гарячая дума невпинно
Палила пожежою кров...
— Чи довго ще
панську ниву
Сльозами зрошатиме «хлоп»?

II

Був час
Коли маком прапори
Цвіли серед буйних степів,
А Жовтень червоно-прозорий
Вигострював
помсту
і гнів
Він теж не втерпів
і рушницю
Рука зашкарубла взяла.
— Доволі вже кривді коритись!
— Бий до гла!

III

Був час
Коли брязкала криця
Під зойки
хвилюючих
сурм...
З патроном останнім в рушниці
Ходив він
Бадьоро на штурм.
Під співи гармат,
кулеметів
Облазив Кавказ і Сибір
Червону зорю на кашкеті
Носив аж до велетнів гір.

Коли ж загула перемога, —
Він з фронту вернувся до села
Й на панських
ланах,
перелогях

Комуна
«Зоря»

зацвіла.
Обрали його за селькора.
Лиш замість рушниці стискає
Перо

зашкарубла рука.
Він ворога ним побиває
Не гірше

рушниці,
штика . . .

Стор. 145 «Іоган» (Поема).

Вперше надруковано в київській газ. Більшовик 1924, 16. XI. Вдруге цей твір вийшов у харківському ж. Гарт 1925, № 1, стор. 80-82. В цій другій редакції заголовок мав підtitул; Жовтнева поема. Відмінності в тексті були такі:

1 част., ряд.	4	— Де квартали <i>робочи</i>
" "	15	— Змалку чув від буржуїв:
" "	34	— Zum Teufel Vaterland, König.
2 част., ряд.	5	— Вагон телячий,
" "	6	— Варта із штиками.
" "	9	— Назустріч <i>поїзд</i>
" "	10	— Дні за днями
4 част., ряд.	10	— Іоган вийшов <i>перший</i> до бою;
" "	20	— Вимітав він рушницею <i>сміття</i> . . .

Німецькі вирази (Spitzbube, Kaiser, Es lebe Sowietrepublik і т. д.) подані в цій другій редакції в оригіналі.

Стор. 148 «Тов. Гнат» (Уривок з поеми).

Вперше надруковано в г. Культура і Побут (літ. додаток до харківської г. Вісті) 1925, № 25, 31. 5.

Стор. 151 «Хмари хмурають небо сонне».

Вперше надруковано в ж. Глобус 1925, № 14, стор. 326.

Стор. 154 «Я забув, як мажором співати».

Вперше надруковано в ж. Життя й Революція 1925, № 6-7, стор. 7.

Стор. 156 «Час колесами чавунними».

Вперше надруковано в ж. Життя й Революція 1925, № 10, стор. 4—5.

Стор. 160 «Осінь» (І. Сіпові).

Вперше надруковано в ж. Літературний Ярмарок 1929, кн. IV, стор. 68-69.

Стор. 162 «Прийти...» (М. Бажанові).

Вперше надруковано в ж. Життя й Революція 1929, № 9, стор. 59, у циклі «Рядки присвят», до якого ще увійшли вірші присвячені Н. Ушинській і В. Коваленковій.

Стор. 163 «А за стіною стогне завірюха» (Вірі Коваленковій).

Вперше надруковано в ж. Життя й Революція 1929, № 9, у згаданому циклі «Рядки присвят».

Стор. 164 «Уривок» (І я у тридцять про любов).

Вперше надруковано в ж. Життя й Революція 1929, № 12, стор. 42—44.

Переклади

Нам вдалося розшукати лишень п'ять перекладів Д. Фальківського. Не є виключено, що їх було значно більше, бо ж поет володів кількома мовами.

Стор. 167 М. Ушаков, **Вино**

Вперше надруковано в ж. Глобус 1927, № 17 (91), стор. 268. Свого часу цього вірша переклав також М. Рильський (в десятигомунику М. Рильський, Твори I (1960) — 10 (1962) його, на жаль, нема).

Стор. 168. Я. Пуца, Білоногий розчухраний місяць

Вперше надруковано в ж. Життя й Революція 1925, № 12.

Стор. 169 О. Канель, Геть з дороги

Стор. 170 О. Канель, Заклик до страйку

Стор. 171 О. Канель, Батьківщина в небезпеці

Всі ці три переклади були вперше надруковані в ж. Життя й Революція 1925, № 12.

Стор. 172 «Панна» Яніна (Оповідання).

Вперше надруковано в альманаху Київ-Гарт 1925, № 1, стор. 33—38.

Стор. 179 «Гоголь на екрані».

Ця рецензія на фільм ВУФКУ «Сорочинський ярмарок» була вперше надрукована в київському ж. Кіно 1927, № 6. Маргіналії сторінки оздоблювали кадри з даного фільму.

Стор. 183 «Майстри букси» (Нарис).

Першодрук в ж. Життя й Революція 1934, № 1, стор. 92. Художній рівень цього нарису невеликий. При оцінці треба зважати на дату написання.

Спогади про поета були написані спеціально для нашого видання. Друкуються вони вперше. Пояснення окремих слів, виразів і т. д. охоплюють також спогади й літературно-критичні матеріали, з яких ми подаємо лиш деякі. До бібліографії увійшли всі відомі нам праці про Д. Фальківського. В такій концепції дане видання являється першим зібраним виданням його творів. До певної міри воно може вважатися художньо-дослідницьким.

ПОЯСНЕННЯ

окремих слів, виразів та імен

алюр (фр.) — поступальний рух коня. Розрізняють такі основні алюри: ступа, ристь, галоп, польовий галоп, кар'єр (гранично можлива швидкість коня).

Арарат — вигаслий вулкан на Вірменському нагір'ї в Туреччині. За біблійною легендою, на А. нібито зупинився ковчег (судно) «праведного Ноя», що єдиний з своєю родиною й звірятами врятувався від т. зв. «всесвітнього потопу».

Аріадна (гр.) — в грецькій міфології дочка критського царя Міноса. Вона вивела славного Тезея з лабіринта за допомогою клубка ниток. «Нитка Аріадни» — порятуюнок.

баталіст (фр.) — художник, який зображує воєнні сюжети.

Батлер (Butler) Самюел (1612—1680) — англійський поет-сатирик. Автор бурлескної поеми «Гудібрас», в якій м. ін. подано образи українських козаків.

бліндажі (фр.) — оборонні споруди з міцним покриттям (сталі, залізо-бетону тощо).

бонза (фр.) — назва, дана європейцями буддійським жерцям і монахам у Китаї і Японії.

ва банкє (фр.) — на певну ставку, на риск (в азартній карточній грі іти ва-банк — одчайдушно йти на все, на повну ставку).

вакханалії (лат.) — релігійні свята на честь Вакха (Бахуса), бога родючості, виноградарства й виноробства. Мали оргіастичний, розпусний характер.

ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури) — визначна літературна організація на Україні (1925—28). Провідна роль у ній належала М. Хвильовому, який гостро виступив проти централізму й вульгаризаторів та який разом із неокласиками (М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович та ін.) спрямовував українську літературу на кращі здобутки літератури світової. Під час культу В. була за «націоналістичні ухили» засуджена.

Верлен (Verlaine) Поль (1844—1896) — визначний французький поет; один з основоположників символізму, для поезії якого характерна музичність і образність, глибокий ліризм. В. мав великий вплив на модерну поезію.

vivat (лат.) — хай живе!

вітрина (фр.) — засклене вікно, пристосоване для виставки різних предметів.

воєнком (істор.) — воєнний командир.

happу-end (англ.) — щасливий кінець.

Гольбейн (Holbein) Ганс, Молодший (1497—1543) — видатний німецький маляр і гравер. Всесвітньовідома серія його гравюр «Образ смерті» (або «Танець смерті») була яскравим відображенням Селянської війни в Німеччині.

«Danse macabre» (фр.) — танець смерті (кістяків).

«джинміс» (англ.) — гостроносі чоловічі черевики.

Дідро́ (Diderot) Дені (1713—1784) — видатний французький філософ-матеріаліст, письменник і один з редакторів «Енциклопедії або тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел», що підготувала Велику французьку революцію.

екзотика (гр.) — дивні, незвичайні, химерні особливості природи, звичаїв і мистецтва віддалених країн.

еклектик (гр.) — вчений, філософ, політик або митець, що поєднує різні — деколи навіть суперечливі — погляди, вчення і стилі.

експресіоністичний (фр.) — різкий, виразний; такий, що підкреслює, увидавлює внутрішні переживання.

енґамбемент (фр.) — перехід частини речення (групи слів або слова) з одного рядка на другий.

епатація (фр.) — приголомшення, паплюження, скандальна поведінка.

жаки (обл.) — ятері, прутяні кошки для лову риб.

кавалок (обл.) — кусок, шматок.

Калевала — карело-фінський народний епос.

камени (лат.) — у староримських часах богині, яким був присвячений під Римом гай; римські поети називали каменами й музи (опікунки) науки й мистецтва.

КІМ (істор.) — Комуністичний інтернаціонал молоді.

комбат (військ.) — І. Командир батальйону 2. Командир батареї.

комнезам (істор.) — Комітет незаможних селян.

«Краском» (рос. істор.) — красний (червоний) командир.

кредо (лат. credo) — віру; символ віри; сподівання, переконання.

кремнівка (обл.) — рушниця.

«Льоріган» — різновид пудру, крему на обличчя тощо.

мажор (іт.) — бальорій, радісний настрої.

ме́са (фр.) — багатоголосний хоровий твір релігійного змісту.

мінор (іт.) — сумний, меланхолійний настрої.

мітральєза (фр.) — старовинна багатоствольна зброя.

непівський (істор.) — від НЕП — Нова економічна політика, котра в 1921—26 рр. була з ініціативи Леніна запроваджена в СРСР і визначала перехід країни від капіталізму до соціалізму. НЕП характеризувався посиленою класовою боротьбою й тимчасовим відновленням деяких пернів капіталістичної економіки.

НКШС (істор.) — Народний комісаріат шляхів сполучення.

одрізан (обл.) — повстанська рушниця.

пампаси (ісп.) — обширні трав'яні степи в Південній Америці, головню в Аргентині.

pointa (фр.) — кінцеве завершення думки (вірша тощо).

«Правда» — щоденна більшовицька газета, засновником і ідейним керівником якої був Ленін. Почала виходити 1912 р. в Петербурзі.

предчека (істор.) — представник Чека (див. нижче).

п'юпітр (фр.) — підставка для книг, нот та ін. у вигляді похилої дошки, укріпленої на кінці.

реквієм (лат.) — музичний твір жалібного характеру; тут — заупокойна католицька відправа.

робкор (істор.) — робітничий кореспондент.

саван (гр.) — білий покривець, яким накривають покійника.

селькор (істор.) — селянський кореспондент.

сексот (рос.) — тайний агент, провокатор.

Сіп, І. — під цим псевдонімом писав колись нарисовець Й. А. Халіфман (нар. 1902), з яким Д. Фальківський працював разом в редакції ж. «Кіно (1925—1933), що від 1927 р. виходив у Києві як орган ВУФКУ (Всеукраїнського фотокіноуправління). Й. А. Халіфман, який написав для нашого видання спогади про поета, живе тепер у Москві.

скерцо (іт.) — легкий, веселий, у швидкому темпі музичний твір.

«сміт» — англійська вогнепальна зброя (рушниця або револьвер).

Тезей (гр.) — найбільший герой грецької міфології. Він нібито заснував афінську державу, вчинив багато подвигів і т. д.

«Chanson de Roland» — Пісня про Ролланда — старофранцузький народний епос.

Черняк, Євген — літературний працівник київської філії Держвидаву України. Початком 20-х рр. керував там Відділом перекладів.

ЧК — Чека (рос. істор. Чрезвычайная Комиссия) — утворені під час революції органи безпеки, що мали завдання боротися з контрреволюцією.

Шантан (фр.) — кав'ярня або ресторан із відкритою сценою; розвеселювальне підприємство.

«Шварцльозе» — німецький кулемет з часів першої світової війни.

«шиммі» (англ.) — див. «джиммі».

шлюз (нім.) — рухомі ворота, що споруджуються на греблях для затримання або пропускання води в міру потреби.

шпана (жарг.) — босячня, жеброта.

Юз (англ.) — букводрукуючий телеграфний апарат.

БІБЛІОГРАФІЯ

критичної літератури про Д. Фальківського

- Б. Коваленко, Літературний Київ. — Гарт 1925, № 1, с. 149—150.
- Б. Коваленко, Зріст і небезпечні ухили одного з молодших. — Культура і Побут 1925, № 39, 11. 10.
- А. Хуторян, Літературні нотатки. — Пролетарська Правда 1925, 13. 12.
- Б. Коваленко, Д. Фальківський, «Чабан». — Пролетарська Правда 1926, № 131, 10. 6.
- М. Крамар, «Чабан» Д. Фальківського. — Культура і Побут 1926, № 5.
- П. Лакіза, Літературні нотатки. — Життя й Революція 1926, № 8, 45—55.
- Б. Коваленко, На роздоріжжі. — Гарт 1927, № 1, 112—117.
- О. Полторацький, Д. Фальківський. «Обрії». — Пролетарська Правда 1927, № 37, 15. 2.
- Я. Савченко, Занепадництво в українській поезії. — Життя й Революція 1927, № 2, 164—166.
- А. Музичка, Журнальна українська лірика 1926 р. — Червоний Шлях 1927, № 2, 175—184.
- Ю. Меженко, Д. Фальківський, «Обрії». — Життя й Революція 1927, № 3, 385—386.
- А. Лейтес, Д. Фальківського «Обрії». — Вапліте 1927, № 2.
- Д. Загул, «Обрії» та «Вихоли». — Літературна газета 1927, № 1, 21. 3.
- М. Гук, «Обрії» Д. Фальківського. — Культура й Побут 1927, № 2.
- В. В., «Обрії» Д. Фальківського. — Комуніст 1927, № 48, 27. 2.
- А. Ключя, Д. Фальківського «Обрії». — Молодняк 1927, № 4, 105—106.
- В. Поліщук, Пульс епохи. Харків 1927 (про Д. Фальківського с. 29).
- І. Момот, Літературний комсомол. Харків 1927 (про Д. Фальківського с. 66).
- Г. Майфет, Д. Фальківський, «На пожарищі». — Червоний Шлях 1928, № 7, 257—262.
- Я. Савченко, Мертве й живе в українській поезії. — Життя й Революція 1929, № 1, 118—138; № 2, 122—138.
- А. Лейтес — М. Яшек, Десять років української літератури (1917—1927), 1, Харків 1928, 11 — 1930.
- Є. Пеленський, Боян поліських плавнів. — Новий Час 1934, ч. 291.
- О. Чернова, В мене серце на дві половини. — Наша Культура 1936, ч. 6.
- О(лег) К(андиба), Дмитро Фальківський. — Самостійна Думка 1936, ч. 3—5, 166—173.

The ukrainian Poets. Selected and Translated into English verse. University of Toronto Press 1963 (про Д. Фальківського с. 408).

Українські письменники, Біо-бібліографічний словник V, Київ 1966, с. 681—682 (16 бібліографічних позицій).

І. Мацинський, Дмитро Фальківський (1898—1934). — Дукля 1966, № 2, 30—31.

V. Židlický, Slovník spisovatelů národů SSSR. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením J. Bečky, M. Drozdy, M. Hraly a V. Židlického. Praha 1966 (про Д. Фальківського с. 130).

М. Неврлі, Нове про поета. — Дукля 1968, № 5, 441—42.

* * *

Упорядник цього видання висловлює щирю подяку Дирекції та працівникам Слов'янської бібліотеки в Празі за користування різними матеріалами для цієї публікації.

За визичення, розшукування й надіслання деяких матеріалів для цього видання впорядник складає якнайщирішу подяку вельмишановним Л. Просятківській, Т. Михайленковій, О. Меженкові й Г. Кочурові (Київ), М. Ільницькому (Львів), Є. Василевій і Й. Халіфману (Москва), С. Гординському (Вінніпег) та д-ру О. Зілинському й інж. Н. Гнатюкові (Прага).

Зміст

Серця не міняв на мідяки (До 70-річчя від народження Дмитра Фальківського) — *М. Неврлі*

ЧАБАН (Поема, 1925)	5
ОБРІЇ (1927)	19
Лірика	29
Чи ще співать? Чи вже доволі?	
Ну, що ж! Здоров еси, мій день похмурий	31
Та й піду ж я за місто, в село	32
Голубіють ранки... Голубіють роси	33
Ой, шуми ж, моя пісне, над шумами гаю	34
Стою на березі крутому	35
Одшуміло літо... (Є. Плужникові)	37
	38

Цикл «Минуле»

Нас тільки сотня з батальйону	40
По кордону крок за кроком...	42
І як зійде кривий молодик	43
Все пройшло, проминуло давно	44
В степу коса збиває роси	45
Одна нога в стременах	46
Ех!.. І вдарило ж кляте життя	47
А він стояв тоді понуро	52
Рука стиска розпечену рушницю	53
В кишені — літучка 2300	54

Цикл «Полісся»

Мої далекі, рідні села!	55
Очерет мені був за колиску	56
Пройшли сумніви і вагання	58
1905	62

НА ПОЖАРИЩІ (1928)

	69
І вперше вдарили гармати	71
До зоряниць німих вклонялись далі	72
Пахучий, синій день весни	73
На сажень викопали яму	74
За дротами сивий молодик	75

Шумить тривожно очерет	76
Уже не виточиш із серця	78
І день минув... Нааустріч ніч а-за хмари	79
Зійшлись обоє на багнетах	80
Замовкла трьохдуюмовка	81
Вже вечір стеле чорні рядна	82
Одлітають знову журавлі у вирій	83
На лафетах вряд	85
Деся за стіною вітер стеле	86
Димки гармат... Рушниця і набої	87
Сміється сонце в бороду огнисту	88
Прийшов і став на пожарище	89
Дош... Тане сніг, як смола	90
На північ ніч і день — біляві хмари	91
Плакала стріха зранку	93
Чогось гуде так вітер говірливий	94
Двадцятий день натомлені шли	95
Коли стрімкий Дніпро увечері зітхає (Є. Чернякові)	96
Знеможена рота	97
І знов уже над містом вечори (Ю. Кривдіну)	99
Казка	100

ПОЛІССЯ (1931)

Ой весно, весно!	113
Зміні	115
Комусь дано діла творить великі (Н. Ушинській)	117
Чабан (Поширена редакція з 1931 р.)	118

ПОЗА ЗБІРКАМИ

Колектив	127
Селькор	128
Комуна	130
«Краском»	131
Інтернаціонал молоді	134
Частувала нас ніч кулеметами	135
Чекіст	137
Селькор (Поема)	142
Іоган (Поема)	145
Тов. Гнат (Уривок з поеми)	148
Хмари хмурять небо сонне	151
Я забув, як мажором співати	154
Час колесами чавунними	156

Осінь (І. Сіпові)	
Прийти (М. Бажанові)	160
А за стіною стогне завірюха (Вірі Коваленковій)	162
Уривок (І я у тридцять про любов)	163
	164

ПЕРЕКЛАДИ

З російського	
Микола Ушаков, Вино	
З білоруського	
Язей Пуца, Білоногий розчухраний місяць	167
З німецького	
Оскар Канель, Геть з дороги	168
Оскар Канель, Заклик до страйку	169
Оскар Канель, Батьківщина в небезпеці	170
«Панна» Яніна (Оповідання)	171
Гоголь на екрані	172
Майстри букси (Нарис)	179
	183

ФОТОМАТЕРІАЛИ

СПОГАДИ	189
	199
Юрій Меженко, Мої спомини про Фальківського	201
Григорій Кочур, В букіністичних крамницях	202
Микола Бажан, Уривки з листа	205
Яків Ган, Серцем ніжний і чистий	206
Борис Войнаровський, Подумать тільки — душу має	210
Володимир Дубовка, З листа	221
Йосиф Халифман, Сорок лет спустя	223
Є. Чупринська, Запис від родичів поета і старожилів його рідного села	275

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

	277
Яків Савченко, Занепадництво в українській поезії (Уривки)	279
Григорій Майфет, Уривок з рецензії на зб. «На пожарищі»	285
Іван Мацинський, Дмитро Фальківський	292
Уривки з видавничих рецензій на цю публікацію:	
Ореста Зілинського	295
Йосифа Шелепця	295
Примітки	297
Пояснення окремих слів, виразів та імен	309
Бібліографія критичної літератури про Д. Фальківського	312
Від упорядника	314

Дмитро Фальківський

РАНЕНІ ДНІ

Видало Словацьке педагогічне видавництво
в Братиславі

Відділ української літератури в Пряшеві

як свою 197 публікацію

Відповідальний редактор Юрій Кундрат

Технічний редактор Мирослава Сміжанська

13/2 — Ухвалено постановою СЦКК № 327/1-67 — Видання перше — Тираж
800 — Здано на виробництво в червні 1968 р. — Видруковано у серпні
1969 р. — Папір 5154-01, 80 г — Видрукували Дуклянські друкарні, н. п.
в Пряшеві — Шрифт гармонд Колектив

Стор. 320 — АА 15,780 — VA 16,758

67-145-69 Кчс 18.- о.

601/21 865

Dmytro Falkivskij

RANENÉ DNI

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo
v Bratislave

Odbor ukrajinskej literatúry v Prešove

ako svoju 197. publikáciu

Zodpovedný redaktor Juraj Kundrať

Technická redaktorka Miroslava Smižanská

13/2 — Schválené výmerom SÚKK č. 327/I-67 — Prvé vydanie — Náklad 800
— Rukopis zadaný v júni 1968 — Vytlačené v auguste 1969 — Papier 5154-01,
80 g — Vytlačili Dukelské tlačiarne, n. p., Prešov — Typ písma garmond
Kolektív

Strán 320 — AH 15,780 — VH 16,758

67-145-69 Kčs 18,- v.

601/21 865

Д. Фальківський почав як регіональний поет, як «співець свого Полісся». Така антологійна перла, як «Очерет мені був за коліску», лягла в основу народної пісні, що побутує на Волині. В ній поет звеличує сувору красу, задуму і волелюбність свого рідного Полісся. Ця річ була написана ще 1925 р., з першої доби його творчості. Тоді ж створив поет епічну поему про селянське заворушення на Поліссі «Чабан», поліську «Казку» і окремий цикл «Полісся», в якому пов'язав свої юнацькі спогади рідного краю з болісною тугою про його віковичну недолю. Своєю вужчій батьківщині присвячує Фальківський третю збірку — «Полісся» (1931). В ній, крім ранніх творів «регіонального» характеру, були ще й речі ширшого звучання.

Поступово поет став щораз певніше вростати в ґрунт загальноукраїнської літератури. В його творчості появляються значимі проблеми своєї доби, вони хвилюють всю Україну. З поета-поліщука, так приблизно як трохи пізніше з лемківського поета Б. І. Антонича, виріс поет загальнонаціональний. Цей шлях особливо показовий для українських письменників Пряшівщини, Бачки і т. д. Приклад таких «регіональних» поетів нас учить гаряче любити свій рідний край, свою і своїх предків батьківщину, спонукує писати щиро й безпосередньо — так, щоб вкласти навіть «в кому / Хоч би одну краплиночку тепла».

